



2. TBMM'DE SİNOP MİLLETVEKİLLERİ VE FAALİYETLERİ

CANER FURKAN ŞEKER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TARİH ANABİLİM DALI

T.C.
SİNOP ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

2. TBMM'DE SİNOP MİLLETVEKİLLERİ VE FAALİYETLERİ

CANER FURKAN ŞEKER

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI

DANIŞMAN
Prof. Dr. SÜLEYMAN BÜYÜKKARCI

SİNOP-2022

...../...../20.....

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Tarih ve imza

Caner Furkan ŞEKER

TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI

Caner Furkan ŞEKER tarafından hazırlanan “**2. TBMM’DE Sinop Milletvekilleri ve Faaliyetleri**” başlıklı bu çalışma, ... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından **YÜKSEK LİSANS tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan [Unvanı, Adı ve Soyadı]
Üniversitesi / Fakültesi

Üye [Unvanı, Adı ve Soyadı]
Üniversitesi / Fakültesi

Üye [Unvanı, Adı ve Soyadı]
Üniversitesi / Fakültesi

Üye [Unvanı, Adı ve Soyadı]
Üniversitesi / Fakültesi

Üye [Unvanı, Adı ve Soyadı]
Üniversitesi / Fakültesi

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../20...

[Unvanı, Adı ve Soyadı]
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ	VI
ÖNSÖZ.....	VII
GİRİŞ	1
1. SİNOP	2
1.1. Sinop'un Fiziksel Özelliği ve Sinop İsminin Kökeni	2
1.2. TBMM'nin İkinci Dönemine Doğru Sinop'a Genel Bir Bakış.....	3
2. 2. DÖNEM TBMM.....	10
2.1. TBMM'nin İkinci Dönemine Geçiş Süreci	10
2.2. 2. Dönem TBMM	12
2.2.1. Ankara'nın Başkent Olması	14
2.2.2. Cumhuriyetin İlanı.....	15
2.2.3. Hilafetin Kaldırılması	17
2.2.4. Tevhidi Tedrisat.....	17
2.2.5. 1924 Anayasası ve Medeni Kanunun Kabulü	18
2.2.6. İzmir Suikasti	20
3. İKİNCİ DÖNEM SİNOP MİLLETVEKİLLERİ	21
3.1. Rıza Nur	21
3.2. Yusuf Kemal Tengirşenk	40
3.3. Kemalettin Sami Gökçen	49
3.4. Recep Zühtü Soyak.....	56
4. SİNOP MİLLETVEKİLLERİNİN MECLİS FAALİYETLERİ	58
4.1. Rıza Nur	58
4.1.1. Meclis Konuşmaları	58
4.1.1.1. Milli Mücadeleye Katılmayan ve Yurtdışında Bulunan Memur ve Askerler Hakkında Layiha Münasebetiyle Konuşmaları	59
4.1.1.2. Yetimhanelerle İlgili Konuşmaları	59
4.1.1.3. Müzelerle İlgili Konuşmaları.....	68
4.1.1.4. Mübadele Üzerine Konuşmaları.....	68
4.1.1.5. Arnavut İsyanıyla İlgili Konuşmaları	70
4.1.1.6. Zabtı Sabık Hakkındaki Konuşmaları	72
4.1.1.7. Rumi Takvimin İlgası İçin Yaptığı Konuşma	72

4.1.1.8. Umum Memurin Kanunu Hakkındaki Konuşması	73
4.1.2. Takrirler	73
4.2. Yusuf Kemal Tengirşenk	73
4.2.1. Meclis Konuşmaları	73
4.2.1.1. Lozan Antlaşmasının Kabulüne Dair Konuşmaları	73
4.2.1.2. Evrakın Yeniden Tetkiki İçin Yaptığı Konuşma	74
4.2.1.3. Posta Kanunu Hakkındaki Konuşması	74
4.2.1.4. Altı Aylık Tahsisat Kanunu Hakkındaki Konuşmaları	74
4.2.1.5. İzalei Şekavet Kanunu Hakkındaki Konuşması	75
4.2.1.6. Seferberliğin İlgasına Dair Kanun Hakkında Konuşması	75
4.2.1.7. Adliye Vekaletine Dair Kanun Hakkındaki Konuşmaları	75
4.2.1.8. 1918-1923 Yılları Arası Fiillerin Suç Kabul Edilmeyeceğine Dair Kanun Hakkındaki Konuşmaları	78
4.2.1.9. Heyeti Temyiziye'nin Taşınması ve Yayılması Kanunu Hakkında Konuşmaları	79
4.2.1.10. Adliye Vekaletinin Bütçe Tahsisatı İle İlgili Konuşmaları	80
4.2.1.11. Divanı Muhasebatın Seçimine Dair Kanun İle İlgili Konuşmaları	81
4.2.1.12. Londra Mümessilliğine Tayiniyle İlgili Konuşmaları	82
4.2.1.13. İcra Vekilleri Heyetinin Genel Açıklamalar Münasebetiyle Konuşmaları	82
4.2.1.14. Hükümet Programı Münasebetiyle Konuşmaları	83
4.2.1.15. İskan Vekaletinin Lağvı İle İlgili Kanun Teklifi Üzerine Konuşmaları	83
4.2.1.16. Milli Mücadeleye Katılmayan Ve Yurtdışında Bulunan Memurlarla İlgili Kanun Hakkında Konuşmaları	84
4.2.1.17. Patrik'in Kovulmasından Sonra Yunanların Tedbirlerine Karşı Alınacak Askeri Tedbirler Hakkındaki Konuşmaları	84
4.2.1.18. Elbistan'da Bir Cinayet Mahkemesi Hakkında Temenni Takriri İle İlgili Konuşmaları ..	85
4.2.1.19. 1341 (1925) Senesi Muvazenei Umumiye Kanunu Münasebetleriyle İlgili Konuşmaları	85
Yusuf Kemal Bey 12 Nisan 1925 tarihinde söz alarak konuşma yapmıştır. Konuşmasında ticaret üzerinde durmuştur. Ticaretin gerçek rakamlar üzerine kurulması gerektiğinden ve kaçakçılıkla gerçek rakamların olmadığından bahsetmiştir.	85
4. 2. 1. 20. Tütün İle İlgili Konuşmaları	86
4.2.1.21. Ankara'da Bulunan Bir Arazinin Himaye Etfal Cemiyetine Bırakılma Kanunu Teklifine Dair Konuşmaları	88
4.2.1.22. Donanma Cemiyetinin İlga Hakkında 6 Nisan 1335 Tarihli Kararnamenin Meclis Ruznamesine İthalıyla Karar Olunmasına Dair Takrir İle İlgili Konuşmaları	88
4.2.1.23. Türkiye Cumhuriyeti ve İsveç Kraliyeti Arasındaki Dostluk Antlaşması Hakkındaki Kanın Münasebetiyle Konuşmaları	88

4.2.1.24. Ceza Kanununun Bazı Maddelerinin Değişikliğine Dair Kanun Tasarısı Hakkındaki Konuşmaları	89
4.2.1.25. Şûrayı Devlet Teşkilatı Hakkında Kanun Münasebetiyle İlgili Konuşmaları	90
4.2.1.26. İdam Cezası Alan İki Mahkumun Cezalarının Tasdikine Dair Konuşmaları	92
4.2.1.27. Ankara Hukuk Mektebinde Öğretmen Olan Milletvekillerine Maaş Ödenip Ödenmeyeceği Münasebetiyle Yaptığı	92
4.2.1.28. Medeni Kanun ile İlgili Konuşmaları.....	93
4.2.1.29. Hakimler Kanunu ve Hakimlerin Muhakeme ve Tahkik Usulleri Hakkında Konuşmaları	93
4.2.1.30. Türk Ceza Kanunu Lahiyası Münasebetiyle Yaptığı Konuşmalar	94
4.2.1.31. Petrol Kanunu Münasebetiyle İlgili Konuşmaları	94
4.2.2. Takrirleri.....	95
4.2.3. Teklifleri	95
4.3. Kemalettin Sami Gökçen	95
4.4. Recep Zühtü Soyak.....	95
4.4.1. Konuşmaları	95
4.4.1.1. Kömür Yıkama Tesisleri İçin Bir Milyon Liralık Borçlanma Akti Hakkında Kanun Münasebetiyle Konuşmaları	96
4.4.1.2. Milli Mücadeleye Katılmayan Ve Yurtdışında Bulunan Memurlarla İlgili Kanun Hakkında Konuşmaları	96
4.4.1.3. Ermeni Suikast Komitaları Tarafından Şehit Edilen Devlet Adamlarının Ailelerine Tazminat verilmesi Hakkındaki Kanun Lahiyası Münasebetiyle Konuşmaları	96
4.4.2. Takrirler	97
4.4.3. Teklifler	101
4.4.4. Sualler İstihzalar ve Bunlara Verilen Cevaplar	101
SONUÇ.....	102
KAYNAKLAR	106
EKLER.....	116
ÖZGEÇMİŞ	139

ÖZET

Ülkeye uygulanan işgal girişimine karşı Mustafa Kemal Atatürk öncülüğünde başlatılan Milli Mücadele, Türk topraklarına halk egemenliğini getirmiştir. Büyük Millet Meclisi çatısı altında kurulan halk egemenliği önce yurdu işgalden temizlemiş, daha sonra da saltanatı kaldırarak milli egemenliğin köklerini sağlamlaştırmıştır. Milli Mücadelenin bitimiyle ilk Meclis amacına ulaşmış ve seçime giderek dönemini noktalamıştır. Meclis ikinci dönemine eğitim seviyesi yüksek milletvekilleriyle girerek, çağdaşlaşma yolunda önemli adımlar atmıştır. Yapılan devrimler muasır medeniyetler seviyesine doğru önemli adımlar olmuştur.

TBMM'nin ikinci döneminde faaliyet gösteren Sinop milletvekilleri üzerinde çalışılmış olan bu tez, Sinop Milletvekillerinin çalışmaları, Sinop'a katkı sağlayıp sağlamadıkları, Meclis faaliyetleri ve uluslararası ilişkilerde gösterdikleri başarı üzerinde durmuştur. Giriş bölümünde bu konudaki önemli çalışmalar hakkında kısa bir bilgi verilmiştir. Birinci bölümünde Sinop'un coğrafi özellikleri hakkında kısa bir bilgi verip, Milli Mücadele'den ikinci dönemin açılışına kadar olan sürede Sinop'ta yaşananlara genel bir bakış atmıştır. İkinci bölümde her ne kadar tezin konusu Sinop milletvekilleri olsa da konunun daha iyi anlaşılması için TBMM'nin ikinci dönemiyle ilgili kısa bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümünde ikinci dönem Sinop milletvekillerinin hakkında bilgi verilmiştir. Dördüncü bölümde ise milletvekillerinin Meclis'te yaptıkları konuşmalar, Meclis'e verdikleri tavrı, teklif ve sorular verilmiştir. Sonuç bölümünde ise Sinop adına görev alan milletvekillerinin faaliyetleri hakkında bir değerlendirme ortaya konulmuştur.

Bu tez hazırlanırken Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve TBMM Arşivinden yararlanılmıştır. Ayrıca yüksek lisans ve doktora tezlerinden, makalelerden ve ansiklopedilerden faydalanılarak, hatıratlar ve tetkik eserlerden de faydalanılmıştır. Ayrıca tez çalışmasında Sinop Rıza Nur Kütüphanesinin Rıza Nur Özel Arşivi'nden de faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sinop, Milletvekilleri, İkinci Dönem, TBMM

ABSTRACT

The National Struggle, which was initiated under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk against the invasion attempt applied to the country, brought popular sovereignty to Turkish lands. The people's sovereignty established under the umbrella of the Great National Assembly first cleared the country from the occupation, and later strengthened the roots of national sovereignty by abolishing the sultanate. With the end of the National Struggle, the first Assembly achieved its purpose and ended its term by going to elections. The Assembly entered the second term with deputies with high education levels and took important steps towards modernization.

This thesis, which has been studied on the Sinop deputies operating in the second term of the TBMM, focuses on the work of the Sinop Deputies, whether they contributed to Sinop, the Assembly activities and their success in international relations. In the first part, a brief information about the geographical features of Sinop and an overview of what happened in Sinop from the National Struggle to the opening of the second period are given. In the second part, although the subject of the thesis is Sinop deputies, brief information about the second term of the Turkish Grand National Assembly is given in order to better understand the subject. In the third part, information is given about the second term Sinop deputies. In the fourth part, the speeches of the deputies in the Assembly, the comments, proposals and questions they gave to the Assembly are given without changing.

While preparing this thesis, Prime Ministry Ottoman Archive, Prime Ministry Republic Archive and Parliamentary Archive have been used. In addition, by making use of master's and doctoral theses, articles and encyclopedias, memoirs and research works have also been used. In addition, Riza Nur Private Archive of Sinop Riza Nur Library has been used in the thesis study as well.

Keywords: Sinop, deputies, The Second Term, TBMM

KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ

BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BEO	: Bâb-1 Ali Evrak Odası
BKZ.	: Bakınız
C.	: Cilt
DER.	: Derleyen
ED.	: Editör
G.C.Z.	: Gizli Celse Zabıtları
İ.S.	: İçtima Senesi
No.	: Numara
S.	: Sayı
Ss.	: Sayfa Sayısı
s.	: Sayfa
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
Y.	: Yıl
Z.C.	: Zabıt Ceridesi

ÖNSÖZ

İkinci dönem TBMM 11 Ağustos 1923 tarihinde faaliyete geçmiş ve 26 Haziran 1927 tarihinde son bulmuştur. Bu dönem içinde önemli adımlar atılarak ve devrimler yapılarak Türkiye'nin hem siyasi, hem de sosyal olarak gelişmesi sağlanmıştır. Bu gelişmeye ikinci dönemde görev almış Sinop milletvekillerinin katkısı büyük olmuştur. TBMM, devrimlerini yaparken iç karışıklık ve isyanlarla karşılaşmış, kıtlık ve yangın gibi afetlerle boğuşmuştur. Fakat bu durum devrimlerin önünü kesmemiştir. Sinop milletvekilleri bu durum içinde Meclis'te ve yurtdışı görevlerinde faaliyet göstererek, ülkenin içinde bulunduğu zor durumdan çıkarmak için çalışmıştır. Bu dönemde dört Sinop Milletvekili görev yapmıştır. Bazıları bakanlık görevini, bazıları da elçilik ve temsilcilik görevlerini milletvekilliğinin yanında yürütmüştür. Bu çalışma süresi içinde yürüttükleri görev, Meclis'te yaptıkları konuşma, verdikleri teklif, takrir ve sorular çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Tez yazımında yazım yanlışlarına dikkat edilmeye çalışılmış, buna karşın alıntılardaki yazım yanlışlarına dokunulmadan verilmiştir.

Çalışma süresi ve öğrencilik hayatım boyunca sürekli yanımda olan ve bana destek veren danışman hocam Prof. Dr. Süleyman Büyükkarcı'ya teşekkürlerimi bir borç bilir, saygılarımı sunarım. Ayrıca öğrencilik hayatım boyunca bana destek veren, hep yanımda duran çok değerli hocam Dr. Suha Oğuz Baytimur'a saygı, sevgi ve teşekkürlerimi sunarım. Tez çalışması boyunca bana destek veren ve hep yanımda duran hayat arkadaşım Şeyda Nur Kartal'a sevgi ve teşekkürlerimi bildiririm. Arşiv taraması sırasında bana çok destek veren arkadaşlarım Özlem Gazi, Samet Can Bolat ve Rabia Gül Yeğin'e teşekkür ederim.

GİRİŞ

Sinop, bünyesinde birçok medeniyeti ve kültürü barındıran tarihi bir şehirdir. Türk Hakimiyetine girdiği günden itibaren, Türk kültürünü yaşatmış ve içerisinde bulunan azınlıkları da kucaklayarak tarihsel sürecine devam etmiştir. Tarihi boyunca birçok savaşı, yangını ve baskını yaşamış, buna rağmen ayakta kalabilmiş bir şehirdir. İçerisinde bulunan cezaeviyle bir sürgün şehri olarak anılmış, fakat coğrafi güzelliğinden bir şey kaybetmemiştir. Karadeniz ve Anadolu'yu birleştiren bu güzel şehir, Milli Mücadele'de İngiliz ve Yunan ablukasına maruz kalmış, buna rağmen milli zafer uğruna Ankara hükümetine açık destek vermiştir. Gerek milli cemiyetleri bünyesinde hemen teşkil etmesi, gerekse de İstanbul ve Rusya'dan gelen mühimmatı Anadolu'ya taşıması bu durumun kanıtıdır. Tekalif-i Milliye emirleriyle birlikte kıtlık çekse dahi ordusuna yardımı eksik etmemiştir. Kurulan Meclis'e gönderdikleri milletvekilleriyle devletin yaşamasına katkı sağlamıştır. Özellikle Meclis'in ikinci döneminde yapılmaya başlayan devrimleri benimsemiş ve çıkan kanunları büyük bir şevkle desteklemiştir.

Milli Mücadeleyle birlikte işgalci kuvvetlere karşı kesin bir zafer kazanan TBMM, savaş dönemini bitirmiştir. Böylelikle ilk Meclis, muhalefetiyle birlikte görevini tamamlamıştır. Muhalefetin çok olduğu ve içinde birçok görüşten insanın bulunduğu Meclis, devrimleri yapacak bir yapıda değildir. Bu yüzden seçime gitmiş ve seçim Mustafa Kemal Paşa'nın başında bulunduğu Müdafaa-i Hukuk Grubunun kesin zaferiyle sonuçlanmıştır. Meclis ikinci dönemindeki amacı olan devrimleri yapmaya koyulmuş ve gelişme açısından önemli bir yol kat etmiştir. Gerek sosyal gerekse siyasi anlamda büyük bir gelişme göstermiş ve laiklik açısından önemli adımlar atmıştır. Bu dönemde uluslararası ilişkilerini de güçlendirerek, dünya ile diyalogunu güçlendirmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde Milli Mücadele döneminde Sinop hakkında bilgi verilmiş, ikinci bölümünde ise TBMM'nin ikinci döneminde yaşananlar hakkında kısa bir bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde, TBMM'nin ikinci döneminde faaliyet gösteren Sinop Milletvekillerinin hayatları, faaliyetleri ve devletin gelişmesi yolunda gösterdikleri çalışmaları üzerinde durulmuş ve Rıza Nur, Yusuf Kemal Tengirşenk, Kemalettin Sami Gökçen ve Recep Zühtü Soyak'tan oluşan ikinci dönem milletvekillerin eğitim hayatları, aileleri, görev aldıkları vekaletler, komisyonlar ve

vekillikleri dışında görev yaptıkları yerler hakkında bilgi verilmiştir. Dördüncü bölümde Meclis'teki konuşmaları, teklifleri, takrirleri verilmiştir.

Bu konuyla ilgili daha önce yapılmış çalışmalar da mevcuttur. İkinci dönem üzerine Işıl Çakan Hacııbrahimoğlu'nun yazdığı Devrimci Meclis II. TBMM (1923-1927) kitabı, bu alanda önemli bir çalışmadır. Ayrıca Melek Ulusoy'un Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisinde yayımlanan, 'Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Ve İkinci Dönem Sinop Milletvekilleri' isimli makalesi de çalıştığımız konuda yapılmış bir çalışmadır. Rıza Nur'la ilgili ise Zakir Avşar'ın 'Her Daim Bir Muhalif Türkçü Doktor Rıza Nur' kitabı, Turgut Özakman'ın 'Dr. Rıza Nur Dosyası' adlı kitabı, Derya Sarı'nın 1996'da yayımlanan 'DR. Rıza Nur'un Hatıratlarının Bir Değerlendirmesi' isimli yüksek lisans tezi, Kaşif Özkan Özcan'ın 'I. TBMM'DE Sinop Milletvekilleri ve Faaliyetleri' isimli tezinin 109-117. ve 156-168. sayfaları önemli bilgiler vermektedir. Ömer Akdağ'ın 1997'da yayımlanan 'Yusuf Kemal Tengirşenk'in Hayatı, Faaliyetleri ve Eserleri' adlı doktora tezi ve 'Milli Mücadele Şahsiyetlerinden Yusuf Kemal Bey' adlı makalesi, Yusuf Kemal Tengirşenk ile ilgili bilgi veren önemli çalışmalardır. Bunların dışında vekillerin hatıratları, çalışmanın önemli kaynakları arasında yerini almıştır. Vekillerin hatıratları yanında Meclis konuşmaları verilirken sadece Zabıt Cerideleri kaynak alınmıştır. Fakat Kemalettin Sami Gökçen'in Büyükelçilik görevi vesilesiyle hiçbir konuşma, takrir ya da herhangi bir meclis faaliyetine rastlanamamıştır.

1. SİNOP

1.1. Sinop'un Fiziksel Özelliği ve Sinop İsminin Kökeni

Sinop Türkiye'nin, 5.862 km² alana sahip kuzey şehridir. İç bölgelerle ilişkisi sıra dağlarla kesilmiştir. Konumu gereği engebeli bir araziye sahip olan Sinop, küçük tarım alanlarına sahiptir. Sinop'un jeolojik yapısını İsfendiyar-Küre Dağlarının doğu uzantıları ve bu dağların içinde oluşan akarsular oluşturur. Bu akarsuların kenarlarında fazla büyük olmayan ovalar vardır. Bu ovaların en önemlisi Gökırmak etrafındaki Boyabat Ovasıdır. Diğer düzlükler Karasu Vadisi etrafında ve akarsuların denize döküldüğü yerlerde bulunur. Sinop'un büyük bölümü platolardan oluşmaktadır. Bu fiziki özelliklerin yanında iklim, toprak ve bitki örtüsü özellikleri de beşeri faaliyetlerin belirlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Özellikle doğal bir liman özelliği taşıması

Sinop'un önemini artırmaktadır.¹ Sinop yarımadasının güneydoğusunda bulunan bölgeye Büyük Liman (İç Liman), kuzey batısında bulunan bölgeye ise Akliman (Dış Liman) adı verilmiştir.²

Sinop adının nereden geldiği bilinmemekle birlikte bu konuda çeşitli görüşler vardır. Bu görüşlerin çoğunda harf değişiklikleriyle birbirine yakın adlar kullanılmıştır. İlk kez Hititçe 'Sinova' olarak adlandırıldığı, Hitit kaynaklarında geçmektedir. M.Ö 7. Yy.'da Miletler 'Sinope' olarak adlandırmışlardır. Yunanlar ise şehrin adının bir Amazon kraliçesinden geldiği gerekçesiyle 'Sinopelli' olarak adlandırmışlardır.³ Ayrıca 'Sinope' Eski Yunan Mitolojisi'nde Irmak Tanrısı Asopo'nun kızının adıdır. Görüldüğü üzere Sinop'un adının kökünün nereye dayandığı bilinmese de 'sin' kökünden gelmiş olabileceği ihtimali kuvvet arz eder.⁴

1.2. TBMM'nin İkinci Dönemine Doğru Sinop'a Genel Bir Bakış

Sinop Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminde Kastamonu'ya bağlı bir sancak durumdadır. Merkez dışında Boyabat, Gerze ve Ayancık kazaları bulunmaktadır. Bu dönemde Sinop nüfusunun 30.000 civarında olduğu düşünülmektedir. Bu nüfusa oranla Rumların nüfus olarak oldukça az bulunmasına rağmen, Samsun'da bulunan Rum Müdafa-i Meşruta Cemiyetinin bir şubesinin olduğu bilinmektedir.⁵ Ayrıca bölgede faaliyet gösteren Rum ve diğer azınlık gruplara İtilaf Devletleri de destek vermiştir. Yarbay Rawlinson, Binbaşı Smith, Yüzbaşı Sılayt gibi İngiliz subayları Rum ve Ermenilerle irtibat içinde olmuştur.⁶

Dünya Savaşında yaşanan ağır yenilgi sonrası Mustafa Kemal Paşa Bandırma Vapuruyla Karadeniz'e açılmış ve ilk durağı 18 Mayıs 1919'da Sinop olmuştur. Sinop Mutasarrıfı Mazhar Tefik Bey Mustafa Kemal'i Sinop halkı adına davet etmiştir. Limanda bir süre kaldığı kesin olsa da Mustafa Kemal Paşa'nın vapurdan inip inmediği hakkında çelişkili bilgiler vardır. Bir görüşe göre karaya çıkarak Sinop'un ileri gelenleri ile görüşerek, Pontus Cemiyeti'nin faaliyetleri hakkında bilgi aldığı ve bir mücadele

¹ Mehmet Ali Ünal, Osmanlı Devrinde Sinop, TTK, Ankara, 2014, s. 6-7.

² İsmail Efe, Sinop Tarihi Türk Hakimiyetine Girişten Cumhuriyetin İlanına 1214-1923, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2018, s.13.

³ Efe, Sinop Tarihi Türk Hakimiyetine Girişten Cumhuriyetin ilanına 1214-1923, s.15.

⁴ Yılmaz Yavuz, Sinopeli (Sinabeli) Sinova-Sinopeli-Sinop, Tunç Yayıncılık, İstanbul, 2021, s.11.

⁵ Coşkun Özdemir, 'Sinop'un Toplumsal Yapısı', (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 2007, s.34.

⁶ İsmail Efe, Sinop Tarihi Türk Hakimiyetine Girişten Cumhuriyetin ilanına, ss. 157-158.

için hazırlıklı olmalarını söylediği söylenmektedir.⁷ Diğer görüşe göre ise vapurdan hiç inmediği yönündedir.

Mustafa Kemal Paşa İzmir'in işgal edilmesinden sonra Manisa ve Aydın'ın da işgal edilmesiyle, halkın daha aydınlanmadığını ve bu işgale açıktan açığa bir tepki göstermediğini görünce, milleti uyandırmak ve harekete geçirmek gerektiğini düşünmüş ve 28 Mayıs 1919 tarihinde Valilere, mutasarrıflıklara, Erzurum'da 15.'ci Kolordu, Ankara'da 20.'ci Kolordu ve Diyarbakır'da 13.'üncü Kolordu Komutanlıklarına ve Konya'da Ordu Müfettişliğine bir genelge göndermiştir. Bu genelgede ülke bütünlüğünün muhafaza edilmesi için, millet tarafından gösterilen direnişin sürekli ve canlı olması, mitingler yapılması, büyük devletlerin temsilcileriyle İstanbul Hükümetine etkileyici telgraflar çekilmesi vb. yazmaktadır. Verilen bu talimatla ülke genelinde gösteriler yapılmaya başlanmıştır. Sinop'ta ise 3 Haziran 1919 tarihinde Seyit Bilal Türbesi önünde büyük bir miting düzenlenmiştir. Miting sonunda alınan kararlar İstanbul Hükümetine ve İstanbul'da bulunan İşgal Kuvvetlerinin temsilciliklerine gönderilmiştir. Fakat miting sonunda alınan kararları farklı amaçları için kullanmaya çalışanlar da olmuştur. Hürriyet ve İtilaf Fırkası Sinop İkinci Başkanı Akif Bey'in miting kararlarını kendi mandacı fikrine göre kullanmaya çalışmıştır. Yapılan mitingi kendisinin yönettiğini ve miting kararlarını kendisinin yazdığını ve halka imzalatırdığını söyleyen Akif Bey, halka imzalattığı metin arasına şu satırları gizlemiştir: 'Türkler ilerleyip gelişemedi. Avrupa uygarlık esaslarını kabul edemedi ve benimseyemedi ise, bu da şimdiye kadar iyi bir yönetime kavuşamamış olmasından ileri gelmiştir. Türk Milleti, ancak kendi padişahının saltanat ve egemenliği altında olmak şartıyla, Avrupa'nın himaye ve kontrolü altında kurulacak bir yönetim şekli ile yaşayabilir.'⁸

Bu olaylar üzerine Sinop, milli teşkilat kurulma aşamasına girmiştir. Kastamonulu Binbaşı Şevket Bey öncülüğünde, Ağustos 1919'da milli teşkilatın temelini atılmasından sonra Sinop Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ilk yönetim kurulunun başkanlığını Emekli Jandarma Binbaşı Namık Bey yapmıştır. Sinop merkez şubesinden

⁷ İsmail Efe, 'Milli Mücadele Yıllarında Sinop'ta Güvenlik ve Lojistik Faaliyetleri', *Karadeniz Araştırmaları Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi*, 15/60, Ss.54-70. s.56.

⁸ Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2018, ss. 16-17.

sonra Boyabat, Gerze ve Ayancık kazalarına da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin şubeleri açılmıştır.⁹

Milli hareketler ve oluşumlar Sinop'ta faaliyet göstermesine karşın, 1919 yılının başlarından itibaren İtilaf Devletleri de Sinop'ta faaliyetlerini artırmıştır. 13 Ocak 1919'da İngiliz ve Fransız askerleri Sinop'ta karaya çıkarak, mütareke hükümlerinin uygulanıp uygulanmadığını kontrol etmiştir. Kontroller sadece askeri kurumlarla sınırlı kalmamış, sivil iradeler üzerinde de sürmüştür. Tam bu sırada İngilizleri kızdıracak bir olay yaşanmıştır. Samsun'un eski milletvekili Osman Bey'in milli faaliyetlerde bulunacağını düşünen İngiliz Subayı Perring, Samsun Mutasarrıfı Hamit Bey'e baskı kurarak Samsun'dan uzaklaştırmasını istemiştir. Hamit Bey, Osman Bey'e Perring hakkında bilgi vererek dikkatli olmasını istediye de Hamit Bey'in Samsun'da olmadığı bir gün Perring, Samsun'da bulunan Rum Metropolitinin istemesi üzerine, 15. Fırka Kumandanı ve Mutasarrıf Vekili İsmail Hakkı Bey'e baskı yaparak Osman Bey'i İngilizlere yakalatmış ve Osman Bey tutuklanarak İngiliz vapuruyla yola çıkmıştır. Hamit Bey durumu öğrenir öğrenmez Sinop Mutasarrıfına telgrafla bilgi vermiş ve Osman Bey'in Sinop'ta kurtarılmasını istemiştir. Vapur 4 Ağustos 1919'da Sinop'a gelmiş ve Osman Bey bir fırsat bularak karaya çıkmıştır. Hemen Mutasarrıf Mazhar Tevfik Bey'in yanına giderek, kendisinin Samsun eski mebusu olduğunu ve Samsun Rum Metropolitinin isteği üzerine tutuklandığını belirtmiş ve Malta'ya sürgün edildiğini bildirerek kurtarılmasını istemiştir. Mazhar Tevfik Bey karar vermek için Sinop Belediye Başkanı Rasim Bey, Hürriyet ve İtilaf Fırkası Başkanı Akif, Ticaret Odası Başkanı Şükrü Bey ve Askeri Şube Başkanı Şevket Bey'i çağırmıştır. Yapılan müzakere sonucu Osman Bey'i koruma kararı alan Mazhar Tevfik Bey, İngilizleri de kızdırmak istememiştir. O sırada Sinop'a gelmiş olan Kastamonu Sağlık Müdürü Ferruh Niyazi Bey'e danışan Mazhar Tevfik Bey ve arkadaşları, tek çarenin doktor raporu olduğu cevabını almışlardır. Osman Bey hükümet doktorundan rapor alarak Ferruh Niyazi Bey'e imzalatmış ve Mazhar Tevfik Bey'e teslim etmiştir. Mazhar Tevfik Bey Osman Bey'in yola çıkamayacak derecede hasta olduğu için tedavi sürecinde Sinop'ta kalacağına dair bir yazı göndermiştir. Durumu da hemen Mustafa Kemal Paşa, Dahiliye Nezareti ve Kastamonu Valiliğine bildirmiştir. Dahiliye Nazırı Adil Bey hemen telgraf çekerek, bu işlere karışılmamasını ve Osman Bey'in teslim edilmesi emrini vermiştir.

⁹ Efe, Milli Mücadele Yıllarında Sinop'ta Güvenlik ve Lojistik Faaliyetleri, s. 57.

Mustafa Kemal Paşa da Osman Bey'in korunması olayını doğru bulmuş ve takdir etmiştir.¹⁰

Olaydan birkaç gün sonra Dahiliye Nezaretinin Müdürlerinden olan Münir Bey ve Samsun İngiliz Mümessili Yüzbaşı Solter, yanlarına aldıkları Ermeni bir tercümanla Sinop'a gelmişlerdir. Direkt hükümet binasına giden heyet, mutasarrıfı bulamayınca Tahrirat Baş Katibi Hüseyin Hilmi Bey'i yanına çağırarak Osman Bey'in yerini sormuştur. Mazhar Bey'den aldığı emir doğrultusunda Hüseyin Hilmi Bey, bilmediğini söylemiştir. Çok sinirlenen Yüzbaşı Solter Polis Komiseri Mustafa Efendi'ye de sorup cevap alamayınca daha çok sinirlenmiştir. Hüseyin Hilmi Bey kalem arkadaşlarına Osman Bey'in arandığı haberini vermesi üzerine kahvede oturan Osman Bey uyarılmış ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası Başkanı Akif Bey'in evine saklanmıştır. Bu durumu gören bir Ermeni, mutasarrıflığa gelerek İngilizlere Osman Bey'in yerini bildirmiştir. Kaleminden haberi duyan görevliler tekrar koşarak Osman Bey'i haberdar etmiş ve Osman Bey kara çarşaf giyerek arka kapıdan çıkmış ve bitişikteki eve saklanmıştır. İngilizler Akif Bey'in evine gitmiş ve evi aramışlardır. Durumu öğrenen Mazhar Tevfik Bey gelerek mutasarrıflıkta Solter ile görüşmüş ve Osman Bey'in hasta olduğunu iyileştiğinde sevk edileceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Yüzbaşı Solter Sinop'tan ayrılarak Samsun'a dönmüştür.¹¹

Mustafa Kemal Paşa, Osman Bey'in Sivas'a gelmesi emrini vermiş ve emir üzerine bir plan yapılmıştır. Plana göre Küçük Amasya Vapuru ile Osman Bey'in hareket ettiği bildirilecek fakat vapur İstanbul'a gittiğinde vapur personeli, Zonguldak'ta Osman Bey'in muhafızı Şükrü Efendi ile vapurdan indiği ve daha geri dönmediği söyleyecektir. Gerçekte ise Osman Bey o gece Sivas'a doğru yola çıkmıştır. Osman Bey'in kayıp olduğu haberini alan İngilizler İstanbul'da vapur süvarisini tutuklamış ve Samsun İngiliz Mümessili iki Amerikan savaş gemisiyle, 7 Eylül 1919'da Sinop'a gelmiştir. Sinop'a gelen Solter, ilk olarak Rus Konsolosluğuna gitmiş ve İngiliz bayrağı asmıştır. Daha sonra 8 Eylül 1919'da Mutasarrıf Mazhar Tevfik Bey'i tutuklamak için Yüzbaşı Solter, eyleminde başarılı olamamış ve Mazhar Tevfik Bey kaçarak Belediye Başkanı Rasim Bey'in evine saklanmıştır. Mazhar Tevfik Bey'i evde

¹⁰ Hüseyin Hilmi Uluğ, İstiklal Savaşında Sinop, Dr. Rıza Nur İl Halk Kütüphanesi, Demirbaş no: 59.; Efe, Sinop Tarihi Türk Hakimiyetine Girişten Cumhuriyetin İlanına 1214-1923, s. 124-126.

¹¹ H. Hilmi Uluğ, İstiklal Savaşında Sinop; İsmail Efe, Sinop Tarihi, s. 127.

bulamayan İngilizler, evde bayram ziyareti nedeniyle bulunan kadınların çarşafalarını da açtırarak kontrol etmiş ve evi baştan aşağı aramışlardır. Oradan Hükümet Binasına giden Yüzbaşı Solter, binaya İngiliz bayrağı asmıştır. Bu durumu lehine çevirmeye karar veren Mazhar Tevfik Bey ve Rasim Bey, Kurban Bayramı münasebetiyle sokakların kalabalık olmasından yararlanarak, Hükümet Binasına İngiliz Bayrağı asıldığını halka duyurarak galeyan yaratmıştır. Halk büyük kitleler halinde, bazılarının elinde silahlarla, Hükümet Binasının önüne yürümüştür. Gerekli şartların oluştuğu fikrine varan Rasim Bey ve Mutasarrıf Mazhar Tevfik Bey, Hükümet Binasına gitmiş ve Yüzbaşı Solter'in bacaklarını masanın üzerine uzatarak alaycı bir ifadeyle oturduğunu görmüştür. Solter'in alaycı tavrına karşılık Mazhar Tevfik Bey sert bir tavır göstermiştir. Bu tavır üzerine Hükümet Binasının önünde toplanan kalabalığı gören Solter, bayrağı kurban bayramı münasebetiyle astığını dile getirmiş ve bayrağı sökmüştür. Bu olay üzerine Mutasarrıf Mazhar Tevfik Bey'e Kastamonu Valisi ve Jandarma Kumandanı Osman Nuri Bey, 8-9 Eylül'de İngilizlerden özür dilemesini emretmiştir. Mazhar Tevfik Bey bunu kabul etmeyince görevden el çektirilmiş ve yerine Binbaşı Şevket Bey'i göreve getirmiştir. Binbaşı Şevket Bey'in 'Bir Türk Binbaşısı olarak gidip de bir İngiliz Yüzbaşısına tarziye veremem. Eğer bu emri bana bir asker sıfatıyla veriyorsanız şu dakikadan itibaren askerlikten dahi istifa ediyorum!' cevabı üzerine Sinop Jandarma Kumandanı Remzi Bey'i mutasarrıf olarak atamıştır. Remzi Bey göreve gelerek Yüzbaşı Solter'den özür dilemiştir.¹²

Bu arada, 4 Eylül 1919'da düzenlenen Sivas Kongresi için Kastamonu Vilayeti Sinop azası Tatlızade Nuri Efendi ve Binbaşı Zeki Bey delege seçilmiştir. Delegeler tüccar kılığında vapurla yola çıkarak önce Samsun'a geçmiş, daha sonra kara yoluyla Sivas'a ulaşmışlardır. Kongrenin toplandığı günlerde Nuri Bey rahatsızlanarak Sivas Kongresine iştirak edememiştir. Sinop'u temsilen delege olarak kongrede sadece Zeki Bey bulunmuştur.¹³

Kongrenin hemen ardından, artık Mustafa Kemal Paşa hem idari olarak hem de askeri olarak Anadolu'ya İstanbul'dan daha fazla hakim olmuştur. Bu durum İstanbul Hükümetini içinden çıkılmaz bir hale sürüklemiş ve 1 Ekim 1919'da Damat Ferit Paşa

¹² <http://www.sinop.gov.tr/tarih> , Sinop Valiliği Resmi İnternet Sitesi. Erişim Tarihi: 1.12.2021.

¹³ İsmail Efe, Milli Mücadele Yıllarında Sinop, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2004, s. 32.

Hükümetinin Meclis-i Mebusan'da istifa etmesine neden olmuştur. Damat Ferit Paşa Hükümetinin istifasından sonra Ali Rıza Paşa Kabinesi kurulmuştur. Mustafa Kemal Paşa yeni hükümetle ilişki kurma yolunu seçmiştir. Bu yüzden içerisinde, 'Yeni hükümet, bir an önce seçimleri yapmalı ve Millet Meclisi toplanıncaya kadar vatanın ve milletin, bu iki vekili Meclis'e gitmeden önce Sivas'a çağırmıştır. Fakat Rıza Nur ve Zeki Beyler geleceği ile ilgili olarak bir karar almamalı ve yükümlülüğe girmemeli.' maddesinin bulunduğu bir bildiri yayınlamıştır.¹⁴ Bildiriden sonra 20 Ekim'de Amasya'da İstanbul Hükümeti ile görüşmeler başlamış ve görüşmede mebus seçimlerinin serbestçe ve bir baskı olmadan yapılması kararlaştırılmıştır. Meclisi Mebusan'a Sinop'un 2 mebus kontenjanı vardır. Heyet-i Temsiliye Sinop'tan Fethi ve İbrahim Tali Beylerin seçilmesini uygun görse de Rıza Nur Bey'in Sinop'a gelerek seçimlere katılması işleri değiştirmiştir. Sinoplular tanımadıkları Fethi ve İbrahim Tali Beylere karşın tanıdıkları Rıza Nur ve Kaymakamlıktan ihraç olan Zeki Bey'in kazanmasını istemişlerdir. 20 Ekim 1919'da tamamlanan seçimlerde Sinop Mebusu olarak Rıza Nur ve Zeki Bey seçilmiştir. Mustafa Kemal Paşa Heyet-i Temsiliye ile bir alakalarının olmadığını bildirerek İstanbul'a gitmişlerdir.¹⁵

Ocak 1920'de toplanan Meclisi Mebusan 28 Ocak 1920'de, gizli oturumda, Misakı Milli'yi kabul etmiş ve 17 Şubat 1920'de ilan etmiştir. 16 Mart 1920'de İstanbul resmen işgal olduğunda Sinop Milletvekili Rıza Nur Beyi, Meclis'te okuduğu bir protesto ile birlikte, Meclis kendini faaliyetlerine ara vermiştir. Bu durum TBMM'nin açılmasını kolaylaştırmıştır.¹⁶ Heyet-i Temsiliye Ankara'da Meclis teşkil etmiş ve Heyet-i Temsiliye'nin yayınladığı 19 Mart 1920 tarihli tebligatla Sinop'ta seçim sonucunda Müdafaa-i Hukuk Merkez Heyeti Reisi Emekli Jandarma Binbaşısı Rıza Vamık ve Avukat Hakkı Hami, Boyabat'tan Müdafaa-i Hukuk Kaza Heyeti Reisi Abdullah ve Avukat Şevket Beyler ve Şerif Bey seçilmiştir. Ayrıca Meclis-i Mebusan'dan gelen Rıza Nur Bey de Maarif Vekili olmuştur. Ayrıca Sinop Milletvekili olan Şerif Bey, en yaşlı üye sıfatıyla Meclis'in açılışında ilk konuşmayı yapmıştır.¹⁷

¹⁴ Alev Coşkun, Samsun'dan Sonra En Zor 19 Ay İşgal-İç Savaş-Diriliş, C.1, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2021, s. 307.

¹⁵ İsmail Efe, Milli Mücadele Yıllarında Sinop, s. 32-34.

¹⁶ Efe, Sinop Tarihi Türk Hakimiyetine Girişten Cumhuriyetin İlanına 1214-1923, s. 202-203; Eserde Misakı Milli'nin 28 Ocak 1919'da ilan edildiği yazılmıştır. Bu bilgi yanlış basım hatasından kaynaklı olabilir.

¹⁷ Efe, Sinop Tarihi Türk Hakimiyetine Girişten Cumhuriyetin İlanına 1214-1923., s. 204-205.

Bu dönemde Sinop'un gündeminde ise kıtlık ve açlık vardır. Ayrıca 1917 yılında Sinop'ta çıkan yangınının yaraları hala sarılamamıştır. 13 Eylül 1917 tarihinde Rum mahallesinde başlayan bir yangın, kısa sürede yayılmış ve 40 ev, Düyun-ı Umumiye binası, karantina idaresi, polis karakolu, iki kilise ve dükkanlar yanmıştır. Bu durum Sinop'un yaşanabilirliğini kısıtlamıştır.¹⁸ Sinop'un bu hali TBMM'nin ilk dönemin gündemine girmiştir. Bu yangında zarar görenlere ücretsiz kereste verilmesi uygun görülmüştür.¹⁹ Sinop'ta yaşanan kıtlık da Meclis'in gündemine oturmuştur. 4 Şubat 1922 tarihinde TBMM'nin gizli celsesinde söz alan Hakkı Hami Bey bu konuya değinerek, 1336 (1920) senesinin yaz da dahil olmak üzere 6 ay boyunca aralıksız yağmur yağdığını belirtmiş ve önceki senenin mahsülünün çürüdüğünü ve bu senenin kurak geçtiğini belirtmiştir. Önceki sene Ayancık'ta yaşayan halkın açlık çektiğini ve bunu TBMM'ye taşımasına rağmen bir şey yapılmadığını vurgulayarak, bu durumu birkaç tüccarın fırsata çevirdiğini belirtmiştir. Konuyla ilgili mecliste Hakkı Hami Bey; 'Dört, beş tüccarı müdafaa etmekle, beş on kuruş kazandırmak için bir kısım ahaliyi açlıktan öldürüyoruz.' demiştir.²⁰ Sinop halkı ise bu kadar kıtlığa rağmen merkez, Ayancık ve Gerze kazalarının halkı, 1922 yılında cephede savaşan askerlerine ellerinde bulunan yiyeceklerini Tekalifi Milliye Komisyonlarına vererek göndermiştir. Böylece gıda iyice azalmış ve aşırı yağın karın yolları kapatmasıyla birlikte açlığı tehlikeli boyutlara çıkarmıştır. Samsun'dan sağlanan az miktarda yiyeceğin, yolların abluka altında olmasından kaynaklı temin edilememesi yüzünden açlıktan ölümler başlamıştır. Durum Kastamonu Valiliğine ve Milli Müdafaa Vekaletine bildirilmiş ve yardım talep edilmiştir. Bu talebe binaen 24 Nisan 1922 tarihinde çekilen telgrafla askeri ambarlarda bulunan 300.000 kilo zahire Sinop ve bağlı kazalara dağıtılmıştır.²¹

Sinop halkı her zaman Türk Ordusunun arkasında durmuş ve desteklerini eksik etmemiştir. Milli Mücadele döneminde Ankara Hükümetine desteğini kesmemiş ve kazanılan zaferleri her daim sevinçle karşılamıştır. 13 Ekim 1921 tarihinde Sakarya Zaferi münasebetiyle Sinop'ta kutlamalar yapılmış ve Terazî Çeşmesine Sakarya ismi

¹⁸ Cenk Demir, '19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Sinop Varoş Mahallesi Yangınları ve Yapılan Sosyal Yardımlar', *Belgi Dergisi*, C. 2, S. 19, Y. 2020, Ss. 2038-2067. s. 2051.

¹⁹ BCA, 30-18-1-1/2-29-13.

²⁰ TBMM G.C.Z., Devre: 1, C. 2, İçtima Senesi: 2, 4.12.1338, s. 682.

²¹ Efe, Sinop Tarihi Türk Hakimiyetine Girişten Cumhuriyetin İlanına 1214-1923, s. 224-225.

verilmiştir. Sinop'un en işlek caddelerinden biri de Sakarya adını almıştır.²² Ayrıca Büyük Taarruz'un sonucunda Afyonkarahisar ve Kütahya gibi illerin düşmandan kurtarılmasıyla, Sinop Müdafaa-i Hukuk grubunun ettiği davet sonucu öğrencisiyle, esnafıyla bütün Sinop halkı parkta toplanmış ve fener alayı düzenleyerek kutlamalar yapmıştır.²³ Bu hal içinde Sinop 1923 seçimlerine gelerek seçimlerde Rıza Nur Bey, Yusuf Kemal Bey ve Kemalettin Sami Paşa'yı vekil olarak Meclis'e göndermiştir. Kemalettin Sami Paşa'nın Büyükelçiliği sebebiyle istifası sonucu yerine Recep Zühtü Bey Sinop Milletvekili seçilmiştir.²⁴

Birinci bölümde Sinop'a dair genel bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde TBMM'nin ikinci dönemi ele alınacaktır.

2. 2. DÖNEM TBMM

2.1. TBMM'nin İkinci Dönemine Geçiş Süreci

Kurucu Meclis özelliğiyle ön plana çıkan BMM, ülkenin içinde bulunduğu savaş ve işgal ortamından dolayı fikir ayrılıklarını bir kenara bırakarak faaliyet yürütmüştür. Meclisi oluşturan mebuslar, sosyoekonomik ve kültür yapılarından kaynaklı bir düşünce farklılıklarının içinde Halk Zümresi, Tesanüd Grubu, İstiklâl Grubu, Islahat Grubu, İttihatçı Grup ve Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyeti olarak ayrılmıştır.²⁵ Bu gruplar bünyesinde İttihat ve Terakkiciler, Hürriyet ve İtilafçılar ve Muhafazakarlar gibi birbirine çok farklı görüşten vekili içinde barındırmış ve meclis içerisinde sağlıklı bir çalışma ortamını ortadan kaldırmıştır. Özellikle Mustafa Kemal Paşa ve çevresindekileri Bolşeviklik ve Cumhuriyetçilikle suçlayıp, padişah düşmanlığı yaftası vurmaları, Meclis içindeki huzursuzluğu daha da artırmıştır. Bu duruma önlem amacıyla Mustafa Kemal Paşa, bütün grupları kapsayacak bir grup kurmuş ve bütün Meclis üyelerini davet etmiştir. Grup büyük çoğunluğunu Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

²² Kaşif Özkan Özcan, 'I. TBMM'DE Sinop Milletvekilleri ve Faaliyetleri', (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Sinop Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sinop, 2021, s. 43.

²³ Ercan Kanbur, Sinop'tan Haberler, *Şimal Ajans-Matbaacılık-Dijital Baskı Hizmetleri*, Sinop, 2012, s. 59.

²⁴ Rıza Nur, Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Devre: 2; Yusuf Kemal Tengirşenk, Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Devre:2; Kemalettin Sami Paşa, Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Devre: 2; Recep Zühtü Soyak, Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Devre: 2.

²⁵ İhsan Güneş, Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923), *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, Ankara, 2008. s. 179-197.

üyeleri tarafından oluşturduğundan, adını Müdafaa-i Hukuk Grubu olarak almıştır.²⁶ Fakat bu grup Meclis'in muhalif kesiminin tamamını kapsayamamıştır. Özellikle eski İttihatçılardan oluşan milletvekilleri bir oluşuma giderek bir grup kurmuşlar ve kendilerine İkinci Müdafaa-i Hukuk Grubu demişlerdir.²⁷ Meclis içindeki bu karışıklık, Meclis'in seçim kararı almasına neden olmuştur.

Seçim kararı 1 Nisan 1923 tarihli meclis oturumunda Aydın Milletvekili Esad Efendi ve 120 arkadaşının verdiği tavrın kabulüyle alınmıştır. Bu tavrı, vatan savunması için toplanan Meclis'in görevini layıkıyla yerine getirdiği ve ülkenin ekonomik gelişmeyi sağlamak için seçime gidilmesi gerektiği vurgulanmıştır.²⁸ Tavrın görüşülmesi üzerine 'Yeniden intihabat icrası karargir oldu' denilerek, Meclis'te seçim kararı alınmıştır.²⁹ Aynı gün Meclis Başkanı sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa, kararı Heyeti Vekileye göndererek seçim hazırlıklarına başlanmasını bildirmiştir.³⁰

1923 seçimlerine gidilirken, seçim kanunuyla ilgili bazı değişiklikler yapılmıştır. 20 Temmuz 1908 tarihli İntihabı Mebusan Kanunu-ı Muvakkat'ında yapılan değişiklikle, 320 sayılı İntihabı Mebusan Kanunu Muvakkatinin Bazı Mevaddını Muaddil Kanun olarak yasalaşmış ve bu yasayla nüfusa bağlı vekil sayısı değişmiştir. Her 50.000 erkek için 1 vekil değişerek, her 20.000 erkek nüfusa 1 vekil olmuştur. İkinci olarak 25 yaşında verilen seçme hakkı, 18'e düşürülmüştür. Bu kanundan kısa bir süre sonra, 16 Nisan 1923 tarihinde Meclis birinci dönemine fiilen son vermiştir.³¹ Bu sırada Mustafa Kemal Paşa Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun seçimlerde izleyeceği yolu '9 umde' olarak adlandırdığı bir bildiriyle yayınlamıştır. Bu bildirinin başlangıcında Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun Halk Fırkası'na dönüştürüleceğini belirtmiştir. Bildiri bu özelliğiyle, Halk Fırkası'nın ilk programı olarak kabul edilir.³² 9 Umde'nin ilk maddesinde yönetimi koşulsuz şartsız milletin olduğunu belirtmiş ve bu yönelimle yasalar çıkarılacağını bildirmiştir. İkinci maddesinde saltanatın kaldırılmasının

²⁶ Ayşegül Demirden Yüzgeç, 'Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1920-1923), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), T.C Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2006, s. 75.

²⁷ Güneş, Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923), s.207.

²⁸ TBMM Z. C., Devre: 1, C. 28., İctima Senesi: 4, 1.4.1339, (15. İctima), ss. 283-284.

²⁹ TBMM Z. C., Devre: 1, C. 28., İctima Senesi: 4, 1.4.1339, (15. İctima), s. 291.

³⁰ Işıl Çakan Hacıbrahimoğlu, Devrimci Meclis II. TBMM (1923-1927), Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2021, s. 45.

³¹ Hacıbrahimoğlu, s. 46-50.

³² Yunus Ekici, 'Türk Demokrasi Hayatında Cumhuriyet Halk Fırkası', *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 27, S. 2, Ss. 349-359, s. 353-354.

değişmezliğini bildirmiştir. Üçüncü maddesinde asayişin ve iç güvenliğin sağlanacağını bildirmiştir. Dördüncü maddede mahkemelerin hızı bir şekilde adalet dağıtacağını ve hukuki alanda iyileştirmelerin yapılacağını bildirmiştir. Beşinci maddede aşarın iyileştirileceği, tütün ve tarımın geliştirileceği, çiftçiye kredi verileceği, ziraatta makineleşmeye gidileceği, hammadde yurtiçinde bulunan ürünün korunacağı, demiryolu yapımında girişimde bulunulacağı, ilköğretimde birleştirilme yapılacağı, sağlığın iyileştirilip çalışanların şartlarının iyileştirileceği bildirilmiştir. Altıncı maddede askerlik sürelerinin azaltılacağı bildirilmiştir. Yedinci maddede emekli subayların, ülke savunmasında sakat kalanların, dul ve yetimlerin sefaletine meydan verilmeyecek önlemleri alınacağı bildirilmiştir. Sekizinci maddede devlet yönetiminde aydınların çalışacağı bildirilmiştir. Dokuzuncu maddede ülke bayındırlığının sağlanacağı bildirilmiştir.³³

İlk seçim 6 Haziran Çanakkale’de yapılmış, son seçim ise Meclis açıldıktan sonraya kalmıştır. Örneğin; Giresun’da 13 Ağustos, Ordu’da 14 Ağustos ve Trabzon’da 15-16 Ağustos 1923 tarihinde seçim yapılabilmiştir.³⁴ Yoğun bir seçimden sonra Birinci Grup, İkinci Gruba karşı ezici bir üstünlükle seçimi kazanmıştır. 72 seçim bölgesinden toplam 287 vekil seçilmiş ve 11 Ağustos 1923 tarihi saat 13:36’da Meclis açılmıştır. Meclis ilk toplantısını bu tarihte, en yaşlı üye olarak İstanbul Milletvekili Abdurrahman Şeref Bey başkanlığında yapmıştır.³⁵

2.2. 2. Dönem TBMM

TBMM’nin ikinci döneminde 287 milletvekili gözükmesi Mustafa Kemal Paşa’nın hem Ankara, hem de İzmir’den Milletvekili seçilmesinden kaynaklanmıştır. Gerçek rakam 286’dır. 286 milletvekiliyle başlayan, birinci içtima senesinde 5 vekil vefat etmiş, 1 vekil istifa etmiştir. Bunların yerine 3 vekil seçilmiştir. İkinci toplantı içtima senesinde 10 vekil vefat etmiş ve 15 vekil istifa etmiştir. Bu vekillerin yerine 16 yeni vekil seçilmiş ve göreve başlamıştır. Üçüncü içtima senesinde 4 vekil vefat etmiş, 6 vekil idam edilmiş ve 2 vekil istifa etmiştir. Ayrıca 1 vekilin de üyeliği düşürülmüştür. Bunların yerine 18 yeni vekil seçilmiştir. Dördüncü içtima senesinde 2

³³ İhsan Güneş, ‘Dokuz Umde’, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/dokuz-umde/>, (06.12.2021)

³⁴ Hacıibrahimoğlu, s. 92.

³⁵ Kemal Arslan, ‘I. Ve II. Dönem TBMM’de Samsun (Canik) Milletvekilleri ve Faaliyetleri (1920-1927), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 2018, s. 98.

vekil istifa etmiş ve 1 vekilin üyeliği düşürülmüştür. Yerlerine ise 10 yeni vekil seçilmiştir.³⁶

Seçilen vekiller, 9 Umde'ye uygun olarak, entelektüel seviyesi yüksek kişiler arasından seçilmiştir. Seçilen 333 milletvekilinin yüksek öğrenim görme oranı %43.24'tür. Milletvekillerinin 67 tanesi askeri eğitim görmüş ve bu sayı yekünün %20.12'sini oluşturmaktadır. Orta öğrenim görenlerin sayısı 69 olmakla milletvekillerinin %20.72'sini oluşturmaktadır. Lise mezunu oranı ise %1.52'dir. Dini eğitim (Medrese-İlahiyat) görenlerin sayısı 34 olmakla, Meclis'e oranı %10-11'dir. Eğitimi olmayan ise 1 kişi vardır. 18 vekil yurtdışında eğitim görmüş ve bunlar özellikle hukuk ve siyasal bilimler alanlarında eğitim almıştır. Doktora yapmış vekil sayısını Işıl Çakan Hacıbrahimolu 4 olarak, Suzan Ünal ise Ahmet Saki Bey, Feridun Fikri Bey, Ali Fuat Bey, Mahmut Esat Bozkurt Bey ve Mehmet Refet Bey olmak üzere 5 kişi olduğunu söylemektedir. Fakat Yusuf Kemal Bey'in doktora yapmış olmasıyla bu sayı 6 olmalıdır.³⁷

Mustafa Kemal Paşa bildirisinden bir sözünü daha tutarak Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin temelini attığı Halk Fırkasını kurmuştur. Bu yüzden seçimden sonra parti tüzüğü çalışmaları başlamıştır. Bu çalışmalarda gözden kaçmaması gereken iki önemli unsur, ilk kurultayın 1927 yılında yapılmasına karşın, ilk kurultayın Sivas Kongresi olarak kabul edilmesi ve kuruluş dilekçesinin 23 Ekim 1923'te verilmesine karşın, kuruluşun 9 Eylül 1923 olarak kabul edilmesidir. 10 Kasım 1924'te Cumhuriyet Halk Fırkası olarak değiştirmiştir.³⁸

Seçim sonucu Meclis, Müdafaa-i Hukuk Grubunun kesin zaferi ile sonuçlanmıştır. Fakat siyasal hayat seçim sonuçlarının mutluluğu ile devam edecek bir atmosferde değildir. Mudanya'nın imzalanmasıyla birlikte Milli Mücadele'nin askeri safhası bitmiş ve mücadele masa başında devam etmiştir. Barış antlaşması yapılması için Lozan'da tertiplenen konferansa İsmet Paşa başkanlığında, Sağlık Bakanı Rıza Nur, eski Maliye Bakanı Hasan Saka ve Reşit Saffet Bey'in olduğu heyet katılmıştır. Heyete sekreterlik

³⁶ Hacıbrahimoglu, s. 130-140.

³⁷ Suzan Ünal, '1923 ve 1927 Seçimleri', (Yayımlanmamış Doktora Tezi), T.C Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2012, s. 173-174; Hacıbrahimoglu, s. 154.

³⁸ Mehmet Altun, 'II-IV. Dönem Cebelibereket (Osmaniye) Milletvekilleri ve Meclis Çalışmaları, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batman, 2019, s. 13.

yapmak için sekiz kişi, tercüman olarak Hüseyin Bey, ayrıca Ruşen Eşref ve Yahya Kemal (Beyatlı) eşlik etmiştir.³⁹ İmzalanan antlaşma, 2. Dönem TBMM’de onaylanmıştır. Bu antlaşma TBMM’de onaylanmış, fakat görüşmeler tartışmalı geçmiştir. Özellikle Lozan’a ek olarak imzalanan genel af belgesi politik anlamda sıkıntı doğurmuştur. Genel affa göre Yunanistan’da oturan 1914 ve 1922 tarihleri arasında casusluk ve benzeri herhangi bir faaliyette bulunanlar hiçbir şekilde yargılanmayacak, rahatsız edilmeyecektir. Bu durum mecliste 20 Eylül, 22 Eylül ve 24 Eylül 1923 tarihlerinde gizli görüşmelerde gündeme gelmiştir. Görüşmeler sonucunda, İstanbul’da duran herhangi bir rütbede asker ya da askeri memur olanların Milli Mücadele zararına bir girişimde bulunmuşsa bütün devlet hizmetiyle ilişkilerinin kesilmesi, Ankara Hükümeti’nin kurduğu orduya davet edilip katılmayanların askerlik mesleğinden ilişkilerinin kesilmesi, Mudanya Mütarekesi’ne kadar İstanbul’da kalan General ve 25 yılını doldurmuş subayların emekliye sevk, bu general ve subaylardan başka kadro dışında kalanların emekliye sevk ve Genç Türkiye sınırları dışında kalan memleketlere mensup olup, kendi memleketlerine gitmek isteyenlerin askerlik mesleğinden ilişkilerinin kesilmesi gibi öneriler sunulmuştur.⁴⁰ Fakat 150’likler bu kapsamdan farklı tutulmuş ve 16-22 Nisan 1923 tarihleri arasında meclis oturumunda tartışmalara neden olmuştur. Eleştirilerin odağında ise listenin içinde Ermeni, Rum ve Yahudi gibi azınlıkların bulunmaması olmuştur.⁴¹ Bu şekilde başlayan 2. TBMM, Türk Tarihi açısından önemli devrimlerin öncülüğünü yapmıştır.

2.2.1. Ankara’nın Başkent Olması

16-17 Ocak 1923 tarihinde Mustafa Kemal Paşa İzmit’te gazetecilerle röportaj yapmıştır. Burada devletin merkezinin neresi olacağı hakkındaki soruya, ‘Her türlü saldırı ve tecavüze karşı yerinden kıpırdamayarak, gücünü koruyabilecek ve soğukkanlı olabilecek bir yer olmalı...’ şeklinde cevap vermiştir.⁴² Ayrıca Anadolu’ya açılmadan önce Padişah’ın huzuruna çıkan Paşa, Sultan Vahdettin’le konuşurken Padişah’ın sürekli pencereden İstanbul’a toplarını çevirmiş düşman zırhlılarına baktığını fark

³⁹ Mustafa Samur, İkinci Dönem Bolu Milletvekilleri ve Meclis’teki Faaliyetleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2010, ss. 34-35.

⁴⁰ TBMM G. C. Z., Devre: 2, C. 4, İçtima Senesi: 3, (20.9.1923), ss. 235-312.

⁴¹ Mehmet Evsile, ‘Gizli Celse Zabıtları’na Göre Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Lozan Barış Antlaşmasıyla İlgili tartışmalar’, History Studies, 2/1, 2010, Ss. 363-377, s. 374

⁴² Osman Akandere, ‘Atatürk’ün İzmit Basın Toplantısı (16-17 Ocak 1923) Ve Bu Toplantıda Verilen Önemli Mesajlar’, *Selçuk İletişim*, C. 2, S. 1, Y. 2001, 124-136, s. 131.

etmiştir.⁴³ Daha o dönemden başkentin Anadolu'ya taşınacağını şifrelerini veren Mustafa Kemal Paşa'ya karşı İstanbul Hükümetine, İşgalci kuvvetlerde karşı propaganda uygulamıştır. Padişah'a ve İstanbul Hükümetine, Meclis'in Anadolu'da kurulması halinde siyasi merkezin Anadolu'ya kayacağını ve Meclis'in Anadolu'ya gitmesi halinde başkentin de Anadolu'ya gideceği yönünde propaganda yapılmıştır.⁴⁴ Lozan'ın Meclis'te onaylanmasından 6 hafta sonra 2 Ekim 1923'te, işgalci kuvvetlerin kalan son askerleri de ülkeyi terk etmiş ve vatan tamamen temizlenmiştir. Bunun üzerine Hariciye Vekili İsmet Paşa, 'Ankara'nın Merkezi Hükümet ittihazı hakkında' kanun teklifini 10 Ekim 1923'te Meclis'e sunmuş ve görüşmeler 13 Ekim'de başlamıştır. Teklifte İstanbul'un hilafet merkezi olarak kalacağı vurgulanmış ve gerekçe olarak ülkenin gelişme ve güç kaynaklarının Anadolu'nun ortasına kurmak, dahili ve harici güvenlik, coğrafi, siyasi ve stratejik durumdan söz edilmiştir. Kanun teklifine sadece Gümüşhane Milletvekili Zeki Bey karşı çıkmış ve 'Makarrı Hükümetin yalçın kayalarda, izbe ovalarda kurulmak asırları çoktan geçmiştir.' demiştir. Kanun tasarısı oy çokluğu ile onaylanmıştır.⁴⁵

Ankara'nın başkent olması, siyasi tartışmaların yanında diplomatik sorunları da getirmiştir. Ankara'nın başkent olduğu günlerde, Ankara'da sadece Afganistan ve Sovyetlerin büyükelçileri ve Fransız Temsilci bulunmaktadır. Diğer devletler, elçiliklerini İstanbul'dan Ankara'ya taşıması kolay olmamıştır. Özellikle İngiltere büyük bir tepki göstermiş Paris, Roma, Tokyo ve Washington gibi elçiliklerine nota gönderip, Ankara'nın iki yıl içerisinde dağılacığını ifade etmiş ve elçiliklerini Ankara'ya taşımamalarını istemiştir. Fakat 13 Ekim'te 1923 Ankara'nın başkent ilan edilmesiyle birlikte bu devletler, Ankara'da elçilikler açmaya ve Ankara'yla diplomatik ilişkiler kurmaya başlamıştır. İngiltere ise 1926 yılına kadar Ankara'da elçilik tesis etmemiştir.⁴⁶

2.2.2. Cumhuriyetin İlanı

⁴³ Bilal Şimşir, 'Ankara'nın Başkent Oluşu', *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 7, S. 20, Y. 1991, Ss. 189-222, s. 198-199.

⁴⁴ Şimşir, Ankara'nın Başkent Oluşu, s. 202.

⁴⁵ TBMM Z.C. Devre: 2, C. 2, İçtima Senesi: 1, 10.8.1339 (34. İçtima), s. 585; TBMM Z.C. Devre: 2, C. 2, İçtima Senesi: 1, 13.8.1339, (35. İçtima), s. 666.

⁴⁶ Umut Karabulut, 'Ankara'nın Başkent İlan Edilmesine İstanbul Basınının Tepkisi', *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 27, S. 1, Haziran 2012, Ss. 131-148, s. 136.

Ekim 1923'ün sonuna gelindiğinde Türk Tarihi için büyük bir dönüm noktası yaşanmıştır. Temmuz 1923'te Mustafa Kemal Paşa Kalem Müdürü Hayati Beyi göndererek, Hasan Rıza Soyak'ı yanına çağırıştır. O sırada yanında bulunan Latife Hanım, Cevat Abbas Bey, Siirt Milletvekili Mahmut Bey'i uzaklaştırarak Hasan Rıza Bey'e cebinden çıkardığı kağıt parçası vermiş ve 'Bunları müsvedde halinde tebyiz edeceksin. Yazılar karışıktır; dikkat et; okuyamadığın, yahut anlayamadığın yer olursa beni buraya çağır sorarsın. Bir 'Seph-ü rapt'a⁴⁷ rastlarsan düzeltmeye mezunsun. Aynı zamanda şunu da söyleyeyim ki bunların şimdilik yalnız sen ve ben bileceğiz. Amirlerine dahi bahsetmeye lüzum yoktur.' demiştir. Hasan Rıza Bey'e çalışmak için kendi masasını vermiştir. Hasan Rıza Bey okumaya başladığında büyük bir heyecana kapılmıştır. Bu kağıtta 20 Ocak 1337 (1921) tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun bazı maddelerinin değişikli hakkında bilgiler vardır. Birinci maddede geçen 'Türkiye Devletinin Hükümet şekli Cumhuriyettir.' İbaresini Hasan Bey'de şok etkisi yaratmıştır.⁴⁸

Aynı zamanda ağır bir muhalefetle karşılaşan Ali Fethi Bey (Okyar) hükümeti Cumhuriyeti ilan edebilecek bir güce sahip değildir. Mustafa Kemal Paşa Ali Fethi Bey'in istifasını istemiş ve 26 Ekim tarihinde Fethi Bey hükümeti çekilmiştir. Muhalefet hükümet kuramadığı için, Meclis 27-28 Ekim tarihlerini hükümete geçirmiştir.⁴⁹ 29 Ekim'de Halk Fırkası'nda Cumhuriyet ile ilgili toplantı yapılmış toplantı akşama kadar sürmüştür. Akşam sekiz buçuk civarında Fırka toplantısı Meclis toplantısına çevrilmiş ve içeriğinde Cumhuriyet rejimi olan Teşkilatı Esasiye Kanundaki değişiklikler kabul edilmiştir. Böylece Cumhurbaşkanlığına ilk Mustafa Kemal Paşa seçilmiştir.⁵⁰

29 Ekim günü Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın aklında bulunan Cumhuriyet, resmen ilan edilmiştir. Cumhuriyet, Teşkilatı Esasiye Kanunun birinci maddesine eklenen, 'Türkiye Devletinin şekli Hükümeti Cumhuriyettir.' ibaresiyle ilan edilmiş ve Teşkilatı Esasiye Kanununa eklenmiştir.⁵¹ Bu konu Meclis'in ikinci döneminde bir muhalif grup oluşturmuştur. Özellikle Rauf Bey, Ali Fuat Cebesoy, Adnan Adıvar, Refet Bele ve Kazım Karabekir'in Ankara'da olmadığı bir dönemde cumhuriyetin kabulü, siyasi

⁴⁷ Sepk-ü Rapt: Cümle düşüklüğü.

⁴⁸ Hasan Rıza Soyak, Atatürk'ten Hatıralar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018, s. 179.

⁴⁹ Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2016, s. 30-31.

⁵⁰ Falih Rıfkı Atay, Çankaya, Pozitif Yayınları, İstanbul, s. 440.

⁵¹ TBMM Z. C., Devre: 2, C. 3, İçtima Senesi: 1, 29.8.1339, (43. İçtima), s. 90.

hayatta kırılmalar yaşanmasına neden olmuştur. Cumhuriyetin ilanından yaklaşık 5 ay sonra, 3 Mart 1924 tarihinde Hilafetin kaldırılması bu isimlerin partiden ayrılarak yeni bir parti kurmasına neden olmuştur.⁵²

2.2.3. Hilafetin Kaldırılması

Hilafet 3 Mart 1924 tarihinde Şeyh Saffet Efendi ve 50 arkadaşının verdiği teklif sonucu kaldırılmıştır. Hilafetin kaldırıldığı, ‘Hilafetin ilgasına ve Hanedanı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına’ dair kanunla birlikte Halife Abdülmecid hul’edilmiş ve hanedan yurtdışına çıkarılmıştır.⁵³ Hilafetin kaldırılması yönünde adımların atıldığı sırada Londra İslam Cemiyeti Başkanı Seyit Emir Ali ve Ağa Han, Başbakan İsmet Paşa’ya bir mektup kaleme almış ve hilafetin korunmasını istemişlerdir. Mektupta halifenin Sünniler için önemi vurgulanmıştır. Mektup İsmet Paşa’nın eline geçmeden önce 5 Aralık’ta Tanin ve İktam’da, 6 Aralık’ta ise Tevhid-i Efkar’da yayımlanmıştır. Gazetelerin bu yöndeki yayımı Hıyanet-i Vataniye Kanununa karşı bir eylem kabul edilmiş ve İstanbul’da bir İstiklal Mahkemesi kurulmuştur. 10 Aralık’ta İstanbul’a ulaşan mahkeme, Baro Başkanı Lütfi Bey’i 5 yıl kürek cezası ile cezalandırmış, gazete sorumlularını ise serbest bırakmıştır.⁵⁴

Hilafetin kaldırıldığı gün Şeriye ve Evkaf ve Erkanı Harbiye Vekaletleri de kaldırılmıştır. Bu kurumu kaldıran kanunla Diyanet İşleri Başkanlığının ilk hali olan Umuru Diyaniye Riyaseti Makamı kurulmuştur. Ayrıca hayratlar, vakıflar, kervansaraylar gibi kurumlarda, Vakıflar Genel Müdürlüğü kurulduktan sonra bünyesine bağlanmıştır.⁵⁵

2.2.4. Tevhidi Tedrisat

Bu tarihin bir diğer önemli kanunu ise Tevhid-i Tedrisat Kanunu’dur. Osmanlı Devleti’nde modern okullar, yabancı okullar ve dini eğitim kurumları olmak üzere üç farklı eğitim şekli vardır. Yabancı okullar özellikle savaş dönemlerinde casusluk faaliyetlerine ağırlık vermiş ve bazı okullar cephanelik olarak kullanılmıştır. Bu

⁵² S. Samet Erdoğan, M. Nazım Taşçı, Hümeysra Yıldız, ‘1923-1950 Yılları Arası Cumhuriyet Halk Partisi Politikalarının Demokrasi ve Diktatörlük İlişkisi İçerisinde Değerlendirilmesi’, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, C. 6, S. 2, Y. 2019, Ss. 299-312, s. 305.

⁵³ TBMM Z. C., Devre: 2, C. 7, İçtima Senesi: 1, 3.3.1340, (2. İçtima), s. 28.

⁵⁴ Ahmet Demirel, *Tek Partinin İktidarı Türkiye’de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 65.

⁵⁵ TBMM Z. C., Devre: 2, C. 7, İçtima Senesi: 1, 3.3.1340, (2. İçtima), ss. 22-23.

casusluk faaliyetlerinden en ön plana çıkan ise Merzifon Amerikan Kolejidir. Sürdürdükleri zararlı faaliyetleri ihbar eden Türkçe öğretmeni Zeki Bey, diğer öğretmenler ve öğrencileri tarafından öldürülmüştür. Yabancı okulların bu faaliyetleri yeni Türkiye'yi kuran kadro tarafından bilinmiş ve milli eğitimin ne derece önemli olduğu bilinciyle, devletin hareket etmesini sağlamıştır. Bu durum 1921 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın cepheden gelip Maarif Kongresini düzenlemesinin en önemli sebepleri arasındadır.⁵⁶ Türkiye'deki çoklu eğitim sistemi yabancı okul, dini eğitim veren okul ve modern okul öğrencilerinin birbirine karşı kutuplaşmasına ve aynı kültürden gelen öğrencilerin birbirine yabancılaşmasına neden olmuştur. 3 Mart 1924 tarihinde Tevhidi Tedrisat, Saruhan Milletvekili Vasıf Bey ve 50 arkadaşının verdiği kanun teklifiyle kabul edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti eğitim alanındaki milli mücadelesini Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile başlatmış ve ülkedeki bütün okulları Maarif Vekaletine bağlamıştır.⁵⁷

2.2.5. 1924 Anayasası ve Medeni Kanunun Kabulü

Tarih 20 Nisan 1924'ü gösterdiğinde Meclis, yeni bir anayasa kabul etmiştir. 1875 Fransız Anayasası ve 1921 Polonya Anayasası'nın da bulunduğu anayasalardan kaynaklanılarak hazırlanan 1924 Anayasası, demokratik bir anayasadır. Bu anayasa da egemenliğin kayıtsız şartsız milletin olduğunu vurgulamıştır. Yeni anayasa çalışmalarında da muhalefet eksik olmamıştır. Halk Fırkası içinde bulunan muhalif kanat istifa ederek, 17 Kasım 1924 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurmuştur.⁵⁸ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Şeyh Sait İsyanı neticesinde kapatılmıştır.

1925 yılında Nakşi şeyhi olan Şeyh Sait, isyanıyla dönemin siyasetini oldukça meşgul etmiştir. Kiminin bir Kürt İsyanı, kiminin de Musul sorunu sebebiyle İngilizlerin çıkardığı bir isyan olarak nitelendirdiği bu terör faaliyeti, Türk siyasi hayatında, çok partili hayata geçişi oldukça geciktirmiştir. Fethi Bey 25 Şubat 1925 tarihinde Meclis'te yaptığı konuşmada, Kürdistan hükümeti kurmayı amaçlayan bir isyan olduğunu söylemiştir.⁵⁹ Şeyh Sait'in gücünün iyice artmasına karşın, Fethi Bey'in yeteri tedbiri alamadığı düşünüldüğünden İsmet Paşa'ya yeni hükümet kurdurulmuştur.

⁵⁶ Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2016, Pegem Akademi, Ankara 2016, s. 321-322.

⁵⁷ TBMM Z. C., Devre: 2, C. 7, İçtima Senesi: 1, 3.3.1340, (2. İçtima), s. 25.

⁵⁸ Demirel, s. 68-72.

⁵⁹ TBMM Z.C., Devre: 2, C. 14, İçtima Senesi: 2, 25.2.1341, (64. İçtima), s. 308.

İsmet Paşa ilk olarak İstiklal Mahkemelerini tekrar kurmuş ve Takrir-i Sükun Kanunu'nu çıkarmıştır. Bu kanuna Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına red vermiştir.⁶⁰

Şeyh Sait yargılanırken siyasi hiçbir davasının olmadığını savunsa da soruşturma neticesinde bir Kürdistan davalarının olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum devletin ders çıkarmasına ve bu yönde devrim yapmasına sebep olmuştur. 30 Mayıs 1925 tarihinde bir genelge yayınlayarak devlet memurlarının tarikatlarla, tekkelerle ve şeyhlerle ilişkisi olanların araştırmasını istemiştir. Şark İstiklal Mahkemesi 28 Haziran'da Şeyh Sait hakkında kararını açıklarken de tekkelerin bir 'menba-ı şer ve fesad' yuvası olduğunu bildirmiş ve bölgede bulunan tekkerlerin kapatılmasını emretmiştir. Karara göre Siverek, Mardin, Van, Hakkari, Genç, Siirt, Hınıs, Dersim, Diyarbakır, Ergani, Malatya ve Elazığ'da tekke ve zaviyeler kapatılmıştır.⁶¹ Bu durumdan hemen sonra 2 Eylül 1925 tarihinde Heyeti Vekile 'Takaya ve Zevaya Hakkında', 'İlmiye Sınıfı ve İlmiye Kisvesi' ve 'Bilumum Devlet Memurlarının Kıyafetleri Hakkında' olmak üzere üç kararname kabul etmiştir. İlmiye sınıfıyla ilgili kararnamede, ilmiye sınıfındakilerin beyaz sarık ve siyah cüppe dışında bir kıyafet giymemeleri belirtilmiştir. Bu sınıfa tabi kişiler şu şekilde belirlenmiştir: Diyanet İşleri Reisi, Diyanet İşleri Reisliği Müşavere Heyeti, İmamlar, hatipler, vilayet ve kazalardaki müftü, müftü yardımcıları ve Diyanete bağlı maaşlı çalışanlar. Devlet memurlarının kıyafetleri ise modern giysi giyilmesi ve bina dışında şapka giyilmesi gerektiği şeklinde belirlenmiştir. Şapka İhtisas Kanunu 18 Kasım 1925 tarihinde yasalaşmış ve devlet memurlarının şapka giymesi zorunlu hale getirilmiştir.⁶² Ayrıca TBMM'nin ikinci döneminde 'Takvimde Tarih Mebdeinin Tebdili hakkında kanun' 26 Aralık 1925 tarihinde kabul edilmiştir.⁶³ Bu değişikliğin ana nedeni hala kullanılan hicri takvim ve rumi takvim kaldırılarak yerine miladi takvim kullanılma kararı alınmıştır.⁶⁴

Tüm bu devrimler İkinci Meclis'i Medeni Kanun'un kabulüne götüren süreç olmuştur. 1925 yılının yaz ayları boyunca Adliye Vekili Mahmut Esat ve arkadaşları Türk medeni kanunu yazmak için Avrupa medeni kanunları hakkında görüşmüşlerdir.

⁶⁰ Ünal, s. 204-206.

⁶¹ Ayşe Yanardağ, 'Tarikat, Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kaldırılmasına Dair Devrim Kanunu ve Uygulamaları' *I. Uluslararası Tarih ve Kültür Kongresi*, 19-22 Ağustos 2017, Gaziantep, Ss. 145-166, s. 154.

⁶² Hacıibrahimoğlu, s. 444-447.

⁶³ TBMM Z.C., Devre: 2, C. 20, İçtima Senesi: 3, 26.12.1341, (31. İçtima), s. 277.

⁶⁴ TBMM Z.C., Devre: 2, C. 20, İçtima Senesi: 3, 26.12.1341, (31. İçtima), Ek, s. 4.

Tercüme etmek yerine Batı hukukuna göre bir medeni kanun yazmayı düşündülerse de uzun süreceği için tercüme yoluna gitmişlerdir. Tercüme edilecek kanunun İsviçre Medeni Kanunu olması yolunda görüş birliğine varmışlardır. Bu konuyu görüşmek için Kanun-ı Medeni Tedkik Komisyonu kurulmuş ve kurul başkanı Şükrü Kaya, komisyon üyelerine İsviçre Medeni Kanunu hakkında görüşlerini sormuştur. Bir hukukçu dışında bütün hukukçular, İsviçre Medeni Kanununun kolay benimseneceği görüşünü savunmuştur. Bunun üzerine üçer kişilik tercüme komisyonları kurularak tercümeye başlanmıştır. Üç aylık süren tercümeden sonra Medeni Kanun, TBMM’de 17 Şubat 1926 tarihinde kabul edilmiştir.⁶⁵ Medeni Kanun’un kabulüyle 1924 Anayasa’sının özgürlükçü yapısını tamamlayarak, hür ve demokratik yapısını sağlamlaştırmıştır. Ayrıca diğer bir önemi de yeni devlet yapısının laik niteliği, Medeni Kanun’un gerekçesinde daha açık şekilde bulunmaktadır.⁶⁶

2.2.6. İzmir Suikasti

Meclis’in ikinci döneminin sonuna gelindiğinde siyasi atmosferi tamamen değiştirecek bir olay, İzmir Suikastı yaşanmıştır. Başlarında Kara Kemal ve Şükrü Bey’in bulunduğu eski ittihatçılar bir suikast tertipleyerek Mustafa Kemal Paşa’yı öldürmeyi planlamışlardır. 7 Mayıs’da yurt gezisine çıkan Gazi Paşa, programı gereği, 15 Haziran’da İzmir’de olacaktır. Buna göre plan yapan eski Rize Milletvekili Ziya Hurşit ve yönlendirdiği Çopur Hilmi, Laz İsmail, Gürcü Yusuf, Sarı Edip ve Giritli Şevki; Mustafa Kemal Paşa’nın Bursa’ya geçerek İzmir’e varacağı günü bir gün ertelemesi üzerine başarısız olmuştur. Sarı Edip’in İzmir’den ayrılması üzerine Giritli Şevki, şüpheye kapılıp 15 Haziran günü planı ihbar etmiştir.⁶⁷ Failler İstiklal Mahkemelerinde yargılanmıştır. Bu durum Meclis’in ikinci döneminin sonunu getirmiş ve Meclis’i 1924 Anayasasının dört yılda bir seçim yapılır kanunu gereği 1927 yılında seçime götürmüştür.

İkinci bölümde TBMM’nin ikinci döneminden bahsettik. Üçüncü bölümde ikinci dönem sinop milletvekillerinin hayatları anlatılmıştır.

⁶⁵ Ömer Turan, ‘1926 Hukuk İnkılabının Fikri Temelleri’, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. 11, S. 32, Yıl. 1995, Ss. 477-492, s. 492.

⁶⁶ Yücel Özkaya, ‘Atatürk’ün Hukuk Alanında Getirdikleri’, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. 7, S. 21, Yıl. 1991, Ss. 499-505, s. 503.

⁶⁷ Demirel, s. 77-78.

3. İKİNCİ DÖNEM SİNOP MİLLETVEKİLLERİ

3.1. Rıza Nur

Rıza Nur 1878 yılında Sinop'da dünyaya gelmiştir.⁶⁸ Sinop'un Camikebir mahallesi nüfusuna kayıtlı Rıza,⁶⁹ okuma-yazma bilen bir kunduracı olan Mahmud Zeki ve ev hanımı Hacere'nin dört çocuğundan biridir.⁷⁰ Nur ismini tıbbiyede öğrenciyken kendisi takmış daha sonra soyadı olarak kabul etmiştir.⁷¹ Ailesi 200 yıldır Sinop'ta ikamet etmiş ve Sinop'un yerlisi olmuştur.⁷² Babası okur-yazar olduğu için kimileri tarafından Mahmud Efendi, kunduracı olduğu için kimileri tarafından Mahmud Usta, askerliğini çavuş olarak yaptığı için ise kimileri tarafından Mahmud Çavuş diye anılmıştır. Aile silsilesinin Sinoplu, belli ve Türk olmasından gurur duyan Rıza Nur, Sinop'a yerleşen ilk atasının Sinop Kalesi'nin Hisar bölümündeki caminin imamı olduğunu ve hekim olduğunu belirtmiştir.⁷³ Annesi Zarflıoğulları ailesindendir. Rıza Nur'un annesi Hacere'nin babasını 25 kadar yelkenliye sahiptir ve Sinop, İstanbul ve Rusya arasında ticaret yapmıştır.⁷⁴ Rıza Nur, anne tarafının da Türk olduğunu ve kanına ecnebi kanının karışmadığını hatıratlarında dile getirmiş ve bundan gurur duymuştur.⁷⁵ Kardeşlerinden ise pek bahsetmeyen Rıza Nur hatıratında sadece kardeşi Şükrü ve kardeşi Ahmet'ten bahseder ve bahsinde kardeşleri hakkında aleyhte söylemde bulunur. Şükrü için kitaplarını fare gibi yediğinden⁷⁶ ve babasının menkullerini karısının üstüne yaptığından bahseder.⁷⁷ Kardeşi Ahmet için ise sürgünden İstanbul'a döndüğünde kendisini evinde misafir etmemesinden bahseder.⁷⁸

Rıza Nur ilk eğitimine dört yaşında başlamış ve 'Kapan'daki mektebe gitmiştir. Bu mekteple ilgili hatırında Ahmet Efendi ve Hacı Dayı adındaki hocalar ile değnek ve

⁶⁸ Rıza Nur, Tercüme-i Hal, TBMM Arşivi, Devre 2.

⁶⁹ Rıza Nur, Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Devre 2.

⁷⁰ Derya Sarı, 'DR. Rıza Nur'un Hatıralarının Bir Değerlendirmesi', (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996, s. 3.

⁷¹ Sarı, s.3.

⁷² Rıza Nur 'Hayat ve Hatıratım' eserinin 1303'üncü sayfasında ailesinin Sinop'ta 200 yıldır yaşadığını söylerken, 9 Mart 1941 tarihli Tasvir-i Efkâr gazetesinde yayınladığı yazısında ailesinin 250 yıldır Sinop'ta yaşadığını belirtmiştir.

⁷³ Rıza Nur, Hayatım ve Hatıratım, Altındağ Yayınevi, C.1, İstanbul 1967, s.54.

⁷⁴ Hüseyin Nihal Atsız, 'Büyük Türkçü Doktor Rıza Nur 1879-1942', Orkun (Dr. Rıza Nur Özel Sayısı), Yıl:1951, S. 49. s.2.

⁷⁵ Zakir Avşar, Her Daim Muhalif Bir Türkçü Rıza Nur, Çolpan Kitap, Ankara 2021, s.44.

⁷⁶ Rıza Nur, Hatıratım, s.117.

⁷⁷ Rıza Nur, Hayatım ve Hatıratım, Altındağ Yayınevi, C.3, İstanbul 1967, s.909.

⁷⁸ Rıza Nur, Hayatım ve Hatıratım, Altındağ Yayınevi C.2, İstanbul 1967, s.493.

falaka kalmıştır. Buradaki eğitiminden sonra Sinop'ta bulunun Sultan Alaaddin'in inşa ettirdiği Büyük Cami'de ve İsfendi-yaroğulları mezarlarının yakınındaki Rüştüye'de eğitimine devam etmiştir.⁷⁹ 14 yaşından Rüştüye'den mezun olduktan sonra babası İstanbul'a götürmüş ve halasının yanına gelerek Soğukçeşme Askeri Rüştüyesine yazılmıştır. On altı yaşında rüştüyeden mezun olduktan sonra asker olmak istemesine rağmen babasının baskısıyla Tıbbiye'ye yazılmıştır.⁸⁰ 1895 yılında tıbbiyeden mezun olmuş ve askeri tıbbiyeye devam etmiştir. Bu dönemde şiir yazmaya başlamış ve felsefeye merak sarmıştır. Darwin, Lamarck, Hegel gibi filozofları okumaya başlamıştır.⁸¹ Bu felsefe ilgisi mektepte iken ilgilendiği tasavvufa sırt dönmesine sebep olmuştur. Kendisi muhtemeldir ki hatıratının 115. Sayfasında bahsettiği, sevdiği bir sınıf arkadaşının dinsiz oluşu bu merakının cezbedilmesine neden olmuştur. Bahsettiği mektep yıllarında hatıratının 119. Sayfasında Bektaşiliğe merak salmışken aldığı akaid-i diniyye dersini veren hoca için, 'Bir sarıklı bu dersi okuturdu. Bu derse pek çok kızardım.' sözü de bu düşünceyi desteklemektedir.⁸²

Dr. Rıza Nur felsefeden çabuk sıkılmıştır. Fakat bu dönemde edebiyata merak salmıştır. Aynı zamanda da politikayla daha öğrencilik yıllarında uğraşmaya başlamıştır. Avrupa ve Mısır'da Sultan 2. Abdülhamid aleyhinde çıkan gazeteleri İstanbul'a getirtip Galata'da bulunan Fransız Postanesi'nden alarak okumuştur.⁸³ Hayatının bu dönemini Rıza Nur sürekli okumayla geçirir ve insanlarla iletişimini neredeyse tamamen keser. Bu yüzden çevresi ona 'Diyojen' lakabını takmıştır.⁸⁴ 1901 yılında Tabib Yüzbaşı olarak göreve başlamıştır.⁸⁵

Rıza Nur Alman profesörlerin Saray içinde kurduğu Gülhane Hastanesinde staja başlamıştır. Bu hastanede dersler Fransızca okutulduğu için Rıza Nur, Fransızca okuyup anlayabilmesine rağmen konuşma pratiği kazanmak için Fransız bir ailenin yanına girmiştir. Bu aileye para vermesi gerektiği için -İstanbul dışına çıkması yasak olmasına

⁷⁹ Avşar, Rıza Nur, s. 44.

⁸⁰ Sarı, s.3; Rıza Nur hatıratının 73. Ve 81. Sayfalarında okuduğu Battal Gazi ve Kan Kalesi gibi kitapların tesirinde kaldığını ve kuvvetli bir pehlivan ve kumandan olmak istediğini söyler ve herkesin kuvvetine boyun eğmesini istediğini dile getirir.

⁸¹ Avşar, s.44.

⁸² Rıza Nur, s.122.

⁸³ Atsız, 'Büyük Türkçü Doktor Rıza Nur 1879-1942', s.4.

⁸⁴ Atsız, 'Büyük Türkçü Doktor Rıza Nur 1879-1942', s.4.

⁸⁵ Rıza Nur, Cemiyet-i Hafiye, Şehir Yayınları, İstanbul 2005, s.141.

rağmen- Sinop'a giderek para temin etmiş ve geri İstanbul'a gelmiştir.⁸⁶ Gülhane'de Alman Profesör Dayka'nın asistanlığını yürütürken 1903 yılında Yemen'e tayini çıkmıştır. Fakat Gülhane'deki profesörler cuma selamlığında Alman Sefiri'nin huzuruna çıkıp tayini durdurmuşlardır.⁸⁷ Bu arada ilmi çalışmalarını yürüten Rıza Nur, hocalarının takdirini kazanmanın yanında 'Fenn-i Hitan' adlı eserini de yazmaya başlamıştır. Stajının bitimiyle Basra'ya tayin olunmuş, fakat Almanlar kendisini asistan olarak istedikleri için göndermemişlerdir. Serasker bu durumdan rahatsız olmasına karşın Almanlar da ısrarcı olmuştur. Bu yüzden hastane etrafında zabıtlar kol gezmiş fakat hastane içine girmeye çekinmişlerdir. Almanlar da Rıza Nur'a hastane içinde kaldığı vakit kendisini koruyacaklarını, dışarı çıktığında ise ellerinden bir şey gelmeyeceğini bildirmiştir. Bu durum üç-dört ay devam etmiş ve çıkarılan iradeyle Rıza Nur'un asistanlığı kabul edilmiştir.⁸⁸ Fakat bir yıl sonra Rıza Nur'un Yemen'e tayini tekrar çıkmış ve Gülhane Profesörleri ile Seraskerlik arasında çekişme tekrar başlamıştır. Bu durum üzerine Alman Büyükelçi Von Bieberstein, huzura çıkarak bu tayini de durdurmuştur.⁸⁹

Rıza Nur 1905 yılında Gülhane'de muallim muavinliğine (doçent) terfi etmiştir. Günlük hayatının büyük bölümünü hastanede geçirmiş ve ameliyatlara girmeye başlamıştır. Bir süre sonra neredeyse bütün ameliyat yükü Rıza Nur'un omzuna binmiştir. Bu durum ruhsal halini etkilemiş ve ameliyatlar için 'Ameliyat yaparken bir insan kestiğim vakit onun hayatı mevzubahs olduğu hatırıma gelmezdi. Konuşur, şakalaşırdım... Ameliyat yapmadığım gün canım sıkılırdı. Kollarımı kan içinde görmek bana keyif verirdi. Canavar bir hayvan gibi olmuştum.' cümleleri bu etkinin ne denli olduğunu ortaya koymuştur.⁹⁰ Bu dönemde Fenn-i Hitan eserini bitirmiş ve Sultan Abdülhamid kendisini yanına çağırarak takdirini bildirmiştir.⁹¹

Rıza Nur, bu ameliyatlara geçen dönemde tekrar tayin haberini almıştır. Bulgaristan'ın Rumelin'deki Ordu'nun iaşesine zehir katacağı haberini alan saray, Rıza Nur ve Moiz isminde bir Yahudi'nin gönderilmesini emretmiştir. Tahlil yapacak malzemenin eksikliği, bunun üzerine de isteklerini kimsenin ciddiye almaması Rıza Nur

⁸⁶ Avşar, s.49.

⁸⁷ Sarı, s.4-5.

⁸⁸ Avşar, s.50.

⁸⁹ Atsız, s.4.

⁹⁰ Rıza Nur, Hayatım ve Hatıratım, s.162.

⁹¹ Avşar, s.51.

ve Moiz'in bölgede bir faaliyet yürütmeden geri dönmelerine sebep olmuştur. Rıza Nur için Gülhane günleri tekrar başlamıştır.⁹²

1907 yılında profesörlüğe terfi eden Rıza Nur, Selanik depreminde Selanik'te yaralıların tedavisi için Selanik'e tayin edilmiştir. Selanik'ten dönerken de Zibefçe'ye tayin edilmiş ve 6 ay kadar orda kalmıştır. 1908 yılında da Binbaşı rütbesini almıştır.⁹³ Bundan sonra Rıza Nur'un aktif siyasi hayatı başlamıştır.

Rıza Nur İkinci Meşrutiyet'in ayak seslerinin duyulduğu günlerde Maarif Nazırı Emrullah Efendi, Said Bey, Hukuk Mektebi Müdürü Abdülhak Bey ile her gece buluşmuş ve devlet meseleleri üzerine sohbetler yapmıştır. Bu dönem yapılan Reval görüşmeleri rahatsızlık uyandırmıştır. İttihatçılar arasında dönen Meşrutiyet, Rıza Nur ve arkadaşlarının da ortak isteğidir.⁹⁴ Meşrutiyet için emrivaki yapmayı ve halkın ayaklanması gerektiğini düşünmüşler ve okulların yaz tatilinde olmasına rağmen okula giderek, az sayıdaki öğrencileri örgütleyip, büyük kırmızı bezler üzerine 'tbbiyeliler, hürriyet, yaşasın hürriyet, yaşasın millet, kahrolsun istibdat, ilim ve fazilet esası, hürriyet onun anasıdır' gibi cümleler yazdırmıştırlardır. Sabaha kadar hazırlanan bu pankartlarla sabah yürüyüşe çıkmış, önce Üsküdar'da araba vapuruna doluşarak Karaköy'e gelmiş, sonra da Galata'ya gidilmiştir. Galata'da meydana Rıza Nur bir nutuk atmıştır. Bu nutuk sonrası Rıza Nur omuzlara alınmış ve yürüyüş devam edilmiştir. Öğrencilerin Rıza Nur'a yönelttiği 'Nereye?' sorusuna Rıza Nur İngiliz Sefaretine cevabını vermiş ve kalabalık İngiliz Sefaretinin önüne gelmiştir. Rıza Nur hatıratında bu İngiliz Sefaretine gitme sebebini, Abdülhamid'in Meşrutiyet'i ilan etmeyebileceği ihtimali üzerine İngilizlerin yardım edeceğini düşünmesi olarak açıklamıştır. Hatta Sefarete yaptığı konuşma da 'Dünyanın denizlerini İngiliz donanması doldursun sonra da İngiltere Türk'ün hürriyetine yardım etsin.' diye dua etmiştir. Bu cümle için de '... ne saf çocukmuşum. Bir devlete böyle dua ile yardım ediverirler mi? Bütün Türk milleti böyle saf, cahil ve dünyadan bihaberdik.' diyerek pişmanlık duyduğunu dile getirmiştir. İngiliz Sefaretinden sonra Harbiyelileri almak

⁹² Rıza Nur, Hayatım ve Hatıratım, s.192.

⁹³ Sarı, s.5.

⁹⁴ Avşar, s.56.

için yola devam etmişler, fakat hükümet bu hareketin yapılacağını önceden tahmin ettiği için iki tabu askerle yolu kapatmış ve yürüyüşten vazgeçilmiştir.⁹⁵

Tam bu zamanlarda İstanbul'da İttihat ve Terakki Merkezi kurulmuştur. Hükümet'te artık siyasi faaliyet yürütememektedir. Sonunda seçim emri verilmiş ve seçim çalışmaları başlamıştır. Süren seçim çalışmalarında Sinop'tan Rıza Nur'a mebusluk için teklif mektubu gelmiştir. Başta mebusluk için yeteri bilgiye sahip olmadığını düşünüp geri dursa da Sinop Belediye Başkanı Rasim Bey'in telgrafı üzerine teklifi kabul etmiştir. İttihat ve Terakki Sinop'tan mebusluk için Yusuf Kemal'i (Tengirşenk) aday göstermiştir. Lakin Sinoplular Rıza Nur'u desteklemiştir. Seçim sonuçlarında Yusuf Kemal Bey kaybetmiş, Rıza Nur ve Hasan Fehmi Efendi mebus olarak seçimi kazanmıştır.⁹⁶ Fakat meclis açıldıktan sonra seçim belgeleri tasdik edilirken, Rıza Nur'un vekil olması engellenmeye çalışılmıştır. 30 yaşından küçük olduğu iddia edilerek vekilliğinin düşürmesi söz konusu edilmiş, fakat nüfus cüzdanı üzerinde yapılan inceleme sonucunda 30 yaşını doldurduğu ve 2 ay kadar da geçtiği görülerek mebusluğu onaylanmıştır.⁹⁷ İttihat ve Terakki Cemiyetine muhalif olduğu için de rütbesi kolağalığa geri indirilmiştir.⁹⁸ Böylelikle sıkıntılı bir süreçle vekillik hayatı başlamış ve vekilliği İttihat ve Terakki Cemiyetine karşı muhalefetle devam etmiştir. Yeni gazetede bir makale yayınlayarak Talat, Cavit ve Cahit gibi İttihatçıların önde gelen isimlerine çok sert eleştiride bulunmuştur.⁹⁹ Bu makale üzerine Talat Paşa tarafından tehdit edilen Rıza Nur, Mizancı Murad'ın tebriki ve yazılarına İttihatçı yanlısı gazetelerde cevaplanması üzerine iyice dozu arttırarak muhalefete başlamıştır. Bu muhalif tavır ve gelen tehditler onda ölüm korkusunu iyice arttırmış ve artık silahla gezmeye ve silahla uyumaya başlamıştır. Hatta yaya kaldırımında en fazla elli metre ilerleyip, birden karşı kaldırıma geçmeye başlamış ve on adımda bir de arkasına bakar hale gelmiştir. Silahı sürekli cebinde ve eli kabzasında gezmiş ve bu durumun yıllarca sürmesine binaen bir alışkanlık haline gelmiştir. İstemsiz olarak bu hareketleri yıllarca yinelemiştir. Öldürülme korkusunu ömrünün sonuna kadar içinde yaşamıştır. Sadece 1.

⁹⁵ Rıza Nur, Hayatım ve Hatıratım, s. 245-248.

⁹⁶ Rıza Nur, Hayatım ve Hatıratım, s. 249-251.

⁹⁷ Avşar, s.62.

⁹⁸ Sarı, s.5.

⁹⁹ Rıza Nur, Hayatım ve Hatıratım, s.282.

Dünya Savaşına 3 yıl kala gittiği Mısır'da ve Cumhuriyetten sonra gittiği Fransa'da silahla gezmemiştir.¹⁰⁰

Rıza Nur gazetelere yayımladığı makalelerle ses getirmeye devam ederken 27 Şubat 1324 (12 Mart 1909) tarihli İkdam gazetesinde çıkan 'Görüyorum ki İş Fena Gidiyor' isimli yazısıyla kıyameti kopartmıştır. Gazetenin sahibi Ahmed Cevdet, makaleyi baş sütunda yayımlamıştır. İttihatçılar çok sert tepki vermiş ve Selanikli Rahmi, Rıza Nur'u Meclis'te ölümle tehdit etmiştir. Prens Sabahattin ise makaleden ötürü Rıza Nur'u görmek istemiştir. Bu görüşme sonucunda dostlukları başlamış ve Rıza Nur artık muhalefetin önde gelen isimlerinden olmuştur. Günde üç-dört farklı gazetede yazı yazmaya başlamıştır.¹⁰¹ Bu arada Rıza Nur'da Prens Sabahattin'in kurduğu Ahrar Fırkasına geçerek siyasi yaşamına devam etmiştir.¹⁰²

Muhalefet ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bu denli yoğun gündemi içinde 31 Mart Vakası meydana gelmiş ve Harekat Ordusu Selanik'ten yola çıktığında, Rıza Nur Osmanlı Bankasına giderek iki yüz lira para çekerek, ilk hareket edecek Fransız gemisiyle İstanbul'dan ayrılmıştır. Önce Mısır'a, oradan da Atina'ya geçen Rıza Nur, Atina'dan Mahmud Şevket Paşa'ya telgraf çekerek suçsuz olduğunu dile getirmiştir. Meclis, isyanda Rıza Nur'un değil de onun makalelerinin suçu olduğu kanaatine varmış ve onun İstanbul'a dönmesini istemiştir. Rıza Nur İstanbul'a dönmüş ve böylece 31 Mart vakasını atlattır.¹⁰³ Geri döndüğünde de Rıza Nur ve arkadaşları Ahrar Fırkasını feshetmiştir.

Ahrar Fırkasının feshiyle Rıza Nur siyasi hayattan kopmamış ve Meclis'teki muhalif tutumuna devam etmiştir. İttihat ve Terakki Fırkasının karşısında Hürriyet ve İtilaf Fırkası adı altında yeni bir siyasi gruplaşmaya gidilmiştir. Mecliste İttihat hükümetine karşı muhalif partiler meydana gelse de Rıza Nur bu fırkaların bekleneni yapamadığını düşünmüş ve mecliste bu fırkaların tek bir çatı altında toplanması gerektiği ve topyekün bir şekilde mücadele etme düşüncesini dile getirmiştir. Üç defa Rıza Nur'un evinde, iki defa da Damat Salih Paşa'nın sarayında toplanılarak parti programı oluşturulmuştur. Programın birer suretini İstanbul Valisi'ne götüreren Rıza Nur, Mahir Said, Kemal Midhat ve Sîret Beyler, validen ruhsat istedikten sonra Dahiliye

¹⁰⁰ Avşar, s.68.

¹⁰¹ Avşar, s.68.

¹⁰² Avşar, s.69.

¹⁰³ Nur, Hayatım ve Hatıratım, ss.303-306.

Nezareti'ne gitmişler ve işlemleri tamamlamışlardır.¹⁰⁴ Rıza Nur Hürriyet ve İtilaf Fırkasının asıl kurucularının ise kendisi, Kemal Midhat, Mahir Said ve Hüseyin Sîret olduğunu, geri kalan isimlerin ise ikinci planda kaldığını söylemiştir.¹⁰⁵ Bu fırkanın kurulma aşamasında Rıza Nur'un korktuğu başına gelmiş ve 'Cemiyet-i Hafiye' adında bir örgütlemeye gittiği gerekçesiyle doksan kişiyle birlikte 1910 yılının haziran ayında tutuklanmıştır. Kırk beş kişi ağır hapis ve sürgün cezası alırken, Rıza Nur'un içine bulunduğu kırk beş kişi de serbest bırakılmıştır.¹⁰⁶ Rıza Nur bu hapsedilme olayının ve içerde gördüğü işkencenin sebebini Mahmud Şevket Paşa olarak görmüştür. Bu durumda Rıza Nur'un içinde, meclisin feshedildiği takdirde asker olduğu için Mahmud Şevket Paşa'nın kendisini Yemen'e göndereceği korkusunu yaratmıştır. Yeni seçimlere giremeyeceğini de hesaba katarak askerlikten istifa etmiştir. Fakat Mahmud Şevket Paşa istifayı kabul etmemiştir. Bunun üzerine İbrahim Hakkı Paşa'nın yanına giden Rıza Nur Meclis'te konuyu gündeme getiririm tehditinde bulunmuştur. Fakat İbrahim Hakkı Paşa'da Mahmut Şevket Paşa'ya istifayı kabul ettiremeyince, Rıza Nur Meclis'te konuyu gündeme getirmiş ve yapılan oylamayla istifa kabul olunmuştur.¹⁰⁷

Bu olaydan hemen sonra muhalefet, Kanun-i Esasi'nin 35. Maddesini gündeme getirmiştir.¹⁰⁸ İttihatçılar ise bu maddenin değişikliğini Meclis'e dayatmışlardır. Buna karşın ise Sadrazam Said Paşa da bu madde üzerinden Meclis'in feshini istemesi de Rıza Nur'un vehametini artırmış ve buna karşı bir mücadelenin içine girmesine sebep olmuştur. Rıza Nur mebusları etrafında toplayıp, kanunun değişikliğine razı olmazlarsa meclisin feshedileceğini, razı olurlarsa da kendilerinin katledilebileceklerini anlatarak şu cümleleri kurmuştur: 'Arkadaşlar, ben çaresini buldum. Kurtulduk. Avrupa'da Meclislerde bir usul vardır, muhalifler muvaffak olamayacağı vakit müzakere salonundan çıkarlar. Bu surette çoğunluğu sağlayamazlarsa, görüşme olmaz. Aylarca böyle gider. Hükümet istediğinden vazgeçmeye mecbur olur. Biz ekseriyetteyiz. Reddederek yeni kabine gelir, Meclis'i fesheder. Böyle yapacağımıza, Meclis'e

¹⁰⁴ Rıza Nur, Siyasi Risaleler, Şehir Yayınları, Ankara 2005, s.76-48.

¹⁰⁵ Nur, Siyasi Risaleler, s.84.

¹⁰⁶ Avşar, s.79.

¹⁰⁷ Nur, Hayatım ve Hatıratım, s.356.

¹⁰⁸ Kanun-i Esasi'nin 35. Maddesi, meclis ile hükümet arasında anlaşmazlık olduğu takdirde, hükümet aleyhinde fikrin çoğunluğu sağlandığında hükümetin istifa edeceğini ve ikinci kabinenin aynı ihtilafta kaldığı takdirde ise meclisin feshedileceğini belirtir. Bkz: <https://www.anayasa.gen.tr/1876ke.htm> Erişim Tarihi: 10.9.2021.

girmeyelim. Reis celseyi açamaz. Buna obstrüksiyon derler. Meşru bir silahtır... Ancak halis Türkçe bir ‘‘Terim’’ ister. ‘‘Tıkaç’’ manasıdır. Bunun adı tıkaç olsun.’¹⁰⁹

Mecliste toplantı başladığında muhalif kimse meclise girmemiştir. Sadece Rıza Nur ve Gümülcineli gözlemci olarak katılmıştır. Fakat bu durum düşünülenin aksine sonuçlanmış ve yeteri çoğunluğun sağlandığını söyleyen Meclis Başkanı Ahmed Rıza’ya karşı Gümülcineli ve Rıza Nur ne kadar itiraz etse de engel olamamıştır. Görüşmeler Meclisin feshiyle sonuçlanmıştı.¹¹⁰ Rıza Nur tekrar mebus seçilemeyerek, Beyoğlu’nda bulunan ev-muayenehanesinde doktorluk yapmaya devam etmiştir. İşlerinin pek iyi gitmesine rağmen bir süre sonra hasta gelmemesi Rıza Nur’un tedirgin etmiş ve kapıya dikilen iki hafiyenin gelen hastaları yasak diyerek geri gönderdiğini fark etmiştir.¹¹¹ Artık hükümetin kendisini ortadan kaldıracağı düşüncesi iyice kafasını kurcalamaya başlayan Rıza Nur, muhalifliğini el altından sürdürürken Talat Paşa’nın yanına giderek ‘Talat! Ben ekmeğimle uğraşıyorum. Sizin için bundan iyi şey olur mu? Siz benle uğraşmayın, ben de sizle uğraşmıyayım.’ demiş ve Talat Paşa’nın bu durumdan memnun olduğunu iddia etmiştir. Talat Paşa ise karşılığında ‘Namusun üzerine söz verir misin?’ sorusunu sormuş ve Rıza Nur’un sözü üzerine hafiyeler geri çekilmiştir.¹¹² Fakat Rıza Nur sözünde durmayıp hükümet aleyhinde faaliyetlerine devam etmiş ve sahte söz verdiği için de hatıratında şu cümlelerle içinde bulunduğu ruhsal durumu anlatmıştır: ‘Hey Rıza Nur! Hani o mektepteki saf, pâk ahlâkın?! Namus senin için en mukaddes şeydi. Söz verdin mi ölür de dönmezdin. İnsanlar tuhaftır diyorum ya, biz de ne hâle girdik! Politika beni namussuz etmişti. Hem de bu sözü gelişi güzel vermiş değildim. Hazırlamıştım. Hile idi. Vaktiyle Cemiyet’ten hapisanede iken beni çıkarmak için bir daha aleyhlerine çalışmayacağına söz istemişler, asılmak tehlikesine rağmen vermemiştin. Ne yapalım, bu dereceye geldik. Hilesiz politika yürümüyor. Hile etmeyen politikacı mutlaka mağlup olur.’¹¹³

31 Mart Olayı’nda bazı Arnavut askerlerinin asılması, yeni vergiler, Yunanistan ve İtalya gibi devletlerin bu bölgedeki kışkırtma faaliyetleri ve son olarak Arnavut asıllı mebusların meclis dışı kalması bölgenin gerginleşmesine neden olmuştur. Durumun

¹⁰⁹ Nur, Hayatım ve Hatıratım, s.357.

¹¹⁰ Avşar, s.95.

¹¹¹ Nur, Hayatım ve Hatıratım, 371.

¹¹² Nur, Hayatım ve Hatıratım, s. 373.

¹¹³ Nur, Hayatım ve Hatıratım, s. 373.

farkında olan muhaliflerin önde gelen isimleri bölgede isyan çıkartarak İttihatçıların zor duruma düşmesini sağlamaya çalışmışlardır. Haziran-Mayıs 1912 senesinde Prens Sabahattin ile görüşmeleri devam eden Rıza Nur, isyan girişimini destekleyip desteklememe sorusuna olumlu yanıt vermiştir. Daha isyan başlamadan önce Sinop'ta sürgün bulunan Yakovalı Rıza Bey ile görüşmeler yapmış ve İttihatçılar aleyhine sözleşmiştir. Rıza Nur Yakovalı'yı kaçırarak, o da buna karşılık Arnavutluk'ta isyan başlatacaktır. Fakat kaçma hadisesi gerçekleşmeden Yakovalı affolunmuş ve Arnavutluk'a giderek, başlamış olan isyana katılmıştır.¹¹⁴ Rıza Nur bu olay sonucu İttihatçıları devirdiklerini ve isyanın muhtelif reisleriyle haberleştiğini belirtmiştir. Hatta Hüseyin Cahit'in bu haber trafiğini öğrenip Tanin'de yayınlamasına karşın, hadisenin kendisi için övünç kaynağı olduğunu, iftihar ettiğini dile getirmiştir.¹¹⁵

Arnavutlarla ve Halaskar-ı Zabitan Grubuyla ilişkisi itttihatçılarca öğrenilen Rıza Nur, İttihatçıların kendisine tekrar cephe almasıyla karşı karşıya kalmıştır. Talat Paşa'nın, Tokatlıyan'da yemek yerken yanına gelerek 'Rıza Nur, bunu sen yaptın. Görürsün, intikamımı dehşetle alacağım.' dediğini ve küplere bindiğini anlatan Rıza Nur, kendisinin de cevaben 'Elinden geleni arkana koyma.' demiştir.¹¹⁶ İttihatçılarla husumet ilerlerken Balkan Harbi patlak vermiş ve Rıza Nur tekrar silah altına alınmıştır. İhtiyat Zabiti unvanıyla yaralıların tedavisiyle görevlendirilmiştir.¹¹⁷ Ayrıca 24 Zilhicce 1330 (4 Aralık 1912) tarihinde de Morg Müdürlüğüne tayini olmuştur.¹¹⁸

Balkan Harbinin bitiminden sonra yine Tokatlıyan'da yediği bir yemek sırasında İttihatçıların Babiâli'yi basıp darbe yapma hazırlıklarında bulunduğu haberini almıştır. Haberi birkaç arkadaşı vasıtasıyla Nazım Paşa'ya ulaştırırsa da 'Martavalıdır' cevabını almıştır. Kendisi Kamil Paşa'nın yanına gidip görüşmek istemiş ve biraz beklemenin ardından Kamil Paşa'ya durumu anlatmıştır. Fakat Kamil Paşa durumu pek ciddiye almıştır.¹¹⁹ Rıza Nur'un bütün çabasına rağmen 1913 yılında baskın gerçekleşir. İttihatçılar artık devlet yönetiminde güçlerini sağlamlaştırmıştır. Tüm bu gelişmeler sonucunda İttihatçılar, Rıza Nur Morg Müdürü iken, Rıza Nur ile Ali Kemal'i alıp toprak altında bir bodruma kilitlemişlerdir. Ertesi gün Cemal Paşa hapishaneye gelerek

¹¹⁴ Nur, Hayatım ve Hatıratım, s.374.

¹¹⁵ Nur, Hayatım ve Hatıratım, s.1305.

¹¹⁶ Nur, Hayatım ve Hatıratım, s.374.

¹¹⁷ Sarı, s. 6.

¹¹⁸ BOA, BEO. 4120/308972.

¹¹⁹ Nur, Hayatım ve Hatıratım, s.401.

Rıza Nur'u yanına çağırtmıştır. 'Kaleminden zehir damlıyor, seni hudut haricine çıkaracağız. Vücudun bu devletin asayişine muzırdır' demiştir.¹²⁰ Rıza Nur hatıratında bu teklifi kabul etmediğini ve Cemal Paşa'nın onu sokakta öldürülmekle tehdit ettiğini anlatmıştır. Eşyalarını ve evini Necmettin Molla ve Esat Molla'ya emanet ederek Köstence'ye gitmiş ve bir süre Köstence'de kaldıktan sonra Cenevre'ye geçmiş, Hospital Cantonal'de cerrahi bölümünde işe başlamıştır. Mahir Said'in daveti üzerine Nice'ye geçmiş ve orada Şükrü Paşa'nın kızıyla, Mahir Said'in seni evlendirelim teklifi üzerine evlenmiştir.¹²¹

Kayınpederi ve karısıyla geçimsizlik yaşayan Rıza Nur Cenevre'ye geri gitmiş ve Cenevre Konsoloslukuna İstanbul'a gitmek için başvuruda bulunmuştur. Başvuruya cevap gelmemiştir. Mısır'a gitme ve orada doktorluk yapma kararı almıştır. Önce trenle İtalya'ya, orada da karısıyla birlikte Kahire'ye geçmiştir. Bu sırada Dünya Savaşı başlamış fakat Rıza Nur Osmanlı'nın savaşa girmeyeceği düşüncesinde olmuştur. Lakin savaşa girildiği takdirde İngilizlerden korkmaktadır. Kendisi de hatıratında bazı Türklerin İttihatçı olduğu gerekçesiyle İngilizler tarafından tutuklandığını söylemiştir.¹²² Maddi sıkıntılar içinde muayenehane açmış ve hemen iş hayatına koyulmuştur. İş hayatı da aile hayatı da pek iyi gitmemiş ve karısından sürekli dert yanmıştır. Karısının huysuzluğu büyük sıkıntı yaratır. Her gün sinemaya gitmesinden, sırf bu yüzden gözlerinin görmez olmasından bahsetmiş ve tedaviyle iyileştiğini fakat sinemadan yine vazgeçmediğini belirtmiştir. Eşinin kısırlığından kaynaklı çocuğu olmadığı için yetimhaneden¹²³ evlat edinmişler, fakat karısı çocuğu her gün dövmüştür. Sekiz aylık çocuk bakımsızlıktan ve dayaktan ölmüştür. Rıza Nur karısıyla geçimsizliğinden kaynaklı günde 12 saat, bazı günler de 20 saat çalışmıştır. En son dayanamayıp karısını dövmüş ve karısı evi terketmiştir. Fakat araya girenlerin sayesinde boşanma olmamış ve barışmışlardır.¹²⁴

Anadolu'nun işgal girişimleri Rıza Nur'u derin bir tesir altında bırakmış ve İstanbul'a dönmek için can atmıştır. İzin alma girişimleri sonuç vermezken, Mondros Mütarekesi'nden 3-4 ay sonra Cafer Fahri isminde bir Mısır Türkü, Rıza Nur'un

¹²⁰ Nur, Hayatım ve Hatıratım, s.405-406.

¹²¹ Avşar, s.115.

¹²² Nur, Hayatım ve Hatıratım, s.454-455.

¹²³ Rıza Nur yetimhane için 'piçhane' tabirini kullanmaktadır. BKZ. Rıza Nur, Hayatım ve Hatıratım, s.458.

¹²⁴ Avşar, s. 123-126.

İstanbul'a gitmesini sağlamıştır.¹²⁵ İstanbul'da Sancak Limanı'nda kendisini kardeşi Ahmet karşılamıştır. Fakat Rıza Nur'u evinin küçük olduğu gerekçesiyle misafir etmemiştir. Bu sebeple Pera Palas Oteli'nin yanında bulunan kötü ve ucuz bir otele yerleşmiştir. Daha sonra Erenköy'de bir ev tutmuştur. Burada gazetelere yazı göndermeye başlamıştır. Seçim yaklaştığında ise Sinop'a geçmiş ve seçim çalışmalarına başlamıştır.¹²⁶ Seçimin ardından da mebus seçilen Rıza Nur, Son Mebusan Meclisin'de -16 Mart 1920'de İstanbul'un işgaline kadar- mebusluk görevini icra etmiştir.

16 Mart 1920 yılında İstanbul'un işgal edilmesi, Mebusan Meclisinin kapatılmasına neden olmuştur. Yusuf Kemal Bey ve Rıza Nur İngilizlerin askerlerimizi öldürüp, Türk ileri gelenlerini tutuklayıp Malta'ya sürüp ve Meclis'in kapısına gelip bazı mebusları tutuklamasını Türk Devletine bir hakaret olarak görmüş ve bir protesto metni hazırlayıp protesto etmişlerdir.¹²⁷ Bu protesto sonrasında meclis tatil edilmiş ve faaliyetleri son bulmuştur.

Rıza Nur, Yusuf Kemal Ankara'da Mustafa Kemal'e katılmak için yola çıkmışlar ve Konya Mebusu Vehbi Hoca ve Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Efendi de 'biz memlekete gideceğiz' diyerek Rıza Nur ve Yusuf Kemal'e katılmışlardır.¹²⁸ Geyve'ye geldiklerinde kaldıkları otelde gözetim altına alınmışlar, bunun nedeni de İzmit Mutasarrıfının Geyve Kaymakamına 'Bir heyeti nasıha geliyor' telgrafıdır.¹²⁹ Bu durumdan Ankara'nın haberi olmuş ve Ankara'da bir soğuk rüzgarlar estirmiştir. Geyve'de bulunanlar Ankara ile muharebeye girmişler ve Mustafa Kemal Paşa'ya, onunla görüşmek, Meclis'in ve İstanbul'un durumu hakkında bilgi vermek istediklerinden bahsetmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa ise kendilerine bu görüşme için hangi makamdan görev aldıklarını sorumuş ve Mebusan Meclisinin dağılmış olduğundan ve bir kısım vekillerin Ankara'ya geçtiklerinden, bir kısmının firarda olduğundan bahsetmiştir. Bu telgrafa cevap, meclisin protesto yapılarak dağıldığı ve Ankara'ya geçerek bilgi verileceği ve dertleşileceği üzere olmuştur. 29 Mart 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, Geyve'de bulunan 24. Fıkra Komutanı Mahmut Beyefendi üzerinden telgraf çekmiş ve 'Ankara'ya teşriflerinize intizar eder.' diyerek

¹²⁵ Rıza Nur, Hayatım ve Hatıratım, s.491; Cafer Fahri hakkında Rıza Nur eski İskenderiye Vali vekili olduğunu söylemektedir.

¹²⁶ Avşar, s.131-134.

¹²⁷ Yusuf Kemal Tengirşek, Vatan Hizmetinde, Kültür Bakanlığı, Ankara 1981, s. 134.

¹²⁸ Tengirşek, s.135.

¹²⁹ Tengirşek, s.136.

mebusları davet etmiştir. Ankara'ya geldiklerinde ise Mustafa Kemal Paşa mebusları garda karşılamıştır.¹³⁰

Mustafa Kemal Paşa ile sıcak ilişkiler kuran Rıza Nur, TBMM'nin açılışından sonra Ankara'da da politikada fiili rol almıştır. Hükümet kurulduğunda Rıza Nur ilk Maarif Vekili (Mayıs-Aralık 1920) olmuştur.¹³¹ Maarif Vekilliği için hatıratında, bir bina dahi bulamadığını en sonunda Darülmuallimin binasının bir odasını Vekalet yaptığını anlatır. Memurunun da olmadığını Maarif Müdürlüğünde bulunan Katip Mehmet Efendi'yi zorla yanına aldığını fakat onla da sadece üç ay çalıştığından bahseder. Ayrıca bütün okullara da bir tamim göndererek, öğretmen ve öğrencilerin kendilerine 'Oğuz, Tuğrul' gibi Türk isimleri koymalarını istediğinden bahsetmiştir. Tüm bunların yanında Rıza Nur Vekalet döneminde ülkedeki bütün tarihi abideleri tescil ettirmiş ve numaralandırmıştır.¹³² Bu faaliyetlerinin yanında Rıza Nur, Vekalet dönemini sürekli bir kargaşa ve olaylar içinde geçirmiştir. Neredeyse bütün meclis üyelerinin kendisine karşı bir tepki beslemesine neden olmuştur. Hatta Balıkesir Mebusu Hasan Basri Çantay, mecliste bu konuyu 'Maarif Vekili Bey bu kürsüye çıktığı zaman bir şeyler yapıyor, Meclisi tahkir ediyor, nedir bu?' diyerek dile getirmiştir.¹³³

Vekalet görevini yürütürken 4 Aralık 1920'de başkanlığını Yusuf Kemal'in yaptığı Moskova'ya gönderilen heyetin içinde yer almıştır.¹³⁴ Yola çıkıldığında Büyük Millet Meclisi Başkan Vekili Adnan Bey, heyetin ne zaman döneceği belli olmadığından ve uzun süre makamların vekil vekili ile idare edilemeyeceğini bildirerek taşıdıkları unvanları taşımaya devam etmek şartıyla istifalarını istemiştir. Rıza Nur ve Yusuf Kemal Tengirşenk Niğde'den istifalarını göndermiştir.¹³⁵ Rıza Nur başkallığın Yusuf Kemal Bey'de olmasından oldukça rahatsızdır. Hatıratında bu konuyla ilgili tartışmasını şu şekilde dile getirmiştir: 'Yusuf Kemal azametli bir tavır takındı. Suratı ekşidikçe ekşidi. Hırçınlığı da yolunda... Nihayet Yusuf Kemal ağzındaki baklayı çıkardı. Hırçınlığın, fazlalığının sebebi varmış... Dedi ki: 'Rıza Nur! sen bana itaat etmelisin. Ben senin reisinim amirininim.' Dedim ki: 'bu sözüne şaşıtm. Ne istiyorsun?

¹³⁰ Tengirşek, s.136-138.

¹³¹ Akyüz, s.320.

¹³² Nur, Hayatım ve Hatıratım, ss.625-629.

¹³³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, c. 6, İctima: 1, 4.12.1336 (108. İctiöa), s. 206.

¹³⁴ Melek Ulusoy, 'Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci ve İkinci Dönem Sinop Milletvekilleri', *Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 33, Yıl 2014, Ss. 123-135, s.129.

¹³⁵ Tengirşek, s.191.

Sana uşaklık mı olayım? Merasim oldukça sen başta yürüyorsun. Ankara ile muhabereni elinden alıp ben mi muhabere ettim...' Buna cevap da bulamadı.¹³⁶

Rıza Nur Hatıratında bu kadarla kalmayıp Yusuf Kemal ile ilgili birçok hakarete bulunur. Hatta kavga ettiklerini Yusuf Kemal'i yere yatırıp burnunu ısırıldığını, karşılığında Yusuf Kemal'in kendisinin yüzünü tırmaladığından bahseder. Hatta Tiflis'te verilen bir ziyafette Yusuf Kemal'in sarhoş olduğunu ve onu kaldırıp otele getirirken sözünü dinlememesine karşın dövmek ve öldürmekle tehdit ettiğini anlatır.¹³⁷ Tüm bu bilgilere karşı bu olayı doğrulayacak bir kaynak olmadığı gibi Yusuf Kemal de bu olayların hiçbirinden bahsetmemiştir.

Heyet Tiflis üzerinden Bakü'ye, oradan da Moskova'ya geçmiştir. Moskova'da Çiçerin ile görüşmelerden bir sonuç alınamamıştır. Çiçerin Gümrü Antlaşması'nın iptali ve sınırların 1914 öncesine dönmeyi istemesi antlaşmanın önünü tıkamıştır. İkinci görüşmede ise Çiçerin aynı isteklerini tekrarlamış, fakat Türk Heyeti antlaşmanın olmayacağını söylemiştir. Çiçerin'le işlerin yürümeyeceği anlaşıldığından Heyet, Kremlin'e gitmiş ve Stalin'le görüşmüştür. Ve her konuda sulh sağlamıştır. İngilizlerin İstanbul'u 16 Mart'ta işgal etmesine cevap olması için iki gün beklenmiş ve 16 Mart 1921 yılında Moskova Antlaşması imzalanmıştır.¹³⁸

Rusya dönüşünde Yusuf Kemal Bey'e Adliye vekilliği verilmesine karşın, Rıza Nur'a bir görev verilmemiştir. Sakarya Savaşı'na gidilen günlerde Meclis 14 kişilik bir heyet seçmiş ve Rıza Nur'un da aralarında bulunduğu bu heyeti cepheye teftişe göndermiştir. Teftiş sonucu Rıza Nur Meclisin taşınmasına ve Mustafa Kemal Paşa'ya başkomutanlığın verilmesine şiddetle karşı çıkmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın istekleri için gereksiz ve endişe verici olduğunu, bu yetkilerin de ortaya bir diktatör çıkaracağını '...şunu bunu asıp kesecek...' diyerek vurgulamıştır.¹³⁹

Sakarya Savaşı'nın hemen öncesinde hekimliğinin işe yarayacağını düşünen Rıza Nur, seyyar hastaneler kurmuştur. Hastaneleri dolaşmak için de kendisine bir at ve nefer verilmiştir. Sanayi Mektebi ve Darülmualimin binalarını hastaneye dönüştürmüştür. Terzilerden bez parçası, Hilal-i Ahmerden biraz pansuman malzemesi ve çarşaf,

¹³⁶ Nur, Hayatım ve Hatıratım, s. 711.

¹³⁷ Nur, Hayatım ve Hatıratım, s.740.

¹³⁸ Avşar, s.171-174.

¹³⁹ Nur, Hayatım ve Hatıratım, s. 852.

Darülmualleme Mektebinden birkaç muallim ve kız, eczanelerden bedava ilaç ve mebuslardan boş içki şişesi alarak hastane kurmuştur. Ayrıca Müdafaa-i Milliye'nin marangozlarına da yatak yaptırmıştır.¹⁴⁰ Savaş sırasında yaralıların tedavisiyle bu hastanelerde ilgilenmiştir. Rıza Nur bu savaşın en önemli savaş olduğunu düşünmüş ve Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşaları beceriksizlikle suçlamıştır. Rıza Nur Sakarya Savaşı için Hatıratın'da: 'Ben orduyu harbe hazırlamak için büyük bir gayret yaptım. Alınan tedbirler hep benim tedbirimdi. Bunu yapabilmekle Türk Milletine pek büyük bir hizmet ettim ve bununla iftihar ederim. Hayatımın en fahra değer işi budur...' diyerek zaferi kendine mal etmiştir.¹⁴¹ Fakat Türkiye'de iken yazdığı Türk Tarihi adlı 14. Ciltlik eserinde bu paşalar için büyük iltifatlar vardır. Mustafa Kemal Paşa'yı, 'İşte bu Hükümet'in, bu Meclis'in, bu Ordu'nun başında daima Mustafa Kemal bulunuyordu. Bu üç kurumun ve her şeyin ruhu O idi. Bu kişi pek zeki, pek aydın, cevval, gece gündüz durmayıp, uyku uyumayıp çalışan biri idi.' şeklinde satırlarına düşerken; İsmet Paşa için, 'Bu devreye <<Çete Devri>> adı verilmelidir. Cephe Komutanı İsmet Paşa'nın başarılı yönetimi ve çabasıyla bu çeteler ortadan kaldırılıp düzenli bir Ordu meydana getirildi.' demiştir.¹⁴²

Sakarya Savaşı sonrası hastalığını ileri sürerek Sinop'a dönen Rıza Nur'u Sinop halkı coşkuyla karşılamıştır. Bu coşkuyla karşılık boş durmak yerine Türk tarihi üzerine konferanslar vermiştir. Sakarya Harbi ve Ermeniler hakkında, bu konferanslarda bilgi vermiş ve büyük beğeni toplamıştır. Ayrıca bu ilgi, hekimlik mesleğinde de ilgiyi artırmıştır. Bu şekilde Sinop'ta kışı geçirmeyi planlamasına rağmen Ankara'dan, Heyet-i Vekile Reisi Fevzi (Çakmak) imzasıyla gelen telgraf planının değişmesine neden olmuştur. Telgrafta mecliste yapılan seçimde Sıhhiye Muavenet-i İçtimaiyye Vekaletine tayin edildiği bildirilmiştir.¹⁴³ Ankara'ya gittiğinde İkinci Grup kendisine beraber olmayı teklif etse de kabul etmemiştir.

Vekalet görevini yürüttüğü sırada Rusya ile ilişkiler, Moskova Sefiri Ali Fuat Paşa'nın sınır dışı edilmesiyle gerginleşmiştir. Rıza Nur Moskova Antlaşmasında bulunduğu için, Rıza Nur'un başkanlığında bir heyet oluşturulmuş Moskova'ya gönderilmiştir. Heyette Ordu Mebusu Recai Bey ve İzmit Mebusu Süreyya Bey vardır.

¹⁴⁰ Nur, Hayatım ve Hatıratım, s. 859-860.

¹⁴¹ Nur, Hayatım ve Hatıratım, s.864.

¹⁴² Rıza Nur, Türk Tarihi, C. 1-2, Toker Yayınları, İstanbul 1994, s. 146-148.

¹⁴³ Avşar, s.184.

Fakat bu delegelerin işi Harkof'a kadardır, daha sonrasında ise Rıza Nur tek başına Moskova'ya gitmiştir. Burada politikanın rayına oturduğu günlerde Büyük Taarruz başlamıştır. Rıza Nur Bey, Rauf Beyden aldığı bir telgrafla bunu öğrenmiş ve derhal Karahan'a giderek acilen Türkiye'ye gitmesi gerektiğini söylemiştir. Sovyetlerin Denizaltısıyla yola çıkan Rıza Nur önce Sinop'a oradan da Ankara'ya ulaşmıştır.¹⁴⁴

Türk Ordusunun savaşı büyük bir zaferle kazanmasının ardından Lozan'da düzenlenecek Barış Konferansına 27 Ekim 1922'de davet gelmiştir. 29 Ekim'de bu davetin kabul edildiği TBMM tarafından bildirilmiştir. Mustafa Kemal Heyet-i Vekileyi toplayarak Lozan'a kimlerin gideceğinin kararlaştırılmasını istemiştir.¹⁴⁵ Rauf Bey reis olarak önerilmiş ve kabul edilmiştir. Yanında da İsmet Bey askeri müşavir ve diğer murahhas olarak Rıza Nur Bey vardır. Fakat Rıza Nur, Rauf Bey'in reis olmasından rahatsızdır. Mustafa Kemal Paşa'yla görüşerek rahatsızlığını dile getirdiğini ve Rauf Bey'in reisliğini elinden aldığını şu şekilde anlatır: 'Rauf'un Abaza gayreti götüğünü gözlerimle gördüm. Türk'ün bu işini görececek bir Türk yok mu? Bunu hele asla hazmedemedim. Vekillerin bir kısmı gitti. Üç, dört kişi kaldık. Herkes gitmiş, ben bakıyorum; Mustafa Kemal de kalktı. Halbuki onunla yalnız konuşmak istiyordum. Kapının yanından çekip, kenara aldım. Heyecan ve şiddet içinde dedim ki: <<Paşa! Artık hiç değerli Türk yok mudur ki, abazalık gayretinde bir adam böyle mühim bir mevkie tayin edildi. Hem de o adam bu işi yapamaz rezil oluruz.>> Durdu, durdu; <<Hakkın var... Kimi yapalım?>> dedi. <<İsmet hepsinden münasiptir. Bir Türk'tür.>> dedim.'¹⁴⁶

Mustafa Kemal Paşa ise Nutuk'ta bu olayla ilgili İsmet Paşa'nın heyet reisi olmasını Mudanya Konferansı'nda gösterdiği başarılarından dolayı olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa Yusuf Kemal'e telgraf çektirerek istifa ettirmiş ve Hariciye Vekilliğine İsmet Paşa tayin edilmiştir.¹⁴⁷ Hariciye Vekili unvanıyla da Lozan görüşmelerinde söz sahibi heyetin reisi İsmet Paşa, delegeleri ise Rıza Nur Bey ve Trabzon Mebusu Hasan Bey olmuştur.¹⁴⁸ Heyetin seçimi yapıldıktan sonra Lozan'da görüşülecek meseleler üzerine yoğunlaşmıştır. Fakat nelerin görüşüleceği hakkında

¹⁴⁴ Avşar, s.188-189.

¹⁴⁵ Ahmet Demirel, Tek Partinin Yükselişi, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s. 282.

¹⁴⁶ Rıza Nur, Dr. Rıza Nur'un Lozan Hatıraları, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1991, s. 5.

¹⁴⁷ Atatürk, s.485.

¹⁴⁸ Atatürk, s. 498.

kesin ve geniş bir bilgi yoktur. Ayrıca İstanbul Hükümetinin Lozan'a davetli olması Ankara'nın gücünü azaltmaktadır. Buna karşı en etkili çözüm ise saltanatın kaldırılmasıdır. Rıza Nur hatıratında Saltanatın kaldırılmasının kendi fikri olduğunu ve bir takrir yazarak 80-100 mebusun da imzaladığını söylemektedir.¹⁴⁹ Bu bilgi Zabıt Ceridelerinde sabittir ve doğrudur.¹⁵⁰ Fakat saltanatın kaldırılmasını Rıza Nur'a mal etmek yanlış olacaktır. Mustafa Kemal'in saltanatı kaldırma fikrini daha Milli Mücadele yıllarında taşımış ve bu fikri Rauf, Ali Fuat ve Refet Beylere söylemiştir.¹⁵¹ Böyle bir kararın bir anda alınarak uygulamaya konma olasılığı da düşüktür. Sonuç olarak 1 Kasım 1922'de Saltanat kaldırılır.

TBMM tek söz sahibi olarak, düzenlenen konferansa davet almıştır. Hazırlanan on dört maddelik bir talimatla heyet, Lozan'a 11 Kasım 1922'de ulaşmış ve görüşmelere katılmıştır. 13 Kasım'da başlayacak görüşmeler bir hafta erteleme üzerine başlamıştır. Askeri, Siyasi ve Ekonomi olarak üç komisyonda yapılan görüşmelerin askeri alanına İsmet Paşa, siyasi alanına Rıza Nur Bey ve ekonomi alanına ise Hasan Bey katılmıştır. Toplam iki dönem ve sekiz aydan oluşan Lozan Konferansı 24 Temmuz 1923'de sulh ile bitmiştir. Rıza Nur Bey bu konferansla ilgili 'İşte sulh oldu bitti. Lozan'da muahedenin imzalandığı günde milli kıyam, milli hareket, İstiklal Harbi, Milli Savaş da bitti. Ve muvaffakiyetle bitmiştir.' demiştir.¹⁵²

1923 yılında yapılan seçimlerde tekrar mebus seçilen Rıza Nur Sıhhiye Vekaletine geri dönmüştür. Bu görevi sırasında muhalif çevrenin ağır eleştirilerine maruz kalmış, siyasi hayatı için büyük bir buhran dönemi başlamıştır. Eleştirilerin başında Vekaletle bağlı yetimhanelerde binlerce çocuğun ölümü iddiasıdır. Darüleytamların bütçe görüşmelerinde çocukların bir bölümünün kayıp, bir bölümünün ölü ve bir bölümünün trahom hastalığı yakalandığı ve tedavi edilmediği gerekçesiyle kör olduğu üzerine çok sert eleştirilere maruz kalmıştır. Kendisini Sıhhiye Vekili olduğunu fakat bu görevi esnasında Moskova ve Lozan konularında görevlendirildiğini, durumu en kısa sürede denetleyip Meclis'e bilgi vereceğini söylese de eleştiriler kesilmez. Bu durum Rıza Nur'un kendisi için kabineden çıkarılacağı ya da suikaste uğrayacağı şüphesini doğurur. Bu yüzden Darüleytamları denetleme bahanesiyle eşyalarını ve karısını alarak

¹⁴⁹ Nur, Hayatım ve Hatıratım, s.966.

¹⁵⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, C. 24, İçtima Senesi: 3, 30.10.1338 (129. İçtima), ss. 292,293.

¹⁵¹ Atatürk, s. 486.

¹⁵² Rıza Nur, Hayatım ve Hatıratım, s. 1250.

İstanbul'a gitmesine neden olur. İstanbul Vaniköy'de bulunan evine yerleşen Rıza Nur artık Meclis çalışmalarından uzak durmuştur. Denetleme raporunu da yıl sonuna kadar bekleterek yıl sonunda sunmuştur. Fethi Bey hükümetinin istifasının üzerine 27 Ekim 1923 tarihinde istifa mektubunu ve istirahat için iki ay raporlu sayılma isteğini Meclis'e telgrafla iletmiştir. Meclis'in cevabını beklemeden Sinop'a doğru yola çıkmıştır.¹⁵³

Ekimin 29'unda ilan edilen Cumhuriyet'le birlikte Mustafa Kemal Paşa Cumhurbaşkanı seçilmiş ve İsmet Paşa Başbakan olarak kabineyi kurmuştur. Rıza Nur'a bu kabinede görev verilmemiştir. Bu durum Rıza Nur'un bir kırgınlık yaşamasına neden olmuştur. Artık yurtdışına çıkacağı güne kadar Ankara'da çok fazla durmamış ve Meclis faaliyetlerinde etkin rol almamıştır. Günlerinin çoğunu Sinop'ta Türk Tarihi isimli eserini yazmakla geçirmiştir. Şeyh Said İsyanıyla çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu, Rıza Nur'un eleştirmesine neden olmuştur. Artık Ankara'da siyasetin içinde durulmayacağını düşünerek İstanbul'a yerleşme kararı almış ve eserini tamamladığında yurtdışına çıkmayı planlamıştır. Fakat yurtdışına çıkacak parayı bulması gerektiği için tütün ticaretine başlamıştır. Tütün Ticareti sırasında Sinop'a yerleşmiş ve 1924-1926 yılları arasında neredeyse kütüphanesinden hiç çıkmamıştır.¹⁵⁴ İzmir Suikastının ardından kendisinin de tutuklanacağı düşüncesi onu kaçırmaya sevk etmiştir. Eşinin tedavisini bahane ederek hariciye murahhaslığından pasaport alarak yurtdışına çıkmıştır.¹⁵⁵

Yurtdışına çıktığında morfin bağımlısı olan eşini Lion'da bir hastaneye yatıran Rıza Nur, önce Lion'da bir pansiyona yerleşerek eşinin durumunu takibe almıştır. Fakat morfin krizine giren eşinin intihara teşebbüs etmesi sonucu doktorlar Rıza Nur'a eşini iyileşene kadar görmemesini istemiş ve Rıza Nur Paris'e gitmiştir. Daha sonra eşini de Paris'e getirtmiş ve La Fontaine Sokağında tuttuğu eve yerleşmiştir.¹⁵⁶ Burada 'Türkiye'nin Yeni Baştan İhyası ve Fırka Programı'nı' hazırlamıştır.¹⁵⁷ Bu arada eşiyle araları iyiden iyiye bozulmuştur. Eşi Rıza Nur'un karşı çıkmasına rağmen bir berber dükkanı açmıştır. Dükkanla ilgilenmeyi zulüm olarak görmüş ve eşi İffet tarafından

¹⁵³ Avşar, s. 214-215.

¹⁵⁴ Avşar, s.219.

¹⁵⁵ Sarı, s. 12.

¹⁵⁶ Avşar, s.222.

¹⁵⁷ Sarı, s. 12.

aldatıldığını öğrenmesi ruhsal çöküntüsünü artırmıştır.¹⁵⁸ TBMM'nin yeni seçimlere girmesiyle Meclis'te yeni bir dönem açılmış ve Rıza Nur'un mebusluğu da düşmüştür.

1932 yılında babasının ölümüyle İffet Hanım İstanbul'a miras işlerini halletmek için gitmiştir. İstanbul'da işlerini halledip Ankara'ya geçtiğinde İsmet Paşa ile görüşmüştür. İsmet Paşa Rıza Nur'u Türkiye'ye davet etmiştir. Rıza Nur ise Hatıratında bu konuyla ilgili şu cümleleri kurmuştur: 'Benim için fena birşey yokmuş. Canım ben ne katilim, ne hırsızım, ne de Cumhuriyetten beri siyasi tekilata girdim, ne de komplolara karıştım... Bunlar acaba ben onlardan canımı alırlar diye korkup da memlekete gitmiyorum mu zannediyorlar. Bu doğru ama asıl mühim sebep başka. Adi insanlar...'¹⁵⁹

Aynı yılın eylül ayında İffet hanımdan aldığı yeni bir mektupla Rıza Nur yıkılmıştır. Bu mektup sürekli mutsuzlukla devam eden evliliğin bitimi ve Rıza Nur'un sürekli boşayacağını dediği eşinin veda mektubudur. Bu karısının kendisini terk ederek başka birisiyle beraber olmuştur. Rıza Nur böyle olmasını da Mustafa Kemal ve İsmet Paşaların organizasyonu olarak düşünmüştür.¹⁶⁰ Bu durum kendisini oldukça yaralamış ve Paris'ten ayrılarak Mısır'a gitmeyi kararlaştırmıştır. Şubat 1933'te Marsilya'dan deniz yoluyla İskenderiye'ye gitmiştir. Burası yabancı bir yer olmadığı için hemen uyum sağlamış ve birkaç ay dinlenmeye karar vermiştir. Zaten eşinin kendisini terk edişini hazmedememiş ve 16 kilo vermiştir. Kendisinin hazminin bozulduğunu, uyuyamadığını ve yüz metre yürüyemediğinden bahsetmiştir.¹⁶¹ Bu ruh halinde kendisini tekrar çalışmaya vererek, hatıratının el yazısıyla Mart 1935'e kadar kopyalarını çıkarmıştır. Çıkardığı kopyaları British Museum, Paris Biblioteche Nationale ve Berlin Devlet Kütüphanesine birer nüsha göndermiştir. Bunları gönderirken de hiç kimsenin yazmaları pahayla geri alamayacağı, British Museum'un bu eseri bağışlayanın mührüyle alıp saklayacağı ve 1960 yılına kadar da okuyucuya verilmeyeceği şartlarıyla bağışlamıştır.¹⁶²

Mısır'da kaldığı dönemde Atsız ve çevresiyle mektup yoluyla tanışan Rıza Nur, Türkiye'de bulunan Türkçü çevre ile de ilişkilerini genişletmeye başlamıştır. 10 Kasım

¹⁵⁸ Nur, Hayatım ve Hatıratım, s.1554.

¹⁵⁹ Nur, Hayatım ve Hatıratım, s. 1757-1758.

¹⁶⁰ Nur, Hayatım ve Hatıratım, s. 1786.

¹⁶¹ Nur, Hayatım ve Hatıratım, s. 1791.

¹⁶² Avşar, s.231.

1938 tarihinde Mustafa Kemal'in vefatıyla birlikte Mısır günlerine son vermek ve Türkiye'ye dönmek istemiştir. Hemen hazırlıklarını yaparak yola çıkan Rıza Nur'u Nihal Atsız eşiyile birlikte karşılamıştır. İlişkileri o kadar ilerlemiş ki, Atsız 24 Mayıs 1940 yılında İstanbul 6. Noterliğinin düzenlediği bir evrakla Rıza Nur'un evladı olmuştur.¹⁶³ Türkiye'de kaldığı bu süre boyunca Türkçü çevrenin önderi olarak görülmesine karşın tepki görmekten de geri kalmamıştır. Gelen tepkilerin en büyük nedeni Büyük Larousse Ansiklopedisi'nin Fransızca baskısında 'Türkiye' maddesinde 'Türk fikir, kültür ve siyaset hayatına yön veren bir kişi' olarak anlatılması ve Türk Devlet Adamlarının küçültülerek Rıza Nur'un öne çıkarılmasıdır. Rıza Nur bu eleştirilere karşı Hücumlara Cevaplar adlı metni yayımlamıştır. Rıza Nur bu maddeyle ilgili eleştirilere 'Larus'un bu bahislerini beni yazdı diyenler iftira ediyorlar... Listeye bakın! Göreceksiniz ki Turquie makalesini yazan Rıza Nur değil, Fransız'dır...' cevabını vermiştir.¹⁶⁴ Fakat daha sonra ortaya çıkan Hatıratı dikkatle incelendiğinde '16 Kanunusani: Bir Fransız aliminden neşrolunmakta olan Lrousse de (XX)e siecle kamusuna konmak için Türk recül-i devlet, şair ve meşhur adamları istemişler. O da benden yardım istedi. Yazıyorum.' satırları bu konuyu sonuca kavuşturur.¹⁶⁵

Rıza Nur 8 Eylül 1942 tarihinde saat 00.05'de kendini kötü hissetmiş ve komşusu Dr. Semih Sumerman'ın yanına giderek iğne yaptırmıştır. Fakat ağzından kan gelmeye başlamıştır. Saat 00.20'de hayatını kaybetmiştir.¹⁶⁶ Hüseyin Nihal Atsız ve Türkçü gençlerin omuzlarında İstanbul Merkezefendi Mezarlığı 4. Ada'daki aile kabristanlığına getirilerek defnedilmiştir. Mezarına Nihal Atsız 'Türklük için yaşadı öldü' yazan bir kitabe yaptırmıştır. Atsız'ın planlamasıyla her yıl eylülün sekizinde Rıza Nur'un mezarında anma etkinliği düzenlenmiştir. Fakat 1967 yılında Hayatım ve Hatıratım eserinin ortaya çıkmasıyla bu anma etkinlikleri de son bulmuştur.¹⁶⁷

Rıza Nur Bey Türk siyasi yaşantısında önemli bir yere sahiptir. Gerek Osmanlı'nın son dönemlerinde Meclis-i Mebusan'da, gerekse Milli Mücadele ve Cumhuriyet döneminde TBMM'de azımsanmayacak faaliyet yürütmüştür. Hayatı boyunca çalışmış ve faaliyetlerinde çevresinde en azından bir dönem de olsa takdir

¹⁶³ Avşar, s. 234.

¹⁶⁴ Nur, Siyasi Risaleler, s.214.

¹⁶⁵ Nur, Hayatım ve Hatıratım, s. 1676.

¹⁶⁶ Hüseyin Nihal Atsız, 'Büyük Türkçü Doktor Rıza Nur Geçen Sayının Devamı', Orkun, Yıl:1951, S. 50. s.5.

¹⁶⁷ Avşar, s.243-244.

edilecek bir iz bırakmıştır. Fakat çocukluğunda yaşadığı cinsel ve psikolojik şiddet onun ruh halini oldukça etkilemiştir. Bu yüzden insanlara karşı bir güvensizlik ve nefret duygusu geliştirmiştir ve bu yüzden eserlerinde konu aldığı kişilere karşı sürekli bir aşağılama ve küfretme eylemine gitmiştir. Ayrıca var olan eylemlerinin neredeyse tamamını da kendi üzerine almıştır. Örneğin; Meşrutiyetin yerleşmesini tek başına sağladığı,¹⁶⁸ Mebusların Ankara'ya gitmelerini kendisinin varlığının sağlamış olması,¹⁶⁹ Saltanatı kendisinin kaldırdığı,¹⁷⁰ Sakarya Savaşı'nda alınan bütün tedbirlerin kendisine ait olduğu gibi. Turgut Özakman bu konuya eğilerek Hayatım ve Hatıratım eserini Ruh ve Sinir Hastalıkları Uzmanı DR. Hasan Behçet Tokol'a vererek inceletmiştir. Dr. Tokol bu eserleri bir terapi sırasında karşısındakinin ağzından dökülen cümleler olarak incelemiş ve Mitomani (yalan söyleme), fabulasyon (masal uydurma, hayali hikayeler, yapılmayan konuşmalar), fanteziler (hayali gerçek sanma), megalomani (kendini büyük görme), narsizm (kendini hayranlık derecesinde sevme), paranoid reaksiyonlar (takip edildiğini ve öldürüleceğini sanma, gereksiz kıskançlık, alınganlık, kimseye karşı olumlu his beslememe, aşırı şüphe) teşhisleri koymuştur. Ayrıca son 10 yıl içerisinde de kişilik bozukluğunun çok arttığını dile getiren Dr. Tokol, bu süre zarfında dejenere psikopat olduğunu söylemiştir. Hastalığı hakkındaki ise 'Psikopatik bir zemin üzerinde paranoit reaksiyon. Yani çok ağır bir ruhsal bozukluk tablosu.' teşhisini koymuştur.¹⁷¹

3.2. Yusuf Kemal Tengirşenk

Yusuf Kemal Sinop'un Boyabat ilçesine bağlı Sakız köyünde dünyaya gelmiştir.¹⁷² Doğum yılının 1878 yılı olduğu kesin bilirse de, ay ve günü meçhuldür. Paris'e eğitimi için gittiğinde doğum tarihini tam istenmiş ve Yusuf Kemal, 17 Temmuz olarak bir tahminde bulunup ve kayıtlara doğum tarihi 17 Temmuz 1878 olarak geçirmiştir. Dedesi (anne tarafından) Boyabat eşrafından Hacı Yusuf, annesi Fatma Hanım'dır. Yusuf Kemal'in babası Hasan Raci Efendi medreseye tahsil için Boyabat'a geldiğinde Hacı Yusuf'un dikkatini zekasıyla çekmiş ve Hacı Yusuf kızını evlendirmiştir. Dedesi, Hasan Raci'nin kalbini kırmadan çok düşük bir fiyata çiftlik

¹⁶⁸ Nur, Hayatım ve Hatıratım, s. 244-248.

¹⁶⁹ Nur, Hayatım ve Hatıratım, s. 533.

¹⁷⁰ Nur, Hayatım ve Hatıratım, s. 569.

¹⁷¹ Turgut Özakman, Dr. Rıza Nur Dosyası, Bilgi Yayınevi, Ankara 2013, s. 161-162.

¹⁷² Yusuf Kemal Tengirşenk, Tercüme-i Hal, TBMM Arşivi, Devre 2.

vermiştir.¹⁷³ Yusuf Kemal bu çiftlikte dünyaya gelmiş ve dedesinin vefatından sonra doğduğu için de dedesinin ismini almıştır. Yusuf Kemal, Fatma ve Hasan Raci'nin biri kız dört çocuğunun en küçüğüdür.¹⁷⁴

5 yaşında sübyan mektebine başlayan Yusuf Kemal, herkesten önce hatim indirerek başarısını göstermiş ve arkadaşlarından önce mezun olarak Rüştüye kaydolmuştur. Babasının Taşköprü'ye tayini üzerine oraya gitmiş orada tahsiline devam etmiştir. 10 yaşındayken Rüştüye'den mezun olmuştur. Burada Rüştüye'den sonra gidebileceği bir okul olmadığı için eğitime devam edememiş ve günlerinin büyük bölümünü kitap okumakla geçirmiştir. Ayrıca babasının başka bir kadınla evlenmesi üzerine annesi ruhsal olarak çöküntü yaşamış ve bu durum aileyi etkilemiştir.¹⁷⁵

1889 yılında babası Yusuf Kemal'i okuması için İstanbul'a götürmüştür.¹⁷⁶ Babası Nuvab mektebine kaydetmek istemiştir. Fakat abisi askeri okula göndermeyi arzu etmiştir. Burada abisi ile sıkıntılı geçen günlerine rağmen girdiği imtihanla Yusuf Kemal, Numune-i Terakki Mektebi'ni kazanmıştır. Bu okulun ücreti üç ayda bir altındır. Yusuf Kemal okuldaki başarısından kaynaklı girişte ödediği ücret dışında hiçbir ücret ödmeden iki yıl okumuştur. 1891 yılında Topbaşı Askeri Rüştüyesinde verdiği sınavla dördüncü sınıfa kabul edilmiştir. Burada iki ay kadar eğitim görüp Fatih Askeri Rüştüyesine kaydını aldırıştır. 1892 yılında derece ile bu okuldan mezun olduktan sonra Kuleli Askeri İdadisi'ne kaydını yaptırmıştır. Daha birinci sınıftayken Mektepliler Cemiyeti adıyla bilinen gizli bir yapılanmanın içine girmiştir. Bu cemiyete girerken Tunalı Hilmi tarafından yemin ettirilmiştir.¹⁷⁷

1894 yılında, idadinin üçüncü sınıfında iken, arkadaşlarıyla gittiği bir av partisinde kendisini parmaklarından yaralamıştır.¹⁷⁸ İzinsiz av partisine gittiği için okuldan atılacakken başarısından ötürü Askeri Tıbbiye'ye naklini yapmışlardır. 1896 yılında Askeri Tıbbiye'yi dereceyle bitirip Topkapı Sarayı'nın içinde bulunan Ali Tıbbiye'ye girmiş ve bir yıl sonra parmaklarını hareket ettiremediği için hekim

¹⁷³ Tengirşek, s. 7.

¹⁷⁴ Ömer Akdağ, 'Yusuf Kemal Tengirşenk'in Hayatı Faaliyetleri ve Eserleri', (Yayınlanmamış Doktora Tezi), T.C. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1997, s.2.

¹⁷⁵ Akdağ, Yusuf Kemal Tengirşenk'in Hayatı Faaliyetleri ve Eserleri, s.2.

¹⁷⁶ Akdağ, Yusuf Kemal Tengirşenk'in Hayatı Faaliyetleri ve Eserleri, s.3.

¹⁷⁷ Ömer Akdağ, 'Milli Mücadele Şahsiyetlerinden Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk)', *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 14, S. 40, Yıl 1998, Ss. 116-132, s. 117-118.

¹⁷⁸ Tengirşenk, Vatan Hizmetinde, s.37.

olamayacağını belirten bir dilekçeyle ihraç dilekçesini vermiştir. İstek uygun bulunarak okuldan ihraç edilmiştir.¹⁷⁹

Elindeki sakatlık aslında Yusuf Kemal'in tıbbiyeden ayrılmasının asıl nedeni değildir. Aslında öğrencilik hayatında içinde bulunduğu gizli cemiyetlerdeki faaliyetlerinden dolayı bir çekince içerisine girmiştir. Bu yüzden tıbbiyeden ayrıldıktan sonra Boyabat'a giderek kendisini unutturmak istemiştir. Hatta tanınmamak için sakal salmıştır. Bir buçuk yıl Boyabat ikametinden sonra İstanbul'a dönmüş ve Hukuk Mektebinde eğitim hayatına tekrar başlamıştır. 1901 yılında kaydını yaptırdığı Hukuk Mektebinde 4 yıllık eğitimini başarıyla tamamlamış ve aynı okulda muallim muavinliği görevine getirilmiştir. Daha sonra ise muallim unvanıyla ceza hukuku dersleri vermiştir.¹⁸⁰

İkinci Meşrutiyeti ilan edildiği yıllarda Yusuf Kemal Bey mektepteki görevinin yanında, avukatlık yapmıştır. Avukat arkadaşlarıyla İstanbul'da ilk İstanbul Barosunu kurmuşlardır.¹⁸¹ Ayrıca Meşrutiyet ile birlikte Kastamonu Mebusu olarak meclise seçilmiştir.

Mebusluğunun daha başlarında Paris'e öğrenci yollayacak olan Adliye Nezaretine başvurarak, öğrencilerin başına nezaretçi olarak görev almıştır. Kastamonu ahalisine bir bildiri yayınlayıp mebusluktan istifa etmiş ve 13 Ekim 1909 tarihinde Paris'e ulaşmıştır. Burada doktora programına başlamıştır.¹⁸² 1913'te doktorasını tamamlamış ve bir yıl Londra'da geçirerek incelemelerde bulunmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte yurda dönmüştür. Adliye Nezaretinde göreve başlamış ve bir süre sonra Müsteşarlık unvanına sahip olmuştur. Hem Müsteşarlık görevlerini yürüten hem de kendini geliştiren Yusuf Kemal Bey, 1 Nisan 1917 tarihinde Türkçü fikriyata sahip Halit Bey'in kızı Nazlı Hanımla Çamlıca'da evlenmiştir.¹⁸³

7 Ekim 1919 tarihinde Meclis-i Mebusan'ın tekrar açılmasıyla Yusuf Kemal Bey tekrar mebusluğa seçilmiştir. 12 Ocak 1920 tarihinde Meclis-i Mebusan toplanmış ve Misak-ı Milli kabul ederek Anadolu'da başlayan ateşe körük olmuştur. Yaklaşık iki ay sonra 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul işgal edilmiş ve Meclis'in çalışmasına ket

¹⁷⁹ Akdağ, Milli Mücadele Şahsiyetlerinden Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk), s.119.

¹⁸⁰ Akis Dergisi, 9 Ocak 1967, s. 8.

¹⁸¹ Tengirşek, Vatan Hizmetinde, s. 104.

¹⁸² Akdağ, Yusuf Kemal Tengirşenk'in Hayatı Faaliyetleri ve Eserleri, s. 17.

¹⁸³ Naşit Hakkı Uluğ, 'Vatan Hizmetinde', *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1968, s.4.

vurulmuştur. Yusuf Kemal Bey o günü şöyle anlatmıştır: ‘Çamlıca’daki evimden meclise gitmek için çıktım. Sokakta yabancı askerler vardı. Kapının karşısındaki arsaya yirmi belki otuz kadar makineli tüfek konmuştu... Kısıklı’ya doğru gitmek istedim. Önüme biri çıktı. Türkçe: <<Yasak gidemezsiniz!>> dedi. Bu genç adamın şivesinden Ermeni olduğunu anladım. Yolumdan geri döndüm. Küçük Çamlıca tarafına gitmek istedim. Biraz ilerde yokuşun başında karşıma yine biri çıktı. Bu defa Rum şivesiyle ve Türkçe olarak: <<Yasaktır!>> dedi. <<Mebusum. Vazife başına gitmeye mecburum>> dedim. Bahçeden bahçeye, duvarlardan atlayarak, bazan arka sokaklardan giderek yaya Üsküdar’a indim. Her taraf تنها idi. Şemsi Paşa’ya kadar gittim... Limandaki yabancı gemilerini seyrettim. Toplarını İstanbul’un üstüne çevirmişlerdi...’¹⁸⁴

Yusuf Kemal Bey, Rıza Nur Bey ile Ankara’ya geçme kararı almıştır. Mecliste bir protestoname okuyup, işgali protesto etmişler ve Ankara’ya geçmek için hazırlılarını yapmışlardır. Konya Mebusu Vehbi Hoca ve Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Efendi de memleketlerine gitmek için Yusuf Kemal Bey ve Rıza Nur Bey ile yola çıkmışlardır. Geyve’ye geldiklerinde Binbaşı Mahmut Bey ile görüşmüşler ve otele yerleştikten sonra da burada gözaltına alındıklarının farkına varmışlardır. Bunun nedeni İzmit mutasarrıfının Geyve kaymakamına ‘Bir Heyet-i Nasıha geliyor.’ demesidir. Mustafa Kemal Paşa ile tekrar bir telgraf trafiğine girerek Ankara’ya geçme sebeplerini bildirmişler ve Mustafa Kemal Paşa’dan gelen ‘Maksadı seyahatleri anlaşıldı. Ankara’ya teşriflerinize intizar ederiz.’ cevabını aldıktan sonra yola çıkmışlardır. Ankara’ya ulaşarak Milli Mücadelenin içinde görev almışlardır.¹⁸⁵

2 Nisan’da Ankara’ya gelen Yusuf Kemal Bey, 23 Nisan’da açılan Meclis’in açılışına iştirak etmiş ve Meclis’in açılışı için ‘yeni Türk devleti o gün kuruldu’ ifadesini kullanmıştır.¹⁸⁶ Yusuf Kemal Beyin de İktisat Vekili seçildiği ilk hükümet 3 Mayıs 1920’de teşkil edilmiş ve 9 Mayıs 1920 tarihinde Meclis’e sunulmuştur.¹⁸⁷ Hükümet vakit kaybetmeden çalışmalarına başlayarak Moskova’ya bir heyet gönderilmesini kararlaştırmıştır. Hariciye Vekili Bekir Sami Bey’in başkanlığında kurulan heyette İktisat Vekili Yusuf Kemal Bey ve Rize Mebusu Osman Bey vardır. Heyet 11 Mayıs’ta Ankara’dan yola çıkarak 25 Mayıs’ta Erzurum’a varmıştır. 8 Haziran

¹⁸⁴ Tengirşek, Vatan Hizmetinde, s. 133.

¹⁸⁵ Tengirşek, s. 134-136.

¹⁸⁶ Tengirşek, s. 139.

¹⁸⁷ Güneş, s. 257-258.

1920 tarihinde Erzurum'da Kazım Karabekir Paşa'nın isteğiyle askeri müşavir olarak Yarbay Seyfi Bey ve Dr. İbrahim Tali Bey katılmıştır. Heyet 27 Haziran'da Erzurum'dan yola çıkmış, Ermeni topraklarından geçemedikleri için İran üzerinden yola devam etmiştir. Fakat heyet Albay Cavit Bey'in yolun güvenli olmadığı minvalinde tavsiyesini dinleyerek geri dönmüş ve 9 Temmuz Trabzon limanında bir motorla yola çıkmıştır. 19 Temmuz tarihinde ise Moskova'ya ulaşmıştır.¹⁸⁸

Moskova'da Türk Heyeti resmi törenle karşılanmamış, aksine Ruslar tarafından görüşmeler aksatılmak ve Türk Heyeti'nin kabul etmeyeceği şartlar öne sürülerek oyalanmıştır. Bir aydan fazla süren görüşmeler bir neticeye bağlanamaması üzerine 27 Ağustos'ta Bekir Sami Bey, Çiçerin tarafından davet edilmiştir. Bu görüşmede Ermenilere Van ve Bitlis'in bırakılması teklifi edilmiştir. Bekir Sami Bey Misak-ı Milli sınırlarından taviz verilemeyeceği cevabını vermiştir. Türk Heyeti bir rapor yazarak Ankara'ya iletme kararı almıştır. Bu raporu da 2 Eylül'de Moskova'dan ayrılan Yusuf Kemal Bey 18 Eylül'de Trabzon'dan iletmiş, kendisi de 11 Ekim'de Ankara'ya varabilmiştir.¹⁸⁹

30 Ocak 1921 tarihinde Adliye Vekili olmuştur.¹⁹⁰ Daha sonra Adliye Vekili Yusuf Kemal Bey başkanlığında, içinde Rıza Nur Bey ve Ali Fuat Paşa'nın bulunduğu bir heyet 8 Aralık 1920'de trenle Ankara'dan yola çıkarak Moskova'ya gitmiştir. Meclis Başkanvekili Adnan Beyin, ne zaman döneceğiniz belli değil vekaletler uzun süre vekil vekiliyle yönetilemeyeceğini bildirmesi üzerine vekillik haklarıyla Moskova'da faaliyet yürütmek şartıyla istifalarını Niğde'den iletmişlerdir.¹⁹¹ Moskova'ya bu gidişinden eli boş dönemeyen Yusuf Kemal Bey Türkiye-Rusya Dostluk Antlaşmasını 16 Mart 1921 tarihinde imzalamıştır.¹⁹² 16 Mayıs tarihinde de Hariciye Vekilliğine getirilmiştir.¹⁹³

Yusuf Kemal Bey Hariciye Vekilliği döneminde Fransa ile Franklin-Bouillon üzerinden görüşmelere başlamıştır. Bouillon ile Ankara'da görüşmeler 13 Haziran'da başlamıştır. Görüşmeler sınırları iyice germiştir. Özellikle Bouillon'un 'Siz

¹⁸⁸ Akdağ, Yusuf Kemal Tengirşenk'in Hayatı Faaliyetleri ve Eserleri, s. 64-66.

¹⁸⁹ Akdağ, Yusuf Kemal Tengirşenk'in Hayatı Faaliyetleri ve Eserleri, s. 71-73.

¹⁹⁰ Akdağ, Yusuf Kemal Tengirşenk'in Hayatı Faaliyetleri ve Eserleri, s.91.

¹⁹¹ Tengirşek, s. 191.

¹⁹² Hüsnü Özlü, 'Kastamonu Milletvekili Yusuf Kemal Bey'in Milli Mücadele Döneminde Avrupa Eksenli Dış Politika Çalışmaları', Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 6/10 (Milli Mücadele'den Milli Egemenliğe Karadeniz Özel Sayısı), Ss.141-167. s. 143.

¹⁹³ Akdağ, Yusuf Kemal Tengirşenk'in Hayatı Faaliyetleri ve Eserleri, s. 91.

Kapitülasyonları kaldıracığınızı mı aklınızdan geçiriyorsunuz.’ sözüyle Yusuf Kemal Bey sinirlenmiştir. Cevaben de ‘Milli mücadele arazi için yapılmıyor, Osmanlı topraklarının dörtte üçünü oralardaki halkın iradesine bıraktık. Biz ancak istiklal için mücadele ediyoruz. Zaman zaman sert dediğiniz Büyük Millet Meclisi kapitülasyonların kalktığına devletlerce kabulünü görmedikçe kılıcını kınına koymaz.’ demiştir.¹⁹⁴ Bu arada görüşmeler sekteye uğramış ve Bouillon Ankara’dan ayrılarak Adana’ya geçmiş ve bölgede bulunan Fransız askerlerini teftiş etmiştir. 12 Eylül 1921 tarihinde Sakarya Savaşı’nın kazanılmasıyla Fransa tutumunu değiştirmiştir. 19 Eylül’de Bouillon tekrar Ankara’ya gelmiş ve 24 Eylül’de tekrar müzakere başlamıştır. Fakat müzakereler tekrar Yusuf Kemal ile Bouillon arasında çıkan sert tartışmalar yüzünden kesilmiştir. Fakat bir süre sonra tekrar başlayan müzakerelerde anlaşma sağlanmış ve Türkiye-Fransa arasında Ankara İtilafnamesi 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanmıştır.¹⁹⁵

1922 yılına gelindiğinde Yusuf Kemal Bey, Avrupa’da Türkiye ile ilgisi bulunan bir konferansın düzenleneceği haberini almıştır. Bu yüzden Londra ve Paris’e gidip bölgede bulunmayı ve orada görüşmeler yapıp gazetelere demeç vermeyi düşünmektedir. Mecliste bu konuyla ilgili bir konuşma şunları söylemiştir: ‘Arkadaşlar, Milli davamızı Türkiye Büyük Millet Meclisi namına onun Hariciye Vekili olarak doğrudan doğruya yerlerinde müdafaa etmek, bu davanın nasıl haklı bir dava olduğunu gücümüz yettiği kadar cihana anlatmaya çalışmak üzere bizzat ben, Hariciye Vekiliniz, Avrupa’da bir seyahati faideli gördüm. Eğer muvafık görürseniz, tasvib ederseniz bu seyahate çıkmak üzereyim.’¹⁹⁶

Yusuf Kemal Bey Meclis’in ve İcra Vekillerinin onayını aldıktan İstanbul üzerinden Avrupa’ya geçmeyi planlamıştır. Mustafa Kemal Paşa bu konuda tereddüt taşıdığı için, Yusuf Kemal Bey ile Mustafa Kemal Paşa baş başa görüşmüşler ve görüşme sırasında bu konu dile gelmiş, Yusuf Kemal Beyin ‘Paşa hazretleri benim İstanbul yolunu ihtiyar edişimin sebebi İstanbul’dakilerden Ankara Hariciye Vekilinin

¹⁹⁴ Tengirşek, s. 237.

¹⁹⁵ Akdağ, Yusuf Kemal Tengirşenk’in Hayatı Faaliyetleri ve Eserleri, s. 96-98.

¹⁹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, C. 16, İctima Senesi: 2, 4.2.1338. (154. İctima), s. 211.

sözleri bizim tarafımızdan da söylenmiştir kararını almaya çalışmaktır.’ açıklamasıyla da bu tereddüt ortadan kalkmıştır.¹⁹⁷

Yusuf Kemal Beyin başkanlığını yaptığı Avrupa’ya gidecek heyetin içinde Münir Bey (Hukuk Müşaviri), Hikmet Bey (Siyasi İşler Müdürü), Ferid Bey (Özel Kalem Müdür Vekili), Kemal Bey (Siyasi İşler Katibi) ve Binbaşı Tevfik (Siyasi İşler Katibi) vardır.¹⁹⁸ Heyet demiryolu işgal altında olduğundan dolayı arabayla seyahat etmiş, 1922’nin 7 Şubatında yola çıkarak aynı ayın 15’inde İstanbul’a varmıştır.¹⁹⁹ İstanbul’da tıbbiyeliler Yusuf Kemal Beyi büyük bir kalabalık ve coşkuyla karşılamış ve onu alıp tıbbiyeye götürmüştür. Buradan da Dr. Ahmet Muhtar Bey’in evine giderek burada İstanbul’da kaldığı süre boyunca ikamet etmiştir. İstanbul’da bir süre görüşmelerde bulunan Yusuf Kemal Bey, Ahmet İzzet Paşa’nın gelip ‘Hadi seni padişah bekliyor!’ demesi üzerine emanet aldığı bir redingot ile saraya gitmiştir. Huzura kabul edildiğinde Yusuf Kemal Bey, Sultan Vahdettin’in işareti üzerine oturmuş ve ‘İcra Vekillerinden aldığım talimata tevfikân Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafı şahanelerinden Büyük Millet Meclisinin tanınmasını istiyor.’ demiş, karşılığında ise Sultan Vahdettin hiç gözlerini açmadan oturarak Yusuf Kemal’i cevapsız bırakmıştır.²⁰⁰ Padişahla yapılan bu görüşme Ankara gündeminde sert tepkilere neden olmuştur. Mecliste yapılan gizli celselerde ağır tepkiler gösterilerek, İstanbul Hükümeti’nin tanınmadığı, tanınmayan bir hükümetin padişahıyla bir görüşmenin yapılmasının ne kadar anlaşılmasız olduğu vurgulanmıştır.²⁰¹

İstanbul’da ise Ankara’dan gelen heyetin hoş karşılanmaması üzerine Avrupa’ya gidecek İzzet Paşa başkanlığında bir heyet kurulmuş ve Ankara heyetine İstanbul hükümeti namına bir söz hakkı verilmemiştir. Yusuf Kemal Bey bu kararı Fransız Temsilci General Pelle’den öğrenmiştir. Yusuf Kemal Bey tepki olarak 1 Mart 1922 TBMM kararıyla İzzet Paşa’ya bir protesto mektubu yollayarak İstanbul’dan ayrılmış ve deniz yoluyla Marsilya’ya gitmiştir.²⁰² Marsilya’da heyeti, Bouillon karşılamıştır.

¹⁹⁷ Tengirşek, s. 240.

¹⁹⁸ Ömer Akdağ, ‘Büyük Taarruzdan Önce Yusuf Kemal Bey’in Padişahla Görüşmesi ve Avrupa Seyahati’, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 14, S. 41, Yıl: 1998, Ss. 488- 512, s. 490.

¹⁹⁹ Tengirşek, s. 241.

²⁰⁰ Tengirşek, s. 242.

²⁰¹ Akdağ, Büyük Taarruzdan Önce Yusuf Kemal Bey’in Padişahla Görüşmesi ve Avrupa Seyahati, s. 499-500.

²⁰² Akdağ, Büyük Taarruzdan Önce Yusuf Kemal Bey’in Padişahla Görüşmesi ve Avrupa Seyahati, s.501-503.

Marsilya'dan Paris'e geçmiş burada birtakım görüşmelerden sonra 9 Mart tarihinde Londra'ya gitmiştir. Aynı gün İzzet Paşa'da Londra'ya ulaşmıştır. 16 Mart tarihinde Curzon hem Yusuf Kemal Bey'e hem de İzzet Paşa'ya randevu vermiştir. Yusuf Kemal ikamet ettiği oteldeyken Reşit Paşa'nın (İstanbul Hükümeti temsilcisi) geldiği haberini almıştır. Reşit Paşa ayrı ayrı görüşmek yerine Curzon ile görüşmede Ankara ve İstanbul temsilcilerinin beraber olması teklifinde bulunmuştur. Yusuf Kemal Bey ise 'A paşa İstanbul Hariciye Nazırı ile Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Hariciye Vekili birleşecek başka yer bulamadılar da İngiltere Hariciye Nezaretini mi buldular?...' diyerek cevap vermiştir.²⁰³

16 Mart 1922 tarihinde Lord Curzon ile görüşmeden bir sonuç alınamamıştır. 19 Mart tarihinde Yusuf Kemal Bey İngiliz Dışişlerinden bir yetkiliyle görüşerek Londra'da görüşmelerini sürdürmüştür. Ayrıca Yusuf Kemal Bey, Tarih Profesörü Toynbee'nin evinde bir yemeğe katılmıştır. Yemekte Laurens de bulunmuştur. Yemekte Laurens ve Yusuf Kemal Bey arasında ilginç diyaloglar geçmiştir. Laurens'in yaptığı konuşma, 'Siz Türkleri mahvetmek istedim, muvaffak olamadım. Kürdistan teşkil etmek istedim, muvaffak olamadım. Fakat Arabistan'ı teşkilatlandırmaya muvaffak oldum.' minvalinde olunca, Yusuf Kemal Bey, sözü gazetelerde çıkan Arap birliği haberlerine getirerek, 'Bu birlik olursa Britanya İmparatorluğunun adeta bel kemiği olan Şap denizinin etrafında bir imparatorluk olacak. Buna nasıl razı oluyorsunuz?' demiştir. Laurens ise 'Biz değil bütün Arapların hatta iki Arap kabilelerinin birleşemeyeceğine kaniim de onun için bu birleşme sözlerine kulak asmiyorum.' cevabını vermiştir. Yusuf Kemal Bey kalkarken Laurens'e 'Sayenizde bu gece adeta bir Türk köy odasında sohbet ettim. Bundan dolayı size çok müteşekkirim.' demiş ve Laurens anlamadığını belli ederek Yusuf Kemal Bey'in yüzüne bakmıştır. Yusuf Kemal ise tekrar söze girerek 'M. Laurens o kadar sözü özüne mutabık konuştu ki karşımda saf bir Türk konuşuyor zannettim. Bu sözler bana tatlı geldi. Çünkü açık, mertçe konuşmayı aleyhimizde de olsa takdir etmek bizim adetimizdir.' diye açıklama yapmıştır. Bu söz üzerine Laurens ayağa kalkarak, 'Durun size bir şey daha söyleyeceğim, Ermenileri bir yerden öbür yere naklettiniz diye sizi itham ediyorlar, ben etmiyorum. Irak'ta birkaç bin Ermeni vardı. Onlara <Erivan'a gidin!> dedim gittiler. Gitmeselerdi belki ben de sizin gibi harekete mecbur olacaktım. Çünkü bir toprakta yalnız bir millet yaşar. Başka bir millet de onunla

²⁰³ Tengirşek, s. 247-248.

beraber yaşamak isterse onun dediğini tutar. Başka türlü beraber yaşayamaz.' demiştir.²⁰⁴

Londra'dan bir sonuç alamayan heyet 21 Mart tarihinde Paris'e geçmiştir. Bu sırada 22 Mart 1922'de İtilaf Devletleri mütareke isteklerini, Türkiye ve Yunanistan'a mütareke şartlarını bildiren bir nota yollayarak bildirmiştir. Bu şartlara göre Türk-Yunan mevzileri arasında 10 km bir silahsız bölge bırakılacak ve iki taraf da ordularına ikmal yamayacaktı. Bu Türk tarafının kabul edebileceği bir anlaşma olmadığı gibi Paris'te bulunan Yusuf Kemal Bey'in başkanlığını yaptığı heyet için de kabulü mümkün olmayan bir durumdu. Paris'te Hariciye Nazırı Poincare ile görüşen Yusuf Kemal Bey bunun Türk tarafı için kabul olunabilir bir teklif olmadığını bildirerek ayrılmış ve Avrupa seyahatinden Türkiye'ye dönüş yapmıştır.²⁰⁵

2. Dönem TBMM'de (1923-1927) Sinop Mebusu seçilerek girmiş, 2 Ocak 1924'te Londra Temsilciliğine atanmıştır. 16 Mayıs'ta Londra Temsilciliğinden istifa etmiş ve meclise geri dönmüştür.²⁰⁶ 1926 yılında Ankara Hukuk Fakültesi İktisat Profesörü olarak atanmış ve bu okulda İktisat ve İnkılap dersleri vermiştir.²⁰⁷ 3. Dönem TBMM'de tekrar Sinop Mebusu seçilmiştir. 5 Mart 1931 yılında Meclis'in tekrar seçim kararı alarak seçime gitmesiyle yeni yapılan oylamada tekrar Sinop Mebusu seçilmiştir. Ayrıca bu dönemde 23 Mayıs 1933'te istifa edene kadar Adliye Vekilliği görevini de üstlenmiştir. 5. ve 6.'ncı dönemlerde de mebusluk icra etmiştir.²⁰⁸ Ayrıca dörtlü takrirle kurulan Demokrat Parti'nin beşinci ismidir. 1947 yılında kurulan Millet Partisi'nin kurucuları arasında yer almıştır.²⁰⁹ 1961 senesinde ise Kurucu Meclis'e Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi kontenjanından girerek, en yaşlı üye sıfatıyla Meclis Başkanlığı yapmıştır. Kurucu Meclis'in dağılmasından sonra da hatıralarını yazmaya başlamış olan Yusuf Kemal Bey, hayatının son günlerini Çamlıca'daki evinde geçirmiştir. 14 Nisan 1969 günü 91 yaşında vefat etmiş ve cenazesi, vasiyeti üzerine, Kuleli Askeri

²⁰⁴ Tengirşek, s. 254-255.

²⁰⁵ Akdağ, Büyük Taarruzdan Önce Yusuf Kemal Bey'in Padişahla Görüşmesi ve Avrupa Seyahati, s. 511.

²⁰⁶ Özlü, s. 145.

²⁰⁷ Mahmut Koloğlu, 'Profesör Yusuf Kemal Tengirşenk', *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 26, S. 03, Yıl: 1969, s. 3.

²⁰⁸ Özlü, s. 145.

²⁰⁹ Akdağ, Büyük Taarruzdan Önce Yusuf Kemal Bey'in Padişahla Görüşmesi ve Avrupa Seyahati, s. 488.

Lisesi'nden bir grup öğrenciyle kaldırılmıştır. Cenaze Alemdağ mezarlığında bulunan aile kabristanlığına defnedilmiştir.²¹⁰

3.3. Kemalettin Sami Gökçen

Kemalettin Sami Paşa 1884 yılında Sinop'ta doğmuştur. Sinop'un Kefevi Mahallesi nüfusuna kayıtlıdır.²¹¹ Babası Abdurrahman Sami Bey'dir.²¹² Sinop İdadisinden sonra 1902 yılında Mühendishane-i Berri Hümayun'a girmiş ve burada Topçu Okulunda eğitim almıştır. 1905 yılında bu okuldan mezun olmuş ve 4 Ocak 1906'da teğmen rütbesi, 26 Eylül 1906 yılında ise üsteğmen rütbesini almıştır.²¹³ 1 Eylül 1908 yılında da Harp Akademisini bitirerek kurmay yüzbaşı rütbesiyle 4. Ordu'nun muhtelif birimlerinde görev almıştır. Topçu stajı için Erzincan'da görevde bulunduğu sırada 3 Mart olayları başlamış ve Erzurum-Erzincan bölgesinde çıkan isyanların bastırılmasında aktif görevde bulunmuştur.²¹⁴

Kemalettin Sami Paşa 1910 yılında Genel Kurmay İkinci Şubede bulunan Rus Masasına getirilmiştir. 1911'de Harp Okulu'na öğretmen yardımcısı olarak atanmıştır. Yine aynı yıl Yanya'da bulunan Kolordu Komutanlığı'na görevli olarak gönderilmiştir. 1912'de Balkan Savaşlarına katılmış ve burada düşmana karşı kalktığı taarruzda sağ kolundan yaralanmıştır. Aldığı yaranın bir türlü iyileşmemesinden dolayı Dünya Savaşının başlarında bir süre cephe gerisinde kalmıştır. Bu yüzden de kendisine 'Çolak Kemal' lakabını takmıştır.²¹⁵ Balkan Savaşlarında kahramanlığını ortaya koyan Kemalettin Sami, 1914 yılında binbaşı rütbesini almıştır.²¹⁶

Kemalettin Sami Paşa 20 Mayıs 1914'te Karadeniz Boğazı İstihkam İnşaat Komisyonu Başkanlığına atanmış ve daha sonra bir müstahkem mevkiinin İstihkam subayı olarak görev yapmış; 25 Ocak 1915'te Karadeniz Boğazı Müstahkem Mevki Komutanlığı Kurmay Başkanlığına atamış; 11 Temmuz 1915'te Çanakkale Kuzey

²¹⁰ Akdağ, Yusuf Kemal Tengirşenk'in Hayatı Faaliyetleri ve Eserleri, s. 181-183.

²¹¹ Kemalettin Sami Paşa, Tercüme-i Hal, TBMM Arşivi, Devre 2.

²¹² Kazım Öztürk, Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem 1923-1927, C. 3, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara 1995,

²¹³ Bilal Şimşir, 'Cumhuriyetin İlk Çeyrek Yüzylında Türk Diplomatik Temsilcilikleri ve Temsilcileri (1920-1950), *Atatürk Araştırma Dergisi*, C. 22, S. 64-65-66, Yıl. 05.11.2006, Ss. 15-90, s. 69.

²¹⁴ Erkan Dağlı, Osmanlı'dan Cumhuriyete Asker ve Diplomat: Kemalettin Sami (Gökçen), *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.14, S.77, Nisan 2021, Ss. 244-255, s. 245.

²¹⁵ Dağlı, s. 245.

²¹⁶ Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1989, s. 245.

Grubu (3. Kolordu) Kurmayı olarak atanmış; 1 Eylül 1915'te Çanakkale'de yaralanmış ve Genel Karargah İstihbarat Şubesi'ne atanmıştır. Daha önce 1912 yılında Almanya'ya eğitim için gittiğinden, 29 Eylül 1915'te Şehzade Ömer Efendi'nin öğretmeni olarak Avrupa'ya gitmiştir. 1917'den itibaren Yarbay rütbesiyle aktif olarak cephelere dönmüş ve 25 Şubat 1917'de 2. Bulgar Ordusu Karargahı'nda irtibat subaylığı, 2 Mayıs 1917'den sonra İstihkam Kıtaları ve Müstahkem Mevkiler Genel Müfettişliği Kurmay Başkanlığı, 28 Ocak 1918'den itibaren 8. Kolordu Kurmay Başkanlığı görevlerini yürütmüştür.²¹⁷

Kemalettin Sami Paşa 1919'da İstanbul Muhafızlığında 25. Kolordu Komuta Yardımcılığı ve 10. Kafkas Tümen Komutanlığı görevlerini yürütürken İstanbul işgal edilmiştir. İngilizlerin İstanbul'da öldürmeyi planladığı muharıpler arasında olan Kemalettin Sami Paşa, Fatih Karakolu'nda İngilizlerin şehit ettiği askerler arasında olmadığından, İngilizlerin öfkelenmesine sebep olmuştur. 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un işgalinde Kemalettin Sami Paşa, Şehzadebaşı karargahında görevli komutandır. İngiliz askerleri Paşa'nın bulunduğu Letafet apartmanına operasyon yapmış, kapıda nöbetçi olan Er Amasyalı Ömer İngilizlere karşı silahına davranmış ve İstanbul'da İngilizlere karşı ilk mukavemeti gösteren kişi olmuştur. İngilizler Amasyalı Ömer'i süngüleyerek şehit ettiklerinde, Ömer'in acıyla bağırışlarını duyan bir başka asker binanın üst katından ateşlediği silahıyla İngiliz askerinden birini öldürmüş ve İngiliz askerleri binaya girmiştir. Türk askerleri uyudukları için sert bir biçimde karşılık verememişler ve düzensiz bir biçimde ateş etseler de yeteri ateş gücünü sağlayamayıp şehit düşmüşlerdir. En üst kata çıkan İngiliz askerleri, silahı dahi olmayan mızıka takımını duvar kenarına sıraya dizerek, iki metreden ateş etmiş ve şehit etmişlerdir. Asıl öldürmek istedikleri Kemalettin Sami Paşa binadan binaya geçerek oradan uzaklaşmıştır. Bu olayda Kemalettin Sami Paşa'yı asıl üzen ise yakalanması için polislerin İngilizlere destek vermesi olmuştur. Paşa hiç kimseye güvenmeden sadece geceleri hareket ederek bir süre kaçmış daha sonra Kasımpaşa'da aylık 150 lira ödemesi karşılığında bir kadının evinin çatısında, kocasının haberi olmadan, saklanmıştır. 6 ay boyunca saklandığı evin sahipleri İngiliz yanlısı çıkması üzerine, kocasından korkan kadın Kemalettin Sami Paşa'yı gece yarısı evden kovmuştur. Gece bir at arabasına atlayarak annesinin evinin bulunduğu Nişantaşı'na giden Kemalettin Sami Paşa arabaya

²¹⁷ Komutanların Biyografileri, s. 246.

verecek parası olmadığından ceketini vermiştir. Kapıyı çalmasına ve ‘aç anneciğim benim Çolak Oğlun’ demesine rağmen kapı uzun süre açılmamıştır. Bunun nedeni İngilizlerin evi basması ve annesi Emine Hanım’ı tartaklamasıdır. Korkan annesi kapıyı ilk gün açamamıştır. Hava aydınlandığında Kemalettin Sami Paşa sazlıkların arasına girmiş ve akşama kadar kıpırdamadan beklemiştir. Karanlık bastığında tekrar kapıyı çalan Kemalettin Sami Paşa, annesi yine kapıyı çalanın oğlu olduğuna inanmamıştır. Kemalettin Sami Paşa annesini inandırmak için fiziksel özelliklerini saymaya başlamış ve annesi elinde sopa ile kapıyı korkarak yavaşça aralamıştır. Aralıktan oğlunu gören Emine Hanım sopayı yere atarak gözyaşları içinde oğluna sarılmıştır.²¹⁸

Kemalettin Sami Paşa annesinin evinde bir süre daha saklandıktan sonra 22 Kasım 1920’de Ankara’ya geçmiş ve Milli Mücadele safında savaşmıştır. 10 Aralık tarihinde Ankara 1. Fırka Komutanlığına tayin edilmiş ve buna ilaveten 18 Aralıktan itibaren 1. Tümen Komutanı olarak görev yapmıştır.²¹⁹ Görevi sırasında yaşanan İkinci İnönü Savaşı’na katılmış ve Metristepe ve Gündüzbey sırtlarını işgal eden düşman askerlerine karşı yaptığı başarılı taarruzlarla zaferin kazanılmasında önemli rol oynamıştır. Daha sonra Kütahya-Eskişehir Savaşlarının 5. Kafkas, 23. ve 61. Fırkalar ile katılmıştır. 1 Mart 1921’de Albaylığa terfi etmiştir. Ağustos 1921’den sonra Başkomutanlık Meydan Muharebesinde önemli roller üstlenmiştir. Kazanılan zaferle birlikte Mustafa Kemal Paşa Meclis’e verdiği tezkereyle savaş meydanında zor şartlar altında büyük fedakarlık gösteren ve aralarında Kemalettin Sami’nin de bulunduğu 129 kişiye takdirname ve taltif verilmesini istemiştir.²²⁰ Büyük Taarruz’da 4. Kolordu Komutanı olarak görev yapmıştır. 30 Ağustos’ta alınan zafere kadar 22 tane yara almıştır. 31 Ağustos 1922’de Tümgeneral rütbesine yükselmiştir. Paşa askeri başarılarından dolayı TBMM’ye 1923 yılında yapılan seçimlerde aday gösterilmiş ve mebus olarak girmiştir.²²¹

Yapılan seçimlerden Kemalettin Sami Paşa Sinop’un merkezinden 63, Boyabat’tan 82, Ayancık’tan 54, Gerze’den 42 oy alarak toplamda 241 oyla mebus

²¹⁸ Dün ve Bugün, S. 9, 9 Aralık 1955, s.9.

²¹⁹ Komutanların Biyografileri, s. 247.

²²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, C. 18, İçtima Senesi: 2, 29.09.1337. (83. İçtima), s. 49-50; Mahmut Goloğlu, Milli Mücadele Tarihi-IV 1921-1922 Cumhuriyete Doğru, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021, s. 198.

²²¹ Dağlı, s. 247.

olmuştur.²²² Mebusluğuyla birlikte 4. Ordu Komutanı olarak görev yapmış, ancak savaşlarda aldığı yaralar vücudunda çeşitli hastalıklar meydana getirince yüklü bir bütçe ayırılarak Almanya'ya tedaviye gönderilmiştir.²²³ Tedaviden sonra Kemalettin Sami Paşa 3 Ağustos 1924 tarihinde mebusluk ve askerlik görevlerinden izinli sayılarak Berlin Ortaelçiliği'ne atanmıştır. 20 Ağustos 1924'te Almanya'nın Türkiye'deki elçiliğini Büyükelçiliğe yükseltmesiyle, Türkiye'de Ortaelçilik unvanını Büyükelçilik unvanına yükseltmiş ve Kemalettin Sami Paşa Büyükelçi unvanını almıştır.²²⁴

Büyükelçilik görevinde Kemalettin Sami Paşa 1924 yılının aralık ayında Junkers Tayyare Fabrikası, Simens Elektrik Fabrikası ve A. E. G. Gibi fabrikaları gözlemlemiştir. Bu fabrikaların Türkiye'de de açılması için rapor düzenleyerek Türkiye'ye iletmıştır. Bu rapor sonucunda Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tevfik Paşa, 1925 yılının haziranında Almanya'ya gelmiş ve Junkers Tayyare Fabrikasını ziyaret etmiştir. Tevfik Paşa'dan sonra Cevat Abbas Bey başkanlığında bir heyet Almanya'ya gelerek Junkers firmasıyla görüşmüştür. Türkiye 15 Ağustos 1925 tarihinde Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi (TOMTAŞ) adıyla bir uçak fabrikası kurmuştur. 6 Ekim 1926 Yılında Kayseri Uçak Fabrikası olarak açılan fabrika 28 Mayıs 1928 tarihinde Alman mühendis ve çalışanların yüksek ücret alması ve Junkers firmasının anlaşma şartlarına uymaması sonucunda faaliyetlerini durdurmuştur.²²⁵

Kemalettin Sami Paşa Almanya'da Büyükelçilik faaliyetlerinin yanında, iktisadi alanda gelişmeye de önem vermiştir. Bu yüzden görüşmelerini diplomatik bir çerçeveye daraltmamıştır. Ayrıca Türkiye'de mebusluk ve askerlik görevleri de üstüne bir yük olarak binmiştir. Almanya'da görevli olduğu 30 Ağustos 1926 tarihinde Korgenerallik rütbesine yükselmiş ve 24 Eylül 1928 tarihinde askerlikten emekli olmuştur.²²⁶

Kemalettin Sami Paşa uçak fabrikasından sonra A.E.G Elektrik Fabrikasında incelemeler yapmıştır. Bu şirketle görüşmelerinde şirketin bir okulunun olduğunu ve bu

²²² Kemalettin Sami Paşa, Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Devre: 2.

²²³ Dağlı, s. 247.

²²⁴ BCA, 30-18-1-1/10-41-4; Serap Taştekin, 'Türk-Alman İlişkilerinde Yeni Bir Başlangıç: İlk Berlin Büyükelçisi Kemalettin Sami Paşa ve İktisadi Görüşleri', *Uluslararası III. Türk-Alman İlişkileri Sempozyumu*, 08.-11. Kasım 2018, Almanya, ed. Latif Çelik, s. 80.

²²⁵ Bengül Bolat- Ahmet Nizamoğlu, 'Kemalettin Sami Paşa ve Berlin Büyükelçiliğindeki Faaliyetleri (1924-1934)', *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 8/2, 2019, Ss. 117-151, s. 124.

²²⁶ Öztürk, s. 697.

okulun 4 senelik eğitiminden sonra öğrencilerin mühendis olarak mezun olduğunu öğrenmiştir. Şirketle görüşüp 5-6 civarında Türk gencinin bu okulda ücretsiz okumasını sağlamıştır. Ayrıca hazırladığı rapordan sonra yapılan anlaşmayla, Türkiye’de 31 Ağustos 1925 tarihinde, merkezinin İstanbul’da olduğu A.E.G Türk Anonim Elektrik Şirket-i Umumiyesi ismiyle bir şirket kurulmuştur. Ayrıca Siemens ile de görüşen Kemalettin Sami Paşa, 15 Ağustos 1925 tarihinde Elektrik-Radyo Türk Anonim Şirketi (Siemens) adıyla bir şirket kurulmasına vesile olmuştur. Bu şirketin Türk tarafındaki en büyük hissesini işe İş Bankası almıştır.²²⁷

Kemalettin Sami Paşa sadece Türkiye’de kurum ve yapıların kurulmasına öncülük etmemiştir. Berlin’de Türk öğrencilerine yardımcı olmak için Berlin Türk Talebe Cemiyeti’ne büyük destekler vermiştir. Ayrıca 1929 yılındaki büyük buhrandan sonra da Avrupa’da Türkiye aleyhinde yapılan propagandalara karşı durmuştur. 1930 yılında Berlin’de Alman Maliye Bakanı, Hükümet Bankası Başkanı ve Çeşitli Banka Yöneticileri gibi önemli isimlerle görüşme yapmış ve bu durumu Ankara’ya raporlamıştır. Raporda Kemalettin Sami Paşa, Türkiye’nin borçlarını ödemeye karşı olduğu dedikodularının yayıldığını ve dedikoduların kaynağının Fransızlar ve Osmanlı Bankası olduğunu bildirmiştir. Bu dedikodulardan korunmak için de 4 Milyon İngiliz Lirası değerinde borç alınması gerektiğini bildirmiş ve İsveçlilerden kibrit tekeli ile alınabileceğini ifade etmiştir. Eğer bu olmazsa da Amerika ya da iki ay bekleyip Almanlar ile işin yapılmasını önermiştir. Eğer böyle giderse Türk Lirası’nın değerinin düşebileceği hususunda da fikrini beyan etmiştir. Görüldüğü gibi Kemalettin Sami Paşa büyükelçiliğinin yanında ekonomik faaliyetlerin içinde bulunmuştur.²²⁸ Ayrıca 1930 yılında Selim Sırrı Bey’in Olimpiyat Oyunları Komitesi’nden istifası üzerine, Kemalettin Sami Paşa bu göreve getirilmiş ve Büyükelçiliğinin yanında ekonomik faaliyetlerle birlikte sosyal faaliyetlerle de ilgilenmiştir.²²⁹

1930 yılı Nisan ayında Almanlar tarafından icat edilen dönemin son model bir uçağıyla gelmiştir. 15 kişilik olan bu uçak Türkiye’de gazetelerde haber olmuştur. Daha sonra da bu uçağı, İstanbul’a geldiği zamanlarda kullanmıştır.²³⁰ Kemalettin Sami Paşa her yılın Nisan ve Mayıs aylarını Türkiye’ye gelerek Cumhurbaşkanı ve Hariciye Vekili

²²⁷ Bolat-Nizamoğlu, s.125.

²²⁸ BCA, 30-10-0-0/166-153-4.

²²⁹ Taştekin, s. 249.

²³⁰ Vakıf, 28.09.1930, s.5; Taştekin, s. 248.

ile görüşmeler yapmayı bir alışkanlık haline getirmiştir. Prenses Emine Hanım ile evli olan Kemalettin Sami Paşa, Türkiye'ye geldiğinde İstanbul'da kayınpederi Prens Abbas Paşa'nın Heybeliada'daki köşkünde ikamet ettiği sırada Mustafa Kemal Atatürk kendisini ziyaret etmiştir. Atatürk arkadaşlarının kaldığı evleri ziyaret etmeyi ve evi gezmeyi çok sever ve eğer beğenirse de çok memnun kalırdı. Kahveler içildikten sonra Atatürk evi gezmek istemiş ve Prenses evi gezdirmiştir. Prenses Emine Hanım Atatürk'e güzel bir oda gösterip burası yatak odam demesi üzerine, yandaki kapıyı açarak içerisinde siyah boyalı bir karyola ve birkaç koltuktan oluşan bir odayı göstererek 'Burası da Kemaleddin'in odası' demesi üzerine Atatürk üzülmüştür. Yatak kılıflarının kirli olmasını gördüğünde irkilerek, sessizce, 'Ben genç bir subay iken bile böyle bir yatakta yatmış değilim' demiştir. Atatürk üzüntüsünden ev gezisini yarıda bırakmış ve bir daha oturmadan köşkü terk etmiştir. Atatürk bu gördüğü manzarayı unutamayıp, Prenses Emine Hanım'a çok içermiştir. Aradan geçen bir süre sonra Kemalettin Sami Paşa ve eşinin İstanbul'da olduğu bir zaman İzzettin Paşa'nın kızının düğünü olmuş ve Kemalettin Sami Paşa eşiyle bu düğüne katılmıştır. Düğünde oynayan zeybekleri izlerken Emine Hanım, 'Zavallı koskoca muhteşem saray! Bir zamanlar burada padişahlara arz-ı ubudiyet edilirken, şimdi horonlar tepiliyor. Ne hale geldik' diyerek hanedana olan muhabbetini dile getirmiştir. Atatürk'ün bu olayı duyduğunda çok sinirlenmiş ve Kemalettin Sami Paşa'yı yanına çağırarak 'Karın burada sıkıldı. Bu muhitten hoşlanmadığını anlıyorum. Hemen al, evine götür' demiştir. Bu duruma Kemalettin Sami Paşa çok üzülmüş ve eşini oradan uzaklaştırmıştır. Aradan geçen bir hafta sonra Atatürk'e Prens Abbas tarafından bir hediye sepeti gelmiştir. Atatürk bunun üzerine Kılıç Ali'ye 'Bu Kemalettin'in işidir. Sen onu bugün öğleden sonra buraya davet et' diyerek Paşa'yı yanına çağırması ve daveti duyan Kemalettin Sami Paşa çok sevinmiştir. Ziyaret sırasında hiçbir şey olmamış gibi konuşulmuş ve Paşa kalkarken, Atatürk 'Seni aşşağı motora kadar götüreyim' diyerek koluna girmiştir. Motorun yanına geldiklerinde Atatürk, Kemalettin Sami Paşa'ya nereye gideceğini sormuş, 'Sahil Köşkü' cevabı üzerine motora birlikte binmişler ve Sahil Köşkünde akşama kadar beraber vakit geçirmişlerdir.²³¹ Kemalettin Sami Paşa Türkiye'de tatilini bitirdiğinde tekrar Almanya'ya dönerek işe koyulmuştur.

²³¹ Kılıç Ali, Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, Der. Hulusi Turgut, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020, s. 605-607.

Kemalettin Sami Paşa Türkiye'ye gönderdiği bir teklifle haftalık tatilin Pazar gününe alınmasını istemiştir. Bunun nedenini Kemalettin Sami Paşa şöyle açıklamıştır: 'Bütün dünyada iktisadi buhran varken ve memleketimizde de bunun tesiri aşikar ve buna karşı gözümüz önünde bulunan cidden iktisadi faaliyetimize büyük nakiseler veren HAFTA TADİLİ meselesini tanzim edememek şayanı dikkattir.'²³² 24 Kasım 1930 tarihinde verdiği bu teklifle Kemalettin Sami Paşa, pazar gününün tatil olmasını dile getiren ilk kişi olmuştur.

Kemalettin Sami Paşa Dr. Kerim Erim'i, Albert Einstein'la görüştürmüş ve görüşmede kendisi de bulunmuştur. Konuşmada Einstein İstanbul'u hiç görmediğinden bahsetmiş, Kemalettin Sami Paşa ise kendisini Türkiye'ye davet etmiştir. Einstein bu davet üzerine 'Biz şarklıyız, istical etmiyelim' demiştir. Einstein'ın eşi ise söze girerek 'Kocam Yahudi olması dolayısıyla kendisini şarklı addeder' demiştir. Bu sohbet gayet sıcak ve samimi bir biçimde cereyan etmiştir.²³³

11 Mayıs 1932 tarihinde Wütrzburg'da yapılacak olan bir etkinliğe kızı ve fahri Konsolos Herr Metzing ile birlikte giderken trafik kazası geçirmiştir. Süratle ilerlediği sırada bir demiryolu üzerinden geçerken aracın tekerleği çıkmış ve araç takla atmıştır. Paşa ve kızı ağır yaralanmıştır. Almanlar Kemalettin Sami Paşa ile yakından ilgilenmişlerdir.²³⁴ Kazadan sonra Kemalettin Sami Paşa sağlığına kavuşmuş ve dinlenmek için İstanbul'a gelmiştir. Atatürk kendisini yalnız bırakmamış ve denizde yatla gezi yapmıştır. Geziden sonra Kemalettin Sami Paşa'nın köşküne gitmişler ve sağlığı üzerine sohbet etmişlerdir. İstanbul'dan sonra Kemalettin Sami Paşa Ankara'ya giderek Türk-Alman ilişkileri hakkında görüşmeler yapmıştır.²³⁵

1933 yılında Almanya'daki görevine dönmüştür. Almanya'da bir süre kaldıktan sonra Hitler iler görüşmüş ve bu görüşmede Sovyet Rusya ve Avusturya konuları üzerinde durulmuştur. Görüşmede kendisine çok nezaketli davranıldığından bahseden K. Sami Paşa, Hitler'e 'bir sefir gibi değil, bir arkadaş gibi görüşmek' istediğini söylemiş ve Adolf Hitler kendisine 'çok memnun olurum' cevabını vermiştir. Hitler Türkiye'ye karşı tutumunun 'eski silah arkadaşlığının ve yeni Türk inkılabının verdiği kuvvetle gayet iyi' olduğunu dile getirmiştir. Kemalettin Sami Paşa Hitler'e, 'Evvela,

²³² BCA, 30-10-0-0/198-352-2.

²³³ Hakimiyeti Milliye, 21 Ekim 1930, s. 4.

²³⁴ BCA, 30-10-0-0/129-926-9.

²³⁵ Dağlı, s. 250.

yeni rejimde Rusya siyasetini sakat görüyorum. Çünkü Türkiye'deki gibi memleketinizde de Komünistlik yasak olduğu halde Rusya ile dostane geçinebilirdiniz. Sizin en mühim hareket cihetiniz Şark'tır. Garp'te Fransa, Belçika gibi hudut ve mıntıkası belli milletler vardır. Burada siyasi bir şey yapmak çok zordur. Halbuki şark böyle değildir. Burada iki mühim unsur vardır. Biri Slav, diğeri Cermendir. Bunların birisi başında Rusya, diğerin başında da Almanya vardır. Slavlar henüz toplu halde ve hatta başlarına bağlı değildirler. Halbuki Cermen anası daha ziyade inzibat altındadır. Almanya Rusya ile iyi geçinerek ve bu Slav tehlikesine hakim olarak Avrupa siyasetinde daha müessir olamaz mı idi?' diyerek uyarmıştır. Hitler ise cevaben Moskova elçisiyle görüşeceğinden bahsetmiştir. Görüşmenin sonunda Mustafa Kemal Atatürk'e selam ve hürmetlerini göndermiştir.²³⁶

12 Nisan 1934 tarihinde geçirdiği mide rahatsızlığından dolayı ameliyata alınan Kemalettin Sami Paşa kurtarılamamıştır. 15 Nisan 1934 tarihinde vefat etmiştir. Kemalettin Sami Paşa'nın ilk cenaze töreni Berlin'de yapılmıştır. Almanya'nın devlet ricali, Nazi hücum kıtaları ve büyükelçiler törene katılmıştır. Cenaze nisanın 22'sinde Türkiye'ye getirilmiştir. 25 Nisan'da yapılan büyük bir törenle 16 Mart Şehitliği'ne defnedilmiştir.²³⁷

3.4. Recep Zühtü Soyak

Recep Zühtü Soyak 1893 yılında Manastır'da dünyaya gelmiştir.²³⁸ Hasan Basri Efendi ve Fatma Hanımın oğludur. 1911 yılında Vefa İdadisini bitirmiş, 1912'de Beylerbeyi Yedek Subay okulundan yedek asteğmen olarak çıkmıştır. Balkan Harbine katılan Recep Zühtü Soyak, bu savaşta Garp Ordusunda görev almıştır. Görevi sırasında Filorina'da hastanede iken Yunanlılara esir düşmüştür. Esareti 20 gün süren Recep Zühtü, kaçarak İstanbul'a gelmiştir. Garbi Trakya Geçici Hükümet Teşkilatında görevlerde bulunmuş ve 1914'te patlayan Dünya Savaşında Sina Cephesinde görev almıştır. Yafa mevki civarında yaralanmıştır.²³⁹ 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesiyle birlikte terhis edilmiştir. 1919 yılında Rauf Orbay ile

²³⁶ BCA, 30-10-0-0/231-556-2.

²³⁷ Bolat-Nizamoğlu, s.243-245.

²³⁸ Recep Zühtü Soyak, Tercüme-i Hal, TBMM Arşivi, Devre:2.

²³⁹ Öztürk, s. 700.

Amasya'ya gelerek Mustafa Kemal Paşa'nın yanında saf tutmuş ve Milli Mücadele'de görev almıştır.²⁴⁰

Amasya'dan sonra Tokat'a geçen Mustafa Kemal Paşa ve heyeti, Tokat'a gelerek burada kanaat önderleri ile görüşmeler yapmıştır. Bu sırada Elazığ Valiliğine atanmış olan Ali Galip Bey, Sivas'a uğrayarak Vali Resit Paşa'yı Mustafa Kemal Paşa aleyhine kışkırtmıştır. Bu durumu öğrenen Mustafa Kemal Paşa telgrafhaneye el koydurarak Tokat'ta bulunduğu haberinin yayılmasının önüne geçmiştir.²⁴¹ Bu durum üzerine Recep Zühtü Bey Elazığ Valisi Ali Galip'i takip etmek ve hareketlerini izlemek üzere Malatya'ya gitmiştir.²⁴² Buradan Erzurum ve Sivas Kongrelerine katılmış ve yazım işlerinde görev almıştır.²⁴³

Heyet-i Temsiliye Ankara'ya gittikten sonra, Ankara'da bir gazete çıkarmaya karar vermiştir. Ankara Vali Vekili Yahya Galip Bey gazete çıkarma iznini verdikten sonra, Recep Zühtü Soyak gazetenin sahibi yapılmış ve yazı işleri müdürlüğü kendisine verilmiştir.²⁴⁴ 1923 yılına kadar da bu görevini sürdürmüştür.²⁴⁵

28 Aralık 1924 tarihinde yapılan ara seçimde Sinop merkezden 45, Boyabat'tan 40, Gerze'den 45, Ayancık'tan 52 oy almış ve toplam 182 oyla Sinop Mebusu seçilmiştir. Mazbatası 1925 yılında onaylanmış ve Kemalettin Sami Paşa'nın yerine mebus olmuştur.²⁴⁶ 1927'de TBMM'nin 3. döneminde tekrar Sinop'tan aday olmuş ve merkezden 66, Boyabat'tan 130, Ayancık'tan 86 ve Gerze'den 65 oy olmak üzere toplam 347 oyla mebusluğa seçilmiştir.²⁴⁷ 4. Dönemde tekrar Sinop'tan adaylığını koyan Recep Zühtü Bey merkezden 63, Boyabat'tan 140, Ayancık'tan 87 ve Gerze'den 82 oy olmak üzere toplam 372 oy alarak tekrar seçilmiştir.²⁴⁸ 5. Dönemde de Zonguldak'tan aday olan Recep Zühtü Soyak, merkezden 112, Bartın'dan 188,

²⁴⁰ Cevat Abbas Güler, Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Güler Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl, Der. Turgut Güler, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021. s. 136.

²⁴¹ Erdal Aydoğan, "Mustafa Kemal'in Erzurum'a İlk Yolculuğu", *Atatürk Dergisi*, C. 2, S. 1, Yıl. 1997, Ss. 1-22, s. 14.

²⁴² Öztürk, s. 701.

²⁴³ Ulusoy, s. 130.

²⁴⁴ Mehmet Önder, "Milli Mücadele'nin Gazetesi Hakimiyet-i Milliye Nasıl Çıkarıldı?", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 7, S.20, Yıl. 1991, Ss. 285-302. s.288.

²⁴⁵ Ulusoy, Sinop Milletvekilleri, s. 130.

²⁴⁶ Recep Zühtü Soyak, Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Devre: 2.

²⁴⁷ Recep Zühtü Soyak, Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Devre: 3.

²⁴⁸ Recep Zühtü Soyak, Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Devre: 4.

Ereğli'den 124, Safranbolu'dan 162 ve Devrek'ten 175 olmak üzere toplamda 761 oyla mebus seçilmiştir.²⁴⁹

5. Dönem TBMM seçimlerinden hemen sonra Recep Zühtü Bey, 10 Şubat 1935 tarihinde İstanbul Çengelköy'de Fatma Medine adlı, 10 yıldan beri beraber yaşadığı kadını silahıyla başından ve bacağından vurmuş ve kadın 12 Şubat 1935 tarihinde yattığı Fransız Pastör Hastanesinde ölmüştür. Bu olay sonucu hakkında Üsküdar Başsavcılığı tarafından soruşturma başlatılmıştır.²⁵⁰ Hakkındaki soruşturmada dolayı seçim sonrası yemin edemeyen Recep Zühtü Bey, 3 Haziran 1936 tarihinde yemin ederek mebusluk görevine başlamıştır.²⁵¹

Recep Zühtü Soyak mebusluğu yanında 1928'de kurulan Türk Eğitim Derneği'nin kurucu üyeliği ve 1933'te kurulan Eskişehir Şeker Fabrikası'nın yönetim kurulu üyeliği görevini yerine getirmiştir. Hayatının büyük bölümünü Mustafa Kemal Atatürk'ün yakın çevresinde geçiren Recep Zühtü Bey, Atatürk'ün gerek yurtiçi gezilerinde gerekse de sofrasında yanında bulunmuştur. 2 Aralık 1963 yılında Ankara'da hayatını kaybetmiştir.²⁵²

Üçüncü bölümde ikinci dönem Sinop Milletvekillerinin hayatları hakkında bilgi verilmiştir. Dördüncü bölümde Milletvekillerin Meclis faaliyetleri üzerinde durulmuştur.

4. SİNOP MİLLETVEKİLLERİNİN MECLİS FAALİYETLERİ

4.1. Rıza Nur

4.1.1. Meclis Konuşmaları

²⁴⁹ Recep Zühtü Soyak, Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Devre: 5.

²⁵⁰ CDAB, 30-10-0-0 /9-52-8

²⁵¹ Kemal Saylan, "Recep Zühtü Soyak (1893-1963/1966 (?))", <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/recep-zuhtu-soyak-1893-1963-1966/>, Erişim Tarihi: 10.11.2021.

²⁵² Saylan, Recep Zühtü Soyak, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/recep-zuhtu-soyak-1893-1963-1966/>, Erişim tarihi: 10.11.2021.

4.1.1.1. Milli Mücadeleye Katılmayan ve Yurtdışında Bulunan Memur ve Askerler Hakkında Layiha Münasebetiyle Konuşmaları

Rıza Nur Bey 22 Eylül 1923 tarihinde Milli Mücadele'ye katılmayan ve yurtdışında bulunan devlet görevlileri hakkında yapılacak işlemlere dair kanun layihası görüşmelerinde, Çorum Milletvekili Mustafa Bey'in kendisine dair, bu kanun teklifine desteğini eleştirir sözler söylemesi üzerine, söz almıştır. Rıza Nur Bey, sıhhiye ve maarif vekaletlerinde görev yaparken kendisine, aldığı memurların tamamını bu milletin evlatlarından seçmeyi prensip edindiğini ve dışarıdan kimseyi memuriyete almadığından bahsetmiştir. Hatta böyle bir memur varsa da görevden çıkardığını söylemiştir. Bunun nedenini ise bu memleketin evlatlarının her işe yaraşır olduğunu ve dünyanın her yerinde de sistemin bu şekilde yapıldığını söyleyerek açıklamıştır.²⁵³

4.1.1.2. Yetimhanelerle İlgili Konuşmaları

8 Kasım 1923 tarihinde yapılan, Darüleytamlar Müdüriyeti Umumiyesi'ne ödenek çıkarmak için yapılan görüşmede Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekili Rıza Nur Bey söz almış ve daha önceden avans verildiğinde sadece beş aylık avans verildiğini, bir aydır yetimhanelerin paraya şiddetle ihtiyacı olduğunu söylemiştir. Buna karşılıklıta ödeneğin olmadığını dile getirmiştir. Bu yüzden de kanunun bugün müzakere edilmesini ve aciliyetle çıkarılmasını Meclis'ten rica etmiştir.²⁵⁴ Rıza Nur Bey'in bu konuşması üzerine Meclis Başkanı ise Rıza Nur Bey'e isteğinin aciliyetini mi yoksa görüşülmesini mi teklif ettiğini sormuştur. Rıza Nur Bey ise 'Müstaceliyet teklifini yapıyoruz, efendim.' diyerek cevaplamıştır. Reis Bey ise aciliyet teklifi hemen görüşülmesini meydana getirmez diyerek karşılık vermiştir. Rıza Nur Bey tekrar söz alarak, ihtiyacını arz ettiğini ve teklifin derhal müzakere edilmesini istemiştir.²⁵⁵

Konya Milletvekili Refik Bey söze girerek, aciliyeti gereği hemen görüşülmesinin gerektiğini belirtmiştir. Meclis Başkanı da görüşülmesini oylamaya sunmuş ve kabul edilmiştir. Oylama sonucunda 7 aylık avans zaruri görülmüş ve 250.000 liraya ilave olarak 350.000 lira daha avans verilmiştir. Oylama sonrası söz alan İzmir Mebusu Mustafa Necati Bey, Meclis'in yetimhaneler hakkında bilgilere sahip olmadığını belirtmiş ve yetimhanelerin miktarı ve durumunu, yetimhanelerde kalan öğrencilerin

²⁵³ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 2, C. 4, İçtima Senesi:3, 22.9.1923, s. 271.

²⁵⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 1, İçtima Senesi: 1, 8.9.1339, (15. İçtima), s. 450

²⁵⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 1, İçtima Senesi: 1, 8.9.1339, (15. İçtima), s. 451.

sayısı ve iâşesinin nasıl karşılandığını, öğrencilerin aldığı mesleki eğitimlerini sormuş ve Muvazenei Maliye Encümeni tutanağındaki ‘suiistimalat ve israfat’ adlı kayıtn ne olduğu ve israfı yapanların kim olduğu hakkında Rıza Nur Bey’den bilgi istemiştir. Soru üzerine Rıza Nur Bey tekrar söz almış ve Milli Mücadele zamanında İstanbul’la temasının bulunmadığını, İstanbul yetimhanelerinin bir müdürlükle yönetildiğini ve müdürlüğün mütareke başladığında Anadolu’daki 61 yetimhaneyi kapatarak İstanbul’da toplamaya çalıştığından bahsetmiştir. Arica bu 61 yetimhanenin yıkıldığını ve bu çocukların sadece yüzde onunun İstanbul’a götürüldüğünü ve geri kalan çocukların sokakta kaldığını anlatmıştır. Giden yüzde onun Haydarpaşa Hastanesine götürüldüğünü anlatan Rıza Nur Bey, bu çocukların Ermeniler tarafından ‘bu Ermeni çocuğudur’ denilerek alındığını ve işgal memurlarına müracaat edildiğini bildirmiştir. Daha sonra İstanbul’da yedi sekiz kadar yetimhane yapıldığını ve bu yetimhanelere ise 8.400 kadar yetimin yerleştirildiğini söylemiştir. Lakin bu çocukların o yetimhanelerde iyi bakılmadığını da belirtmiştir. O yetimhanelerde sadece süs yapılarak paraların israf edildiğini söyleyen Rıza Nur Bey, memurların masrafının toplam masrafın yüzde onsekizinden fazla olduğunu belirtmiştir. Ayrıca çocukların temiz giydirildiğini, müzik öğretilendiğini, yani aristokratik bir yaşam tesis edildiğini ama buna karşılık çocukların gıdalarına sadece 6 lira harcandığını söylemiş ve çocukların yetersiz beslendiğini belirtmiştir. Bu yetersiz besinler yüzünden çocukların sürekli hasta olduğunu söylemiştir. Altı sene önceki çamaşırların yıkanmadan öyle durduğunu, iki çocuğun bir havlu kullandığını ve dolayısıyla bulaşıcı hastalıkların yayılığını belirtmiştir. Teslim edilen üç bin yetimden sekiz yüzünde trahom hastalığına yakalanmış olduğunu ve hemen tedriç edilerek tedaviye başlandığını belirtmiştir.²⁵⁶

Rıza Nur Bey’in sözleri üzerine Cebeliberek Mebusu İhsan Bey söze girerek 300 çocuğun kör olmasını ve 800 çocuğun hasta olması üzerine durarak, ‘Bunlar öldürölmek için mektebe verilmedi.’ demiştir. Rıza Nur Bey ise cevaben, İstanbul kurtulduktan sonra hemen bu durumu tetkik ederek eksiltmeye gittiğini ve bu zamana kadar yetimhanelerin keyfi idare edildiğini, Lozan’a gitmeden önce bu konuyla ilgili bir nizamname hazırladığını ve nizamnameye uyulmasıyla ilgili emir verdiğini söylemiştir. Eksiltme ve nizamnameyle ilerleme kaydettiğini söyleyen Rıza Nur Bey, Ankara’da bir otel inşaatına yetimhaneden elli kadar çocuk getirterek taşçılık ve ustalık öğrensınler

²⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 1, İçtima Senesi: 1, 8.9.1339, (15.İçtima), s. 452-453.

diye burada çalıştırdığını belirtmiştir. Çocukların bu durumdan memnun olduğunu söyleyen Rıza Nur Bey, yetimhanelerle ilgili kurulduğu günden bu yana şikayet olduğunu söylemiş ve Lozan'dan önce kurduğu heyetin yetimhaneleri gezerek bir rapor hazırladığını ve bu raporun idarenin son derece aleyhinde olduğunu dile getirmiştir. Keyfi idarenin çok olduğunu belirterek, her yere hizmetçi verildiğini söylemiştir. Özellikle doksan tane kızın hizmetçi verildiğini ve mektepten çıktıktan sonra bu doksan kızın hayatının mahvolduğunu belirtmiştir.²⁵⁷ Konya Milletvekili Refik Bey'in, arkası kesilmeyen cinayet demesi üzerine Rıza Nur Bey sözlerine devam etmiş ve dışarıdan insanlar çağırılarak ziyafetlerin verildiğini, yetimlerin haklarıyla ziyafet çekildiğini söylemiştir. Bunun savunusunu da o ziyafetleri yetimlere yardım toplamak için yapıldığını, fakat bunun mantıklı gelmediğini dile getirmiş ve bu konuda tahkikat yapacağını söylemiştir.²⁵⁸

İzmir Milletvekili Mustafa Necati Bey ise Rıza Nur Bey'e, sorularına cevap alamadığını dile getirmiş ve memlekette bulunan yetimhanelerin kaç tane olduğunu, nerede bulunduğunu ve kaç talebesinin olup, bunların ise hangi mesleki eğitimin verildiğini sormuştur. Ve sorulara cevabın geniş bir şekilde anlatılması gerektiğini belirterek, bunun nedeninin ise milletin parasının verileceği olarak açıklamıştır. Rıza Nur Bey sorulara cevaben, bu avansın şu anda çocukların karnını doyurmak için istendiğini söylemiştir. Şu anda yirmi bin yetim olduğunu bunun on beş bininin bütçeden beslendiğini ve beş bininin şuradan, buradan toplanan parayla beslendiğini dile getirmiştir. Bu yirmi bin çocuğunun, şehit çocuğu olduğunu ve babalarının bu vatan için öldüğünü belirten Rıza Nur Bey, şehitlerin çocukları bu milletin şefkatine bıraktığını bildirmiş ve öncelikle ödenek alınmasının önemli olduğunu vurgulamıştır. Bütün yetimleri içine alan bir büyük yetimhane açmayı isteselerde bunun yapılamayacağını dile getirmiştir.²⁵⁹

Bu konuşmanın üzerine söze Cebelibereket Milletvekili İhsan Bey girmiş ve Rıza Nur Bey'i eleştirmiştir. Çocukların kör ve hasta olduğundan bahsetmesini ele alarak, çocukların aristokrat bir tarzda terbiye edilmesini konu etmiş ve Rıza Nur Bey'e eleştirilerini sürdürmüştür. Yetimhanelerin idareleri hakkında 'katil' yakıştırmaları yapan

²⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 1, İçtima Senesi: 1, 8.9.1339, (15. İçtima), s. 453-454.

²⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 1, İçtima Senesi: 1, 8.9.1339, (15. İçtima), s. 454.

²⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 1, İçtima Senesi: 1, 8.9.1339, (15. İçtima), s. 454.

İhsan Bey, bir şeylerin süratle yapılmaması durumunda milletin akıbetinin ne olacağını bilmediğini dile getirmiştir. Rıza Nur Bey ise söze girerek, yetimhaneler müdürünün azledildiğini ve bu müdürün bakanlığın sözünü dahi dinlemediğini söylemiştir. Ayrıca müdür hakkında iyi konuşanın da, kötü konuşanın da olduğunu söylemiştir.²⁶⁰

İhsan Bey'in 'Mahkemeye Veriniz!' demesi üzerine Rıza Nur Bey 'Beraet eder zannediyorum. Sonra müsaade buyurunuz...' demiştir. Fakat İhsan Bey, Rıza Nur Bey'in sözünü kesmeye devam ederek, o kadar çocuğun kör olmasına susmayacağını dile getirmiş ve mahkemelere inanmamakla suçladığı Rıza Nur Bey'in hükümette bulunmasını eleştirmiştir. Meclis Başkanının İhsan Bey'i uyarması üzerine Rıza Nur Bey, ne kadar memur azlettiyse ve hakkında ne kadar soruşturma açtırdıysa beraat ettiğini söylemiştir. Hata diğer dairelerde de böyle olduğunu vurgulayan Rıza Nur Bey, sonra da memurluğa tekrar tayin olduğunu söylemiştir.²⁶¹

Şebinkarahisar Milletvekili Mehmed Emin Bey bu sözler karşısında Meclis Başkanına yetimhaneler için bilgi istediğini fakat bilgiyi alamadığını dile getirmiş ve yetimhanelere para verdiklerini, buna karşılık yetimhanelerden sanat istediklerini ve çalgı, müzik istemediklerini dile getirmiştir. Bunun üzerine Mecliste 'o da lazım' sesleri yükselmiştir. Mehmed Bey ise sözlerine çocuklara önce iş öğretmenin gerektiğini söyleyerek, Rıza Nur Bey'den bahsedilen doksan kızın akıbetini sormuştur. Ayrıca İstanbul'da bulunan yetimhanelerin sorumluluğunun yetimhane müdürlerinin de üzerinde olacağını sadece Müdürü Umumisinin üzerinde kalmayacağını belirtmiştir. Rıza Nur Bey, o müdürlerin bazısının çıktığını, fakat Bakanlığın üzerinde asıl durması gerekenin genel müdürün olduğunu söylemiştir. Ancak genel müdürün vereceği bilgilere göre o müdürler ile ilgilide cezai işlem yapılacağını söylemiştir.²⁶²

İstanbul Milletvekili Ali Rıza Bey'in yetimhanede kalan bir öğrencinin senelik masrafını sorması üzerine Rıza Nur Bey, ayda yirmi lira olmak üzere yılda iki yüz kırk liranın bir çocuğun masrafını karşıladığını söylemiştir. Ayrıca üç beş günde büyük müesseselerin denetiminin bitmediğini dile getirmiştir.²⁶³

²⁶⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 1, İçtima Senesi: 1, 8.9.1339, (15. İçtima), s. 455.

²⁶¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 1, İçtima Senesi: 1, 8.9.1339, (15. İçtima), s. 455.

²⁶² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 1, İçtima Senesi: 1, 8.9.1339, (15. İçtima), s. 455.

²⁶³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 1, İçtima Senesi: 1, 8.9.1339, (15. İçtima), s. 456.

Mehmed Emin Bey tekrar söze girerek yetimhanelerin şu anki durumunu sormuş ve yetimlerin çocukların eskiden daha mı iyi olduğu minvalinde soru cümlelerini sıralamıştır. Rıza Nur Bey, o idareye göre sonra gelen idarenin Heyeti Celileyi tatmin edecek bir düzeyde olduğunu söylemeyeceğini dile getirmiş ve orada bulunan memurun zihniyetinin ıslaha uygun olup olmadığını gösterdiğini belirtmiştir. Ya hepsinin atılması gerektiğini ya da zihniyetlerinin ıslah edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Zihniyetin ıslahında hemen olmayacağını bildirerek, yeni idarenin bu konuda nizamnameler yaptığını belirtmiştir. Ayrıca yeni idarenin bazı kadro ıslahatı yaptığını söyleyerek, elinden gelen çalışmayı yaptığını dile getirmiştir. Şimdiye kadar bu konuda sürekli çalışmadığını söyleyen Rıza Nur Bey, birkaç ay izin isteyerek bu konu üzerinde çalışacağını dile getirmiştir.²⁶⁴

Bu sözler üzerine zabıtlarda ismi geçmeyen bir milletvekili, yetimhanelerden çıkan 5.000 çocuğun ne olduğunu sorması üzerine Rıza Nur Bey, bu konuda yeterince bilginin olmadığını ve tahkikat bitiminde bunlarla ilgili net bilgiler vereceğini söylemiştir.²⁶⁵

Söze giren İstanbul Milletvekili Yusuf Akçura Bey, Rıza Nur Bey'in konuşmasından anladığına göre yetimlerin sadece yüzde onunun yetimhanelere girdiğini anladığını belirtmiş ve bu yüzde onun hangi şartlara göre ve ölçeye göre girdiğini sormuştur. Ayrıca bütçenin diğer yetimleri karşılayamadığını belirten Rıza Nur Bey'e bundan sonra alınacak yetimlerin hangi ölçek ile alınacağını sorarak, yetimhanelere alınacak yetimlerin kabulü için şartların ne olduğunu sormuştur. Rıza Nur Bey bu duruma gelindiğinden beri yüz kadar bile yetimin yurda alınmadığını ve yeteri malumatının olmadığını söylemiştir.²⁶⁶ Yusuf Akçura Bey Rıza Nur Bey'e, kendisinin bakan olduktan sonra yetimleri ne suretle kabul ettiğini ve kabulde ne gibi şartların olduğunu sormuştur. Rıza Nur Bey de cevaben; öncelikle şehit çocuğu ya da yardıma muhtaç birinin çocuğu olduğu hakkında bir belge istendiğini ve belgenin getirilmesi sonucunda kabul edildiğini söylemiştir.²⁶⁷ Yusuf Akçura Bey ise talebin fazla olması durumunda tercihin ne olduğunu sormuştur. Rıza Nur Bey ise 'Sıra ile efendim, kim evvel müracat ederse o alınıyor.' diyerek cevaplamıştır. Van Milletvekili Hakkı

²⁶⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 1, İċtima Senesi: 1, 8.9.1339, (15. İċtima), s. 456.

²⁶⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 1, İċtima Senesi: 1, 8.9.1339, (15. İċtima), s. 456.

²⁶⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 1, İċtima Senesi: 1, 8.9.1339, (15. İċtima), s. 456.

²⁶⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 1, İċtima Senesi: 1, 8.9.1339, (15. İċtima), s. 456-457.

Bey'in konuya müdahil olarak Rıza Nur Bey'e yakında ilga edilen bir yetimhanenin olup olmaması hususundaki sorusuna, Rıza Nur Bey 'Vardır. Fakat ilga değil, tevhid edilmiştir.' diyerek cevap vermiştir. Rıza Nur Bey'in bu cevabı üzerine Van Milletvekili Hakkı Bey Kars'ta kapatılan bir yetimhanenin olduğunu ve bu yetimhanede kalan çocukları gördüklerini, sefil bir halde olduklarını anlatmıştır. Ayrıca Bitlis'te, Erzurum'da, Van'da da birçok yetim çocuğun olduğunu dile getirmiş ve bu çocukların hiçbirine yardım eli uzatılmadığını belirtmiştir. Rıza Nur Bey ise Sarıkamış'ta Sıhhiye Vekaletine bağlı yetimhanenin olmadığını bildirmiştir. Oradaki yetimleri almak istediğini, fakat oradaki çocuğu getirmenin masrafının çok olduğunu ve orada yetimhane açmaya kalkılsa dahi masrafının çok külfetli olduğunu söylemiştir.²⁶⁸ Hakkı Bey'in araya girerek oralarda ufak bir masrafla yetimhane açılabilirliğini söylemesi üzerine Rıza Nur Bey, bunun mümkün olmadığını dile getirmiş ve en aşağı otuz bin lira kadar bir masraf çıkacağını, bu masrafın bütçede olmadığını dile getirmiştir.²⁶⁹ Bozok Milletvekili Süleyman Sırrı Bey İstanbul'da bulunan yetimhanelerden birinin doğuya gidebileceğini söylemiştir. Rıza Nur Bey de yetimhanelerin İstanbul'da bulunması taraftarı olmadığını, İstanbul'da hayatın pahalı olduğunu ve Bakanlığa Anadolu'dan bina verildiği takdirde hemen yetimhane taşıyacağını söylemiştir.²⁷⁰

Konya Milletvekili Refik Bey bu konuşmanın üzerine Kayseri'de binanın olduğunu dile getirmiştir. Elazığ Milletvekili Hüseyin Bey Elazığ'da da binaların olduğunu, Çorum Milletvekili İsmail Kemal Bey de Merzifon'da binaların olduğunu dile getirmiştir. Süleyman Sırrı Bey de Bozok'ta da binaların olduğunu söylemiştir. Rıza Nur Bey bu tepkiler üzerine; üç beş odalı ahşap binaların yetimhane açacak düzeyde olmadığını ve büyük binaların olması gerektiğini dile getirmiştir.²⁷¹

Lâzistan Milletvekili Ali Bey, evlatlık verilen çocuklar hakkında malumat istemiş ve bu çocukların evlatlık verildikleri ailelerin adreslerinin olduğunu belirterek, nerede ve ne halde olduklarının takibinin yapıp yapılmadığı hususunda bilgi istemiştir. Sorunun üzerin Rıza Nur Bey cevaben; Bakanlığın bu konuda tahkikat heyeti kurduğunu ve tetkik edileceğini söylemiştir.²⁷²

²⁶⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 1, İċtima Senesi: 1, 8.9.1339, (15. İċtima), s. 457.

²⁶⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 1, İċtima Senesi: 1, 8.9.1339, (15. İċtima), s. 457.

²⁷⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 1, İċtima Senesi: 1, 8.9.1339, (15. İċtima), s. 457.

²⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 1, İċtima Senesi: 1, 8.9.1339, (15. İċtima), s. 457.

²⁷² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 1, İċtima Senesi: 1, 8.9.1339, (15. İċtima), s. 457-458.

Hakkı Bey tekrar söze girerek az önce dile getirilen çocuklarla ilgili bir şeyler vadedilmesini rica etmiştir. Rıza Nur Bey, bunlar için çare bulunabileceğini söylemiş ve bunun verilecek ödeneye bağlı olduğunu dile getirmiştir. Ödenek verildikte sonra ihtiyaç olunan yerlerde yetimhane açılabileceğini söylemiştir.²⁷³

Karahisar Milletvekili Ruşen Eşref Bey, batıda bulunan illerde yetimhanelerin bulunup bulunmadığına ve yeni açılan yetimhanenin olup olmadığını sorması üzerine, Rıza Nur Bey İzmir ve Bigados'ta Bakanlığın iki darüleytam açtığını ve Bakanlığın ödeneinin müsaade ettiği ölçüde bununla ilgilendiğini dile getirmiştir.²⁷⁴

Bu tartımlar üzerine Kırkkılise Milletvekili Fuad Bey söze girerek Rıza Nur Bey'i çok sert eleştirmiştir. Amerika'ya gittiğini ve Amerika'da yetimhaneleri denetlediğini, bunun üzerine de İstanbul'daki yetimhaneleri gördüğünü dile getirmiştir. İstanbul'daki yetimhanelerin iki kısma ayrıldığını ve bir kısmının eski idareye bırakıldığını ve diğer kısmın da yeni idarenin elinde olduğunu söylemiştir. Ayrıca yetimhanede bulunan çocuklarla da konuştuğunu söyleyen Fuad Bey, çocukların eski idareden memnun olduklarını bildirmiştir. Bu konuşmasında eski yönetimi savunmadığını söyleyerek, yetimhanelerin yönetiminin 8-10 aydır kendilerinde olduğunu ve bu süre içinde hiçbir şey yapılmadığını söylemiştir. Ayrıca Trahom hastalığına da değinmiş ve bu hastalığa yakalananları Amerika'nın ülkesine almadığını belirtmiştir. Yetimhanelerde kalan çocukların da herhangi bir kayıt altına alınmadığını belirterek, hasta çocukların 8-10 ay içinde fark edilerek tedavi altına alınmadığını dile getirmiştir. Ayrıca yetimhanelerde Sıtma hastalığının bulunduğunu ve sıtmanın tedavisinin mümkün olduğu haledde çocukların tedavi edilmediğini de vurgulamıştır. Ayrıca çocukların giyecek ayakkabı ve kıyafetlerinin de bulunmadığını söyleyen Fuad Bey, 8 aydan bu yana çocuklara, bir ayakkabı bir kaban verilebileceğini söyleyerek Rıza Nur Bey'e çok ağır eleştirilerde bulunmuştur. Eleştirilerden sonra Rıza Nur Bey şu şekilde karşılık vermiştir: 'Efendim Fuad Bey arkadaşımız darüleytamları gezmişler ve çocukların eski idareden memnun olduklarını söylediler. Hakikaten böyle bir şey vardır. Propaganda teşkilâtı yapanlar, hattâ şunu söyliyeyim ki, mütemadiyen oradaki muallimleri istifa ettirip yeni idareyi tazyik ettirmek için uğraşanlar vardır. Bu bir teşkilâttir. Çocuklar teşvikatla böyle bir hale geldiler ki, hesap tetkiki için memur

²⁷³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 1, İçtima Senesi: 1, 8.9.1339, (15. İçtima), s. 458.

²⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 1, İçtima Senesi: 1, 8.9.1339, (15. İçtima), s. 458.

gönderdik, müdür gönderdik, diye isyan ettiler. Fakat bugün tonlar da alışmışlardır. Bu böyledir. Hakikat bundan ibarettir. Meseleye sathî bakılırsa başka türlü anlaşılır, tetkik edilirse, tamik edilirse hakikat başka şekildedir. (Bunlar mütemadiyen ve tamamıyla yapılmıştır ve yapılıyor. Fuad Beyefendi buyuruyorlar ki : «Dokuz ay oldu, ne için şimdiye kadar bir şey yapılmadı!» Bir defa bunun beş ayı eski idarenin başında (bulunması ile geçmiştir. Bunu sorarım kendilerinden. Trahom denilen şey acaba. Bir ayda, iki ayda tedavi edilebilir mi?» [Fuad Bey: Hiç olmazsa hastalar tefrik edilir, efendim] ‘Ayrılmıştır, tefrik edilmiştir. Beykoz Darüleytamına tamamıyla ayrılmıştır. Bütün trahomlular. Oraya yerleştirilmiştir. Bu da bir günde, bir haftada olmaz. Belki bir iki ay zarfında oradan alınmış, oraya götürülmüştür ve bu uzun bir meseledir. Trahom tedavisi de yapılıyor. Ayrıca da doktor tâyin edilmiştir. Bu trahomluların tedavisi ile meşguldür. Ben de kendilerine bir şey söyleyeceğim. Sıhhiye Vekâletinin yetimler hakkındaki muamelesini tenkid ediyorlar. Soruyorum kendilerine, kendileri Himayeietfal Kâtibi Umümîsidir; pek çok iane toplamışlardır. Hattâ Sıhhiye Vekâletinin kendisi almak salâhiyeti kanuniyesini haiz olduğu ianat Himayeietfale gitmektedir. Bu böyledir ve kendilerinin on beş yatağı vardır. Yetimlere bakınız, diye hastalarını Sıhhiye Vekâletine gönderiyorlar, kendileri bakamıyorlar, bu, böyledir.’²⁷⁵

Tartışmalar bu şekilde ilerlemiş ve Hamdullah Suphi Bey söz alarak Samsun’da bulunan yetimhaneden bahsetmiştir. Bu yetimhanenin yanında Ermeni ve Rum yetimhanelerinin bulunduğunu dile getirerek, bir yabancının sevdiği köpeğini Samsun’daki Türk yetimhanesine bırakmayacağını belirterek, Türk yetimhanesinin ne kadar kötü durumda olduğunu belirtmiştir. Rıza Nur Bey bu konunun üzerine ‘Efendim bu darüleytam Hükümetten tahsisat almazdı. Onları ahali besler. Bu müessese ahalinin yaptığı bir şeydir, Hükümetin yaptığı bir müessese değildir.’ diyerek açıklamada bulunmuştur.²⁷⁶ Denizli Milletvekili Mazhar Müfid Bey’in yaptığı bir konuşma sırasında, Mazhar Müfid Bey’in yetimhanelerden çıkacak yetimlerin hayatla mücadelesi için bir program yapılması önerisine ise Rıza Nur Bey ‘Yapılmıştır efendim’ diyerek mukabele etmiştir. Ayrıca Rıza Nur Bey yetimhanelerin iyi idare edilmesi için uğraşıldığını, fakat bu miktarla yetimhanelerle ilgilenmenin zor olduğunu söylemiş ve yeni bütçeden fazla para verilmesi taktirde yetimhanelere iyi bakılacağını bildirmiştir.

²⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 1, İçtima Senesi: 1, 8.9.1339, (15. İçtima), s. 458-459.

²⁷⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 1, İçtima Senesi: 1, 8.9.1339, (15. İçtima), s. 460-461.

Bu sözlerin üzerine hayatın gerçeklerini bilen çocuk yetiştirilmesi gerektiğini söyleyen Rıza Nur Bey; dinini, coğrafyasını ve milliyetini bilen çocukların yetişmesi gerektiğini bildirmiştir.²⁷⁷

Bu tartışmalar sonucunda birinci celse bitmiş ve ikinci celse başladığında Rıza Nur Bey, söz almış ve yiyecek ihtiyacına karşı bekleyenlerin olduğunu söylemiş ve bunun aciliyetinin kabul edildiğini ve bu durum sonucunda ikmalin derhal yapılması gerektiğini dile getirmiştir. Ayrıca Sıhhiye ve Muavenet Encümeni ile Maarif Encümeninin birleştirilmesini istemiştir.²⁷⁸

9 Kasım 1923 tarihinde Hamdullah Suphi Bey ve Mazhar Müfid Beyler milletvekillerinden kurulan bir heyetin yetimhaneleri teftişi için bir takrir vermiştir. Takrir için Rıza Nur Bey söz alarak; Meclis'in hükümeti teftiş etme hakkının olduğundan bahsetmiş ve Hamdullah Suphi Bey'in izahatından sonra lüzum gördüğü takdirde tekrar izahat vereceğini belirtmiştir. Rıza Nur Bey, Meclis'in neden kendini teftiş edeceğini sormuş ve bunu merak ettiğini dile getirmiştir. Ayrıca iki seneye yakın süredir Sıhhiye Vekaletinde bulunduğunu, bu zamanın biri Rusya'da diğeri ise Avrupa'da olmak üzere iki memuriyette bulunduğunu dile getirmiştir. Böylece görevde kaldığı zamanlarda yurtdışında olduğundan, tahkikatın neye yapılacağını sorarak eleştirmiştir. Yetimhaneler ile ilgili Türkiye'de bulunduğu zamanlarda yakından ilgilendiğini, fakat Türkiye'de bulunmadığından bu konuyla çok ilgilenemediğini dile getirmiştir. Vakit verildikten sonra Heyeti Celilenin tahkikat yapmasını ve bu tahkikat sonunda heyet arz ederse görevden alınabileceğini söylemiştir. Türkiye'de olduğu kısa vakitlerde yetimhanelerle ilgili tahkikat yaptığını vurgulamıştır. Buna rağmen tahkikat başlatılırsa, bunu kendisine acziyet atfetmek olarak görüp istifa edeceğini söyleyen Rıza Nur Bey, reye sunulmasını istemiş ve tahkikat başladığı taktirde istifa edeceğini dile getirmiştir.²⁷⁹

Rıza Nur Bey'in bu sözleri üzerine tartışmalar devam etmiştir. Hamdullah Suphi Bey, tartışmanın arasında Rıza Nur Bey'e yetimhanelerin halinin feci olduğunu ve hala bu vaziyette bulunduğunu söylediniz diyerek tepki göstermiş ve Rıza Nur Bey'de 'Hayır, hayır öyle söylemedim. Demiştim ki: Bugünkü idare mucibi memnuiyet

²⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 1, İçtima Senesi: 1, 8.9.1339, (15. İçtima), s. 464-465.

²⁷⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 1, İçtima Senesi: 1, 8.9.1339, (15. İçtima), s. 471.

²⁷⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 2, İçtima Senesi: 1, 9.9.1339, (16. İçtima), s. 20-21.

denilemez. Fakat eski idare gibi de değildir. Çok ıslahat görmüştür dedim.’ sözleriyle cevap vermiştir.²⁸⁰

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Ali Fethi Bey, konuşması sırasında, Rıza Nur Bey’in kendisinin soruşturma açtığı memurların mahkemede beraat etmiş minvalindeki ifadesini eleştirmiş ve böyle bir ifadenin olamayacağını dile getirmiştir. Bu sözlerle cevaben Rıza Nur Bey hiçbir zaman hükümetin iflas ettiğini söylemediğini belirtmiştir. Bu meselede birçok tahkikat yapıldığını, şikayetlere karşı lehde ifade olması durumunda tahkikatın tekrar yapıldığını söylemiştir. Yakında kendisinin de gideceğini ve tahkikat kendisinin de yapacağını ve Meclis’e doğrudan doğruya aktaracağını bildirmiştir.²⁸¹

15 Aralık 1923 tarihinde Rıza Nur Bey yetimhaneler için tuttuğu söyleyerek söz almış ve tahkikatı yaptığını, raporu Sıhhiye Vekaletine gönderdiğini belirtmiştir.²⁸²

4.1.1.3. Müzelerle İlgili Konuşmaları

Rıza Nur Bey Dolmabahçe Sarayının müze yapılması için Maarif Vekaletine devredilmesi ve Topkapı Sarayının müze halinde halka açılmasının sağlanması için bir takrir vermiştir. Bu takrir için Rıza Nur Bey, şimdiye kadar ülkede bir müze olduğunu ve bu müzede eski kültürlere ait, özellikle Bizans’a ait materyal bulunduğunu söylemiştir. Avrupa’da her şehirde müze olduğunu vurgulayarak, bunların içinde milli müzelerin ne derece önemli olduğundan bahsetmiştir. Rıza Nur Bey, Türkiye’de hiç milli müzenin olmadığını ve pek çok Türk yapıtının olduğunu söylemiştir. Bu yapıtların da zayi olduğundan bahsetmiştir. Bunların harap olmasının millete üzünc verdiğini belirterek, bunun en iyi yolunun milli müzelerin açılması olduğunu dile getirmiştir.²⁸³

4.1.1.4. Mübadele Üzerine Konuşmaları

Menteşe Milletvekili Esat Efendi’nin muhacirlerin iskanı için Mübadele, İmar ve İskân Vekillerinden bilgi sorması üzerine konuyla ilgili Rıza Nur Bey konuya girerek; Lozan’da mübadele meselesinin konuşulduğundan ve karara bağlandığından bahsetmiştir. Mübadelenin mecbur kılan tarihin varlığından bahsederek, Yunanların son

²⁸⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 2, İçtima Senesi: 1, 9.9.1339, (16. İçtima), s. 24.

²⁸¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 2, İçtima Senesi: 1, 9.9.1339, (16. İçtima), s. 24.

²⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 4, İçtima Senesi: 1, 15.10.1339, (18. İçtima), s. 223.

²⁸³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 7, İçtima Senesi: 1, 9.3.1940, (7. İçtima), s. 203.

yüz yılındaki facialar sonucunda mübadelenin kabul ettirmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Mora'da bulunan Türkler kıyıma uğramış, zulüm altında kaçırılmış veya öldürülmüştür. Teselya'nın büyük bölümünün Türk olmasına rağmen, bir tek Türk kalmamıştır. Rıza Nur Bey'in konuşmaları bu olaylar çerçevesinde gelişmiş ve bu durumdan büyük bir tarih dersi alındığını dile getirmiştir. Rıza Nur Bey, mübadele yapılmadığı takdirde o topraklarda bulunan Türklerin birkaç yıl içinde ölçeğini söylemiş ve bu Türklerin orada ölmesine göz yumamayacağını dile getirmiştir. Lozan'da bunun kabul edilmesine rağmen göçün yapılamadığını vurgulayarak, bu insanları Yunanlıların eline bırakarak, ölmesinin beklenilmemesi gerektiğini dile getirmiştir. Bu mübadelenin yapılamamasına karşı, getirilen Arnavutlarla ilgili eleştirilerde bulunarak, İskan Vekaletinin milli prensiplerden çıkıp çıkmadığını sormuştur. Bu yüzden iskan işinin facia olduğunu dile getirmiş ve sözü imara getirmiştir. İmarla verilen sözlere karşı yapılan bir şey olmadığını dile getirmiştir. Buna karşılık gelen muhacirlerin açıkta kaldığı yönünde eleştirilerini sürdürüp, muhacirler arasında yayılan sıtma hastalığını dile getirmiştir. Tüm bunlardan sonra İskan Vekaletinin yolsuzluğa bulaştığından bahsederek, bu yolsuzluğun teşkilat yolsuzluğu olduğunu söylemiştir. Vekaletin bütçeden aldığı altı milyon liranın dokuz yüz bin ya da bir milyonunun memurlara ödendiğini söylemiş ve Bakanlığı ağır eleştirilere tutmuştur.²⁸⁴

Kângırı Milletvekili Talat Bey Rıza Nur Bey'in sözlerine karşın, Muhacir olmayan yerlere de memur gönderildiğini bildirmiş ve Rıza Nur Bey cevaben bütçenin dışına çıkılamayacağını, bütçenin Meclis hakkı olduğu ve kıskançlıkla korunması gerektiğini söylemiştir. Olaya kendi açısından bakacağını dile getirerek, Sinop'a da bir memurun geldiğini ve bunun emekli asker olduğunu söylemiştir. Ayrıca Bakanlığın hep emeklileri atadığını söylemiş ve onların da kullanılması gerektiğini söyleyerek bu uygulamaya destek vermiştir. Fakat gönderilen adamın yaşlılığına değinerek 'kımlıdayacak hali yok' demiştir. Bu adamın şikayet edildiğini, hatta kendisi de 'Ben bu işi yapamıyorum. Beni bırakın.' dediğini söylemiş ve buna rağmen on beş gün izin verildiğini dile getirmiştir. Zonguldak Milletvekili Tunalı Hilmi Bey'in, 'Çünkü Vekâlet Darülacezedir.' sözleri üzerine Rıza Nur Bey; bu adamın işe devam etmesini eleştirmeye devam etmiş ve daha sonra Sinop'a mıntika müdürünün geldiği ve bu müdürün Arnavut asıllı olduğunu dile getirmiş ve 'Bu, bir Arnavuttur, sanki Sinop'ta

²⁸⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 9, İctima Senesi: 2, 30.10.1940, (49. İctima), ss. 84-86.

hiçbir Türk yokmuş gibi bir tane Arnavut'u bulmuş İskan Müdürü yapmış' demiştir. Ayrıca bir heyetin kurulduğu ve senelik masrafının 4.000 lira olduğunu söyleyerek, dört kuruluş iş yapmadıklarını dile getirmiştir. Tüm bu konuşmadan sonra Sinop'ta iskan işlerini anlatan Rıza Nur Bey, Sinop'a 900 kişinin gönderildiğini, Rumların terkettiği evlerde geçici olarak kaldıktan sonra köylere gönderildiğini söylemiş ve bu köylerin bazılarının sıtma yatağı bölgeler olduğunu vurgulamıştır. Şu anda hastalıktan zor durumda olduklarını dile getirerek, hükümete başvurduklarını söylemiştir.²⁸⁵ Trabzon Milletvekili Muhtar Bey ve Tekirdağ Milletvekili Faik~Bey'in birkaç alaycı sözünden sonra Rıza Nur Bey Karacabey'de tütün ekilecek arazinin olduğunu, ve bu araziye bir kısım muhacir yerleştirdiklerini ve orada toprak ve ev olmasına rağmen o muhacirlerin oradan alındığını dile getirmiştir. Sadece evi toprağı olmayanları değil, yerleşenlerin de yerlerinin değiştiğini söyleyerek hiçbir şeyin nizam içinde yürütülmediğini söylemiştir. Bakanlığın teşkilata boğulduğundan bahsetmiş ve bir yol bulup o yolu tatbik etmediklerini dile getirmiştir. Ayrıca Yunanistan'da bulunan Türklerin gemilerle alınıp sahillere 'paşa döküntüsü' gibi döküldüğünü söylemiştir. Dört yüz bin kişinin gelmesine karşın iki bin kişinin kaldığını dile getirmiştir. Ayrıca hükümetin İskan Bakanlığını kaldırmak istemesini de eleştirmiştir. Bayezid Milletvekili Süleyman Sudi Bey söze girerek, imar değil tahrip yapıldığını belirtmiş ve tahrip vekaleti olsa daha daha iyi olacağını söylemiştir. Rıza Nur Bey bu sözler üzerine; 'Efendiler; hepimizin gözü önünde bir facia vardır ve bu facia, nazarî veyahut mantıkî veyahut tefekkürî noktai nazara göre var, diğerine göre yok. Böyle değildir. Objektif hakikî bir şeydir. El ile tutulur ve bunu bizden ziyade bütün halk görmüştür. Köylülerimiz, şehirlilerimiz, kasabalılarımız hepsi gözüyle görmüştür. Onun için ne setredilebilir ve ne de inkâr edilebilir. Ne denilse inkâr edilemez bir şeydir. Yapılacak şey bunu derhal mucibi memnuniyet bir hale koymaktır ve diğer taraftan da buna nasıl sebebiyet verildi ise tetkik etmek ve netayicini icra etmek lâzımdır. Teklifim ve sözüm bundan ibarettir.' diyerek sözlerini noktalamıştır.²⁸⁶

4.1.1.5. Arnavut İsyanıyla İlgili Konuşmaları

8 Ocak 1924 tarihinde Maliye Vekili Mustafa Abdülhalik Bey yaptığı bir konuşmada Rıza Nur Bey'in Arnavut İsyanını teşvik etmekle suçlamıştır. Rıza Nur Bey

²⁸⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 9, İçtima Senesi: 2, 30.10.1940, (49. İçtima), s. 86-87.

²⁸⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 9, İçtima Senesi: 2, 30.10.1340, (49. İçtima), s. 87-88.

bu iddia karşısında; Dünya Savaşında Giritlilerin ve Arnavutların yerleştirilmesine karşı olduğu ve özellikle Arnavutlara karşı olduğunu söylemiştir. Tozan'dan döndüğü zaman Arnavutların İzmir'e dolduğunu ve her bölgedeki Arnavut'un bu bölgeye geldiğini duyduğunu dile getirmiştir. Hatta Konya'ya 20-30 yıl önce yerleşen Arnavutların bile İzmir'e gitmeye kalktığını ve kendi emriyle bunu durdurduğunu dile getirmiştir. İzmir'e yerleşen Çerkez ve Arnavutlardan bölgede yaşayan Türkler zarar görmüş ve bu suretle bunların dağıtıldığını dile getirmiş, fakat hepsinin dağıtılamadığını söylemiştir. O dönem Lozan'a gittiği için kendisinin bu konuyla ilgilenemediğini dile getiren Rıza Nur Bey, o dönem Arnavutların bu memleketin bir parçası olduğunu söylemiş ve Basra'dan İşkodra'ya kadar birçok unsurun bulunduğunu söylemiştir. Bu yüzden o dönem Türkçülük yapamadığını, daha sonra Türkçülük yaptığını söylemiştir. Mustafa Abdülhalik Bey ise tekrar söze girerek, kendilerinin Türklük için çalışırken Rıza Nur Bey'in Arnavutları telgrafla teşvik ettiğini dile getirmiştir. Hatta şahit olanların varlığından bahsetmiştir. Rıza Nur Bey ise, 'O telgrafları malûmdur ki ben yazmadım. Bilâkis bana yazmışlardı.' diyerek kendini savunmuştur. Mustafa Abdülhalik Bey, Rıza Nur Bey'i eleştirilerine devam etmiş ve kendisinin Türklük için çalıştığını vurgulamıştır. Rıza Nur Bey de 'Onbeş sene evvel bu memlekette Türkçülük var mı idi?' diyerek mukabele etmiştir.²⁸⁷

Rıza Nur Bey eleştiriler sürerken, 'Reisbey! Müsaade buyurulursa bir şey arzedeceğim. Benim şahsıma ait söz söylenmiştir. Zaten Nizamnamei Dahili mucibince cevap vermeye hakkım vardır.' diyerek söz istemiştir. Rıza Nur Bey'in isteği üzerine söz hakkı verilmiş ve imar ve iskan ile ilgili konuştuğunu, konunun amacından saparak kendi üstün döndüğünü ve vekil beylerin kendisine hücum ettiğini söylemiştir. Kendisine 118 çocuğun ölümünden sorumlu olduğunu, 700 çocuğu kör bıraktığına dair isnatlar olduğunu ve bu isnatların araştırılmasını söylemiştir. Bu trahom hastalığının bir iki yıllık bir iş olmadığını, yedi sekiz yıldır var olduğunu söylemiş ve hastalığın ilk teşhisini kendisinin koyduğunu ve mücadele ettiğini dile getirmiştir. Daha sonra kendisine çok fazla memur istihdamı hakkındaki eleştirilere cevap mahiyetinde; İstanbul Sıhhiye Müdürünün 250 memur dediğini, bunun kendi döneminde olmadığı ve kendi döneminde bir müdür, iki mümeyyiz ve iki katip olduğunu söylemiştir. Ayrıca

²⁸⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 10, İçtima Senesi: 2, 8.11.1340, (4. İçtima), s. 152-153.

kendisinin bir şey yapmadığına dair eleştirilere ise Rusya'ya gittiğini, geldikten sonra Lozan'a gidip dokuz ay kaldıktan sonra iki ay kadar Bakanlıkta kalıp çekildiğini söylemiş ve bunu ne zaman yapabileceğini sormuştur.²⁸⁸ Kütahya Milletvekili Cevdet Bey söze girerek Rıza Nur Bey'e sözlerin şahsına olmadığını görevine olduğunu söylemiş Rıza Nur Bey de cevaben, 'Tafsil ettiğim yok. Bana isnat edilen şeyi ben reddediyorum.' demiştir. Tokat Milletvekili Mustafa Bey ise Rıza Nur Bey'in aczini itiraf ettiğini dile getirmiştir. Rıza Nur Bey de Mustafa Bey'e sert çıkarak, 'Sen her şeye burnunu sokarsın' demiş ve Mübadele anlaşmasında Arnavut kaydının olduğunu, bu Arnavutların Türk olmadığını söylemiştir. Mübadele Komisyonu bunlara Türk dediği taktirde boş bir karar vereceğini söylemiştir. Yanyalıların için de Türk olmadıklarını ve kendini bildiği bileli Yanyalıların kendilerine Arnavut dediğini söylemiştir. Daha sonra kendisinin Türkçülüğünün beş senedir olduğu eleştirisine de kendisinin Balkan Savaşından beri Türkçü olduğunu söylemiştir. Bu memlekette on beş sene öncesine kadar Turan kelimesinin olmadığını da vurgulamıştır. Tunalı Hilmi Bey bu sözler üzerine kendisinin doğduğundan beri Türkçü olduğunu dile getirmiştir. Rıza Nur Bey kendisine Arnavutları teşvik ettiğini ve telgraf yazdığını söylediklerini hatırlatmış, bunu yapanın Üsküplü Hoca Sait Efendi olduğunu söylemiştir. Konuşmasının sonunda kendisine mazisinin bozuk olduğunun söylendiği ve buna tahammül edemeyeceğini söylemiş, her zaman cevap vermeye hazır olduğunu dile getirmiştir.²⁸⁹

4.1.1.6. Zabıtı Sabık Hakkındaki Konuşmaları

Rıza Nur Bey 8 Şubat 1924 tarihinde Meclis Başkanının önceki zabıtlarla ilgili konuşmak isteyenlere söz hakkı vermesiyle Rıza Nur Bey şu konuşmayı yapmıştır: 'Efendim! Evvelki celsede Boyabat yangını ve diğer buna benzer mültezimlerin tecili tediyatı için ceryan eden müzakerede bir anlaşılamazlık oldu. Zannediyorum ki, o mazbatanın ihtiva eylediği o iki meselenin ayrı ayrı reye vazı lâzım gelirdi, bendeniz bütün rüfekayı kiramdan pek rica ediyorum. Bu, Boyabat harikzedeleri için olan şey ayrıca reye vaz edilsin. Zannediyorum ki, bir anlaşılamazlık ve yanlışlık oldu. Bunun tekrar reye vazını rica ve istirham ederim.'²⁹⁰

4.1.1.7. Rumi Takvimin İlgası İçin Yaptığı Konuşma

²⁸⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 10, İctima Senesi: 2, 8.11.1340, (4. İctima), s. 163.

²⁸⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 10, İctima Senesi: 2, 8.11.1340, (4. İctima), s. 164.

²⁹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 11, İctima Senesi: 2, 8.12.1340, (18. İctima), s. 21.

26 Şubat 1925 tarihinde Rıza Nur Bey rumi takvimin uygulamadan kaldırılıp, yerine miladı takvimin kullanılması için; kameri takvimin akıcı olacağını söyleyip bunun pek güzel olduğunu dile getirmiştir. Daha sonra bayramların zamanlarının, her millet tarafından önceden bilindiğini söyleyerek, Türklerin önceden bilemediğini söylemiştir. Bununda hayatın akışı için önemli bir mesele olduğunu dile getirmiştir. Rıza Nur Bey, Lozan'da murahhısların tatil yapmak için kendilerine bayramın ne zaman olduğunu sormalarına karşın cevap veremediklerini bildirmiştir. Bu yüzden Heyeti Celileden tarihlerin bilimsel olarak tespit edilip, belirlenmesini rica etmiştir.²⁹¹

4.1.1.8. Umum Memurin Kanunu Hakkındaki Konuşması

18 Mart 1926 tarihinde Antalya Milletvekili Ahmet Saki Bey ve arkadaşlarının verdiği Umum Memurin Kanunu teklifinde söz alan Rıza Nur Bey, kanun tasarısı için şu konuşmayı yapmıştır: ‘Müsaade buyurulur mu bir sual soracağım efendim? Asker olup, mülkî memuriyete geçenler yirmi beş sene hizmet ettikten sonra tekaüdünü talep edebilirler. Halbuki askerî tekaüt kanununda harbiye mektebi ve tıbbiye mektebinin talebelik müddetlerinden birisinde üç birisinde dört sene bu müddete mahsup edilmektedir. Hizmet tabiri ile birlikte daha evvelce «Bilfiil» kaydı vardı, o kalkmış, şimdi acaba mektepteki bilfiil hizmet kabul edilecek mi, edilmiyecek mi? Bunu sormak istiyorum.’²⁹²

4.1.2. Takrirler

9 Mayıs 1924 tarihinde Rıza Nur Bey Meclis’e Dolmabahçe Sarayının müze yapılarak Maarif vekaletine devredilmesi ve Topkapı Sarayının müze halinde halka açılması için bir takrir vermiştir. Meclis Başkanı takriri temenni, takriri olarak nitelendirmiş ve Başvekaletle göndermiştir.²⁹³

4.2. Yusuf Kemal Tengirşenk

4.2.1. Meclis Konuşmaları

4.2.1.1. Lozan Antlaşmasının Kabulüne Dair Konuşmaları

21 Ekim 1923 tarihinde Yusuf Kemal Bey Lozan Antlaşmasının kabulüne dair kanunlar hakkında Hariciye Encümeni Reisi sıfatıyla söz almıştır. Bu konuşmasında

²⁹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 20, İctima Senesi: 3, 26.12.1341, (31. İctima), s. 279.

²⁹² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 23, İctima Senesi: 3, 18.3.1926, (73. İctima), s. 252.

²⁹³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 7, İctima Senesi: 1, 9.3.1340, (7. İctima), s. 203.

yeni Türkiye'nin diğer devletlere karşı denk olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin en kuvvetli zamanlarında bile, onun dörtte biri topraklara sahip Türkiye Devletinin gördüğü muameleyi görmediğini belirtmiştir. Konuşmasının devamında Karlofça Antlaşmasından bulunduğu zamana kadar tarihsel olayları ihtiva eden bir konuşma yapmış ve bu konuşmada yeni Türkiye'nin Mustafa Kemal Paşa'nın eseri olduğu yönünde vurgular yapmıştır.²⁹⁴

4.2.1.2. Evrakın Yeniden Tetkiki İçin Yaptığı Konuşma

Meclis'in Adliye Encümeninde ve Heyeti Umumiye'de mevcut bulunan evrak, lüzumlu, lüzumsuz ve diğer evraklar olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Bu ayrım için Giresun Milletvekili Hacim Muhiddin Bey 1 Kasım 1923 tarihinde bir konuşma yapmış ve Sultansuyu Çiftliği hakkındaki evrakın lüzumsuzlar kısmında olduğunu dile getirmiştir. Adliye Encümeni Mazbata Muharriri Abidin Bey bir konuşma yapmış ve çiftliğin Ziraat Bankasına devredilmediğini Maliye Vekaletine bırakıldığını dile getirmiştir. Buna karşılık tekrar müzakere teklifleri yapılmıştır. Adliye Encümeni Reisi Yusuf Kemal Bey söz almış ve bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında tekrar müzakere edilmesini isteyen vekillerin tekrar taktir vermesini söylemiştir.²⁹⁵

4.2.1.3. Posta Kanunu Hakkındaki Konuşması

17 Kasım 1923 tarihinde müzakere edilen Posta Kanunu lâyihası ve Posta, Telgraf ve Adliye encümenleri mazbataları hakkında konuşma yapan Yusuf Kemal Bey, Meclis'in kanun yaptığını, nizamname ve talimatname yapmanın Meclis'in işi olmadığını dile getirmiştir. Bunu yapmaya salahiyetinin olmadığını vurgulamıştır. Heyeti Vekilenin bu işi yapmaya yetkin olduğunu dile getirerek konuşmasını sürdüren Yusuf Kemal Bey, bu meselenin Kanuni Esasi Encümenince müzakere edilmesini taraftarı olduğunu söyleyerek sözlerini tamamlamıştır.²⁹⁶

4.2.1.4. Altı Aylık Tahsisat Kanunu Hakkındaki Konuşmaları

27 Kasım 1923 tarihinde ikinci altı aylık tahsisat kanunu üzerine Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey'in konuşmasında, Sıhhiye Vekaletine Meclisin verdiği parayı Sıhhiye Encümeni ve Maliye Encümeninin bir araya gelmelerini ve Sıhhiye bütçesini beraber

²⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 1, İctima Senesi: 1, 21.8.1339, (7. İctima), s. 218-221.

²⁹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 1, İctima Senesi: 1, 1.9.1339, (12. İctima), s. 330.

²⁹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 2, İctima Senesi: 1, 17.9.1339, (7. İctima), s. 168-169.

yapmalarını söylemiştir. Bunun üzerine Yusuf Kemal Bey, takrirlerden hangisini kabul ediyorsa onu oylamaya sunmasının gerektiğini söyleyerek, Fehmi Bey'e tepki göstermiştir. Karesi Milletvekili Vehbi Bey de teklifin yanlış anlaşıldığını dile getirmiştir. Meclis Başkanı ise Yusuf Kemal Bey'e, 'Hükümet istediği zaman; Riyaset vazifesini yapabilir mi?' diye sormuş ve Yusuf Kemal Bey, Maliye Bakanının üzerine konuşulan takrirler için kabul etmek ya da etmemekten başka yapabileceği bir şeyin olmadığını söyleyerek cevaplamıştır. Meclis Başkanı milletvekilinin her zaman konuşabileceğini söylemiş ve başkanlığın henüz uygun bulduğu takriri söylemediğini belirtmiştir. Yusuf Kemal Bey de başkanlığa karşı bir şey söylemediğini belirtmiştir.²⁹⁷

4.2.1.5. İzalei Şekavet Kanunu Hakkındaki Konuşması

1 Ekim 1923 tarihinde yapılan İzalei Şekavet Kanunu hakkındaki görüşmede Meclis Başkanının, 'Adliye Encümeni kimdir?' sorusu üzerine Yusuf Kemal Bey söz almış ve kendisinin Adliye Encümeni olduğunu söylemiştir. İstanbul'da izinli bulunduğunu ve bu yüzden söz söylemeyeceğini dile getirmiştir.²⁹⁸

4.2.1.6. Seferberliğin İlgasına Dair Kanun Hakkında Konuşması

31 Ekim 1923 tarihinde Seferberliğin ilgasına dair kanun görüşülürken Dersim Milletvekili Feridun Fikri Bey, kanunun Adliye Vekilinin görüşmede olmadığını ve görüşmeyi Vekilin bulunduğu bir ortamda yapılması gerektiğini savunmuştur. Yusuf Kemal Bey söz alarak, Feridun Fikri Bey'in söylediklerini açıklamış ve destek vererek, önceden de hakimlere seferberlik dolayısıyla ilave işler verildiğini vurgulamıştır. Bu kanun geçtiğinde sırtlarına daha fazla yük vurulacağını söyleyerek, bu işleri bir müddet daha gördürmek istedikleri için Adliye Bakanlığı bir müddet daha izin istemiştir. Kanun hakkında da Adliye Bakanının olduğu bir ortamda konuşmak istediğini dile getirmiştir.²⁹⁹

4.2.1.7. Adliye Vekaletine Dair Kanun Hakkındaki Konuşmaları

Adliye Vekaletinin yerel mahkemeler ve bu mahkemelere aid olan geçici hakim ve hakim yardımcılarının vazifelerini ifa ettirebileceğine dair kanunun maddelerinin okunması ve Meclis Başkanının, 'Söz isteyen var mı?' sorusuna Yusuf Kemal Bey, 'Kanun değil, Kararname olacak.' cevabını vermiştir. Reis Beyin 'Buyurun, Yusuf

²⁹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 2, İçtima Senesi: 1, 27.9.1339, (27. İçtima), s. 357.

²⁹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 2, İçtima Senesi: 1, 1.8.1339, (32. İçtima), s. 547.

²⁹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 3, İçtima Senesi: 1, 31.8.1339, (45. İçtima), s. 119.

Kemal Bey!’ diyerek söz vermesi üzerine Yusuf Kemal Bey; ‘Efendim bu, kararnamedir, kanun değildir. Kararnamenin heyeti umumiyesi de böyle bir madde ile gelmiştir - ki, zannederim diğer maddeye encümen bunu raptetmişti - ikinci maddesinde deniyor ki: İşbu kanun 21 bilmem ne tarihinde ilân olunan seferberlik nihayetine kadar muteberdir. Eski Kararnamenin 2 nci, 3 ncü maddesinde ise: Bilmem «Falan nezaret memurdur.» şeklindedir. Bunun içinde başka bir şey yoktur. - aynen - şimdiki teklif olunan madde gibidir.’ demiştir. İstanbul Milletvekili Ali Rıza Bey söze girerek kararname diye belirtmek gerektiğini söylemiş ve Yusuf Kemal Bey devamla, ‘Kararnamenin ikinci maddesi bu kararnamenin seferberlik nihayetine kadar meriyetini gösterir. Başka bir şey yoktur.’ demiştir. Karahisarı Şarki Milletvekili Ali Süruri Efendi, bu konuşma üzerine ikinci maddenin lüzumunun olmadığını belirtmiştir. Yusuf Kemal Bey’in sözlerinin devamı şu şekildedir: ‘Bu noktai nazarda olabiliyor. Bir şey yoktur. Mamafih üzerinde ısrar edilecek bir madde değildir. İsterseniz ilga edersiniz. Doğrudan doğruya sarahat verirsiniz.’³⁰⁰

Ayrıca bu kanunla ilgili Yusuf Kemal Bey söz almış ve şu cümleleri kurmuştur: ‘Efendim! Bir diğer mülâhaza daha vardır. O da malûmuâliniz kararnamedir. Kararname Meclisi Âlinizden bir karar verilinceye kadar kanun hüküm ve kuvvetindedir. Kararname hiç Meclise gelmeksizin kanun olsun ve kendi kendine ortadan kalksın dersek Meclisin en sarıh bir hakkına tecavüz ettirmiş oluruz, hakkını muhafaza ettirmiş oluruz. Bilmem arz edebiliyor muyum? Yani bir kararname ilân olunuyor; kararname halinde devam ediyor, kararname halinde hükmü mürtefi oluyor, Meclis bunun hakkında hiçbir şey söylemesin.’ İstanbul Milletvekili Ali Rıza Bey’in hükmün ortadan kaldırıldığında gerekliliğin kalıp kalmayacağı sorusuna Yusuf Kemal Bey konuşmasına şu şekilde devam etmiştir: ‘Rica ederim, müsaade buyurunuz efendim! İkmal edeyim. O kararname esasen Meclisi Âlide tetkik edilerek <<kararname ihtimal esas itibariyle kabul edilmeyecek>> binaenaleyh o kararnameye tevfikân yapılan muamelâtın hepsi hukukan keenlemyekûn olacak birtakım netayiç tevli dedecek, bu mülâhazaya mebnidir ki, böyle bir kayıt lâzımdır.’ Ali Süruri Efedinin sözlerini kesmesi üzerine Yusuf Kemal Ber devamla; ‘Müsaade buyurunuz, rica ederim. Bu kararname mülğadır demek Meclisi Âli tarafından bu kararname müzakere edilmiş, kabul edilmiş ve bugün ilga ediliyor demektir. Başka bir şey değildir. Yoksa Meclisi

³⁰⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 3, İçtima Senesi: 1, 1.9.1339, (46. İçtima), s. 154.

Âlinizin nazarı tasvibine, nazarı tasdikine arz edilmeksizin bir kararname ortadan kalkamaz. Sonra bir teklif daha reddolunabilir. Meclisi Âli bu kararnameyi tetkik etsin, kabul etsin, reddetsin, hakkında karar versin, ondan sonra da bu kararnameyi ilga etmesin mi, tarzında teklif yapalım? Abesle mi iştigal edelim?’ demiştir.³⁰¹

Yusuf Kemal Bey bu kanunla ilgili Vehbi Bey, Ali Süruri Efendi ve Süleyman Sırrı Bey’in konuşmaları üzerine tekrar söz almıştır. Konuşmasında Meclisin karar vermesini istemiş ve şu cümleleri dile getirmiştir: ‘Efendim! Bendenizi asıl düşündüren nokta, mühim bir noktadır. O nokta hakkında Meclisi Âliniz buna bir karar versin. O kararnamelerden biri - tabiî bundan sonra kararname olmayacak ya Meclis münakidolduğu bir zamanda yapılmış olup da müddeti de meselâ bir ay olarak tâyin edilmiş olsaydı ve bir ay geçmiş olsaydı o kararname kanun kuvvetinde olacak ve hiç Meclise gelmiyecek miydi? Yani asıl bu noktai nazarı dikkati âlilerine arz etmek isterim. Mâlûmuâliniz eski Kanunu Esasinin bir maddesi Hükümete kararname hakkını veriyor. Fakat bir kayıt koyuyor. Her kararname mutlaka Meclise arz edilecektir. Meclis o kararname hakkında mütalâa dermeyen edecektir; ya kabul edecektir veya reddedecektir. Arkadaşlar! Tekrar ediyorum. Velez ki maziye aidolsun orada, milletin bir hakkı vardır. Her kararnameyi mutlak Meclisin görmesi icabeder. Velez ki o kararname bir müddeti muvakkate için vâz’edilmiş olsun. Meclîs Hükümetin harekâtını murakabe etmesi lâzımdır. Noktai esasiye budur. Bu mülâhazaya binaen mâruzâtta bulunuyorum. Bu, hukuku esasiyenin en muazzez bir noktasıdır. Vâkıa buyurduğunuz gibi madde haşivdir. Fakat Meclisin bir hakkı itibariyle fena bir teamül yapmıyalım.’ Yusuf Kemal Bey’in konuşması üzerine Vehbi Bey araya girmiş ve ‘Efendim eski kararnameyi mi tetkik ediyoruz, yoksa yeni kanını mı müzakere ediyoruz?’ demiş ve Yusuf Kemal Bey şu şekilde cevap vermiştir: ‘Müsaade ediniz efendim. Bu ikinci maddeyi tetkik etmekle hem eski kararname Meclise arz edilip kabul edilmiş oluyor...’ Vehbi Efendi ‘Hayır o elde yoktur.’ cevabını vermiş ve Yusuf Kemal Bey, ‘Demin de arz ettim ki bu zımmen çıkıyor dedim.’ diyerek mukabele etmiştir. Vehbi Bey ise diğer kararnamelerle tetkik edilmesi gerektiğini dile getirmiş ve Yusuf Kemal Bey ‘Bu kararnamelerin hükmü gerek muvakkat olsun ve gerek olmasın Meclisi Ali tetkik edecek ve bunun hakkında bir karar ittihaz edecektir.’ demiştir. Vehbi Bey’in ‘Bu

³⁰¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 3, İçtima Senesi: 1, 1.9.1339, (46. İçtima), s. 155.

kararı verdik efendim' cümlesi üzerine Yusuf Kemal Bey konuşmasına şu şekilde devam etmiştir: 'Müsaade buyurunuz bu kararname de o kararnameye dâhildir suretinde söylüyorsanız o zaman mesele tenevür eder. Yoksa sükûn içerisinde bu kararname yapılmıştır. Hükmü seferberlik nihayetine kadar olmak üzere seferberliğin hitamiyle artık bundan bahse lüzum yoktur. Kararnamenin hükmü de kalmamıştır dersiniz bununla esaslı tetkik hakkını mahfuz tutmuş olur muyuz, olmaz mıyız? Onun için arkadaşlar buyurduyorlar ki, kararname bilâhara gelecektir, tetkik edilecektir. Onların birisini bugün bu ikinci maddeyi kabul ile zımnen kabul etmiş olursanız ne olur? Tetkik ederek kabul ve lâğvetmiş olursanız ne zarar hâsıl olur?' Ali Rıza Bey'in araya girerek 'Zaidolur da onun için.' demesi üzerine Yusuf Kemal Bey 'Neden zaidolsun? Bunu anlamıyorum. O halde mâruzatımı arz edemiyorum.' demiş ve sözü Çorum Milletvekili İsmet Bey'e bırakmıştır. İsmet Bey'in konuşmasından sonra tekrar söz alan Yusuf Kemal Bey, 'Bütün kararnamelerin Meclis tarafından kabul edildiği var mıdır? Rica ederim cehlile gitmiyelim, ilimle gidelim. Bu pek esaslı bir meseledir. Meclis bütün kararnameleri kanun tarzında kabul etmiş ise mesele başkadır.' diyerek sözlerini tamamlamıştır.³⁰²

4.2.1.8. 1918-1923 Yılları Arası Fiillerin Suç Kabul Edilmeyeceğine Dair Kanun Hakkındaki Konuşmaları

6 Ekim 1923 tarihinde Yusuf Kemal Bey, 1918-1923 yılları arasın yapılan eylemlerin suç oluşturmayaacağına dair kanunla ilgili söz istemiş ve Adliye Encümeni Reisi sıfatıyla söz almıştır. Sözlerinde kanunun maduriyet yaratacağını dile getirmiştir. Kanunun Meclis tarafından Adliye Encümenine gönderildiği ve Encümenin bu mağduriyet yüzünden kanuna bir şekil veremediğini bildirmiştir. Bu yıllar arası uygulanan faaliyetin bu ülkeyi kurduğundan bahsetmiş, fakat bu durumun kötüye kullanıldığını da belirtmiştir.³⁰³ Ali Süruru Efendi söze girerek kanunda cürüm tabirinin kullanılmadığını ve cürüm olmadığı için ortada bir şahsi hukukun da olmadığını dile getirmiştir. Yusuf Kemal Bey ise sözlerine devam ederek, okuduğu hukuk kitaplarında ve ceza hukukunda kendi söylediklerinin yazdığını dile getirmiştir. Meclis'in bu fiilleri iyi bir amaç uğruna yapıldığını söylemesine karşın, kendisinin de aynı şeyi düşündüğünü dile getirmiştir. Fakat bu durum, verilmiş bir cezanın affı olmadığını,

³⁰² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 3, İçtima Senesi: 1, 1.9.1339, (46. İçtima), s. 156-157.

³⁰³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 3, İçtima Senesi: 1, 6.8.1339, (49. İçtima), s. 278-279.

bunu böyle görmediğini söylemiştir. Ali Süruri Efendi tekrar söze girmiş ve ciheti kabul etmekle birlikte hukuku şahsiyeyi de kaldırmış olduğunu belirtmiştir. Yusuf Kemal Bey de bu durumun şahsi hukuku kaldırdığını bildiğini, fakat Kuvvayı Milliye taraftarı birinin haksız bir fiile uğramış olacağını ve bu durumun cürüm kabul edileceğini bildirmiştir. Saruhan Milletvekili Vâsıf Bey Yusuf Kemal Bey'e, birinci maddenin sonuna 'cürüm olmaz ve bu gibi fiillerin hukuku şahsiye davalarından düşürülmüştür' ifadelerinin eklenmesinin kabul edilip edilmeyeceğini sormuştur. Yusuf Kemal Bey cevaben hukuku şahsiye ibaresinin kaldırıldığı takdirde ortada bir mağduriyet doğacağını dile getirmiş ve bu durumun boşluktan kaynaklı cürüm denilmesinin farz olacağını söylemiştir.³⁰⁴ Vâsıf Bey söze girerek, bu duruma mahkemelerin itibare alıp almayacağı hususunda şüphelerini dile getirmiştir. Yusuf Kemal Bey bu konuşma üzerine, böyle bir dava olduğunda iddia sahibinin önce iddiasını ispat etmesi gerektiğini söylemiş ve Vâsıf Bey 'Cürüm yoktur.' cümlesini kullanmıştır. Yusuf Kemal Bey cürümün olmadığını söylemiş ve mahkemeler bu şekilde hareket eder sözünün yanlışlığını dile getirmiştir. Vâsıf Bey'in 'O halde?..' demesi üzerine Yusuf Kemal Bey hakimın Meclis'e tabi olduğunu ve ilk bakacağı yerin Meclis Zabıtları olduğunu dile getirmiştir. Vâsıf Bey tekrar söze girmiş ve 'Çok vardır.' demiştir. Yusuf Kemal Bey konuşmasını, bütün hukukçuların kendisi gibi düşündüğünü söyleyerek ve bu konuda hiçbir şüpeye yer olmadığını belirterek noktalamıştır.³⁰⁵ Niğde Milletvekili Ebubekir Hâzım Bey söz alarak, bazı Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin halktan aldığı yardımlardan bahsetmiş ve bunların mehkemeye sevk edildiğini, çıkarılan bu kanunun bu davalara ne gibi etki edeceğini sormuştur. Yusuf Kemal Bey cevaben, daha önce bu konuya açıklık getirdiğini ve bu durumun o zamanki hükümetin tedbirlerini ifade ettiğini söylemiştir.³⁰⁶

4.2.1.9. Heyeti Temyiziye'nin Taşınması ve Yayılması Kanunu Hakkında Konuşmaları

12 Kasım 1923 tarihinde Yusuf Kemal Bey Heyeti temyiziye merkezinin Eskişehir'e nakline ve teşkilatının tevsiine dair kanun hakkında Meclis Başkanından, 'Efendim! Encümen namına iki kelime söylemek istiyorum.' diyerek söz istemiştir.

³⁰⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 3, İctima Senesi: 1, 6.8.1339, (49. İctima), s. 280.

³⁰⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 3, İctima Senesi: 1, 6.8.1339, (49. İctima), s. 280.

³⁰⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 3, İctima Senesi: 1, 6.8.1339, (49. İctima), s. 281.

Yusuf Kemal Bey konuşmasında şu cümleleri kurmuştur: ‘Arkadaşlar tabı’ ve tevzi edilen kanun lâhiyasında Hükümet tarafından falan yerdeki mahkemenin filân yere nakli şeklinde bir kayıt görünüyor. Adliye Encümeni tarafından tanzim ve takdim edilen lâhiyada da <<Sivas’taki muvakkat Mahkemei Temyizin vazifeine hitam verilerek Konya’ya nakledilmiştir>> şekli görülüyor. Bu şeklin zâhirine göre Sivas’taki muvakkat Mahkemei Temyizin vazifesine hitam vermek meselesini; doğrudan doğruya re’sen Adliye Encümeni düşünmüş gibi görünüyor. Halbuki Meclisi Âlinizce her şey, ayân, açık olmalıdır. Başka türlü bu meselelerin içinden sükûn ve huzur içinden çıkamayız. Adliye Vekili Beyefendi Encümene gelmiş ve demin burada biraz kapalı olarak Meclisi Âliye vukubulan mâruzatı hakkında Encümene uzunuzadıya izah vermiş ve ısrar etmiştir. Bu cihet malûm olsun.³⁰⁷

4.2.1.10. Adliye Vekaletinin Bütçe Tahsisatı İle İlgili Konuşmaları

19 Kasım 1923 tarihinde bütçe tahsisatı için ilave zam yapılması için görüşmelerde söz alarak konuşma yapmıştır. Konuşmasında bütçedeki açıktan bahsetmiş ve zabıtana yapılan üç buçuk milyon zammı dile getirmiştir. Ayrıca bütçe için hakimlere zam ve bütçe açığını daraltmak üzere iki önemli husustan bahsetmiştir. Bütçe açığının tasarrufla ve vergiye zamlarla kapanmayacağını söyleyerek, bütçe açığının milletin kuvvetini artırmakla kapanacağını dile getirmiştir. Bunu yapmanın yolunda emniyeti artırmak olduğunu vurgulamış ve hakimlerin maaşına zam yapılması gerektiğini dile getirmiştir.³⁰⁸

Çorum Milletvekili İsmet Bey söze girerek, Yusuf Kemal Bey’e zamların yapılmasıyla beraber ıslahın yapılacağını söylediğini hatırlatarak, ıslah hakkındaki esasları encümene izah edip etmediğini sormuştur. Yusuf Kemal Bey cevaben, hukuka bakıştaki sorunlardan bahsetmiş ve hakimlerin daha ziyade vicdanlarıyla karar vermeleri gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca hakimlerin bol maaş aldığı bir mahkeme vücuda getirildiğinde daha esaslı bir adliye düzeninin olacağını dile getirmiştir. Bu konular üzerine İstanbul’da kurulan adli düzenin memleketin her tarafında da kurulması gerektiğini, seyyar mahkemelerin olması gerektiğini ve halk hükümeti olduğu için mahkemelerde jürinin olması gerektiğini; bunun da para ile olacağını belirtmiştir.³⁰⁹

³⁰⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C.3, İctima Senesi: 1, 12.9.1339, (52. İctima), s. 364-365.

³⁰⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C.3, İctima Senesi: 1, 19.9.1339, (55. İctima), s. 479-480.

³⁰⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C.3, İctima Senesi: 1, 19.9.1339, (55. İctima), s. 480-481.

İsmet Bey cevap üzerine söze girerek, adliye vekaletinin ıslah edilen bir halinin görülmediğini söylemiştir. Yusuf Kemal Bey, İsmet Bey'e cevaben kendisinin hakimlerin maaşına zam yapılması taraftarı olduğunu söylemiştir. Bunun da adliye bütçesinden karşılanabileceğini, altı yüz bin lira civarında olan Osmanlı adliye bütçesinin beş milyona geldiğini söylemiş ve bunun beş bin nüfuslu yerlerde bulunan altı yedi hakim varlığıyla açıklamıştır. Buraların lağvedilmesiyle bu israfın ortadan kalkacağını ve hakimlerin maaşlarına zam yapılabileceğini söylemiştir.³¹⁰

4.2.1.11. Divanı Muhasebatın Seçimine Dair Kanun İle İlgili Konuşmaları

Yusuf Kemal Bey 24 Kasım 1923 tarihinde Divanı Muhasebatın seçimi ile alakalı kanun münasebetiyle ilgili konuşma yapmıştır. Konuşmasında seçimde reis ve azaların ya dışarıdan açık oy kullanmasın kanunlaşmasını ya da kanuna koymadan pratik bir hale getirilmesini söylemiştir. Antalya Milletvekili Ahmed Sâki Bey söze girerek, dışarıdan gelmesinin ne lüzumu olduğunu sormuştur. Devamla Yusuf Kemal Bey, dışarıdan gelmesi gerekliliğinin olduğunu söylemiştir. Bunun nedenini de Meclis içinde başlaması zikrolunduğunda bunun azaya mahsus olacağı yönünde konuşma yapmıştır. Mardin Milletvekili Necib Bey de söze girerek, 'İntihabolunmazsa ne olur?' diyerek soru sormuş ve Yusuf Kemal Bey; 'İntihabolunmazsa mebusluktan da istifa etmiş olur.' cevabını vermiştir.³¹¹

Kanunun oylamaya sunulduktan sonra ilk iki madde de söz almayan Yusuf Kemal Bey, Meclis Başkanının üçüncü madde hakkında söz isteyenlerin olup olmadığını sorması üzerine söz almış ve maddede geçen azlolunmaz ibaresinin yanlış olduğunu ve değiştirilmesi gerektiğini dile getirmiştir.³¹² Üçüncü maddenin okunmasından sonra Dersim Milletvekili Feridun Fikri Bey, üçüncü maddede geçen 'ekseriyet' kelimesinin maksudını sormuş ve Yusuf Kemal Bey; 'Efendim! Ekseriyet kelimesinde bir kayıt olmazsa ekseriyeti mutlaka anlaşılır ve bu, bir kaidedir.' diyerek cevaplamıştır. Karesi Milletvekili Ahmed Süreyya Bey de 'lüzumu azil tasdik olunmadıkça' tabirini sormuş ve Yusuf Kemal Bey, azlin lüzumundan kastın Meclis'in kararına göre olduğudur. Meclis'te azl isteğini hükümet ve vekillerden herkesin verebileceğini söylemiştir.³¹³

³¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C.3, İçtima Senesi: 1, 19.9.1339, (55. İçtima), s. 481-482.

³¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 3, İçtima Senesi: 1, 24.9.1339, (57. İçtima), s. 535-536.

³¹² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 3, İçtima Senesi: 1, 24.9.1339, (57. İçtima), s. 539.

³¹³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 3, İçtima Senesi: 1, 24.9.1339, (57. İçtima), s. 539.

4.2.1.12. Londra Mümessilliğine Tayiniyle İlgili Konuşmaları

26 Kasım 1923 tarihinde Yusuf Kemal Bey, Londra mümessilliğine tayini Mecliste oylama yapılmış oylamanın kabul edilmesiyle Yusuf Kemal Bey ‘Teşekkür Ederim.’ demiştir. Aynı konu için celsede söz alan Yusuf Kemal Bey; konuşmasında Meclis’e şükranlarını sunmuş ve üzerindeki yükün ağırlığını vurgulamıştır.³¹⁴

4.2.1.13. İcra Vekilleri Heyetinin Genel Açıklamalar Münasebetiyle Konuşmaları

5 Ocak 1924 tarihinde Denizli Milletvekili Haydar Rüştü Bey’in, İsmet Paşa’nın Vekaletler ile ilgili teklifinin oylamaya sunulmasını istemiştir. Yusuf Kemal Bey de ‘Söz isterim’ diyerek söz hakkı istemiştir. Başkanın usul hakkında olup olmadığını sorması üzerine Yusuf Kemal Bey, takrir hakkında olduğunu dile getirerek konuşmaya başlamıştır. Konuşmasında İsmet Paşa’nın teklifini eleştirerek, istizahın sualden farklı olduğunu dile getirmiştir. Yusuf Kemal Beyin konuşma üzerine Kütahya Milletvekili Ragıp Bey, Yusuf Kemal Beyin daha önceden meseleyi anlayamadığını dile getirmiştir. Ragıp Bey’den sonra sırasıyla Yusuf Akçura, Ali Saip Bey, Feridun Fikri Bey, Vasıf Bey, Mahmut Celal Bey ve Mustafa Necati Bey söz almıştır. Yusuf Kemal Bey tekrar konuşmaya girerek, mübadele hakkında konuşacağını ve müzakere biterse iyi olacağını, bitmezse de diğer hususta maruzatını dile getireceğini söylemiştir. Cebelibereket Milletvekili İhsan Bey, Yusuf Kemal Bey’e hitaben, şimdi bir şey bilmediğini ve öğreneceğini söylemiş ve öğrendikten sonra söyleyeceğini dile getirmiştir. Yusuf Kemal Bey de İhsan Bey’e hitaben ‘Bu gün bitirerseniz söyleyemem.’ diyerek cevap vermiştir. Bozok Milletvekili Salih Bey’in Yusuf Kemal Bey’e söyleyebileceğini demesi üzerine, Yusuf Kemal Bey, İsmet Paşa’ya teşekkür edeceğini bildirerek başlamış ve yirmi üç gündür akıllardaki bunaltıcı tereddütleri gidereceğini bildirerek, kendilerinin milli görevlerinin olduğunu söylemiştir. Konuşmasının devamında ise mübadele meselesine değinerek, meseleye yerel bakmayacağını fakat durumun kötü olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca memurların İskan Vekaletinde memurların fazlalığından ve aldıkları maaşların bütçeye ağır geldiğinden bahsetmiştir. İsteyenin memur olarak atanabileceğini bunun bir kurala tabi olmadığını ve maaşların istenilen düzeyde verilebileceğini söyleyerek eleştirmiştir. Eleştiriler bu düzeyde de kalmamıştır. Gelen muhacirlerin iskanının ve geçiminin sağlanamadığını dile getirmiştir. Hazırlanan cetvellerde verilen rakamların

³¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 3, İctima Senesi: 1, 26.9.1339, (58. İctima), s. 601-602.

toplandığında üç yüz doksan bin muhacirin çıktığı, fakat gelen muhacir sayısının üç yüz seksen beş bin olduğunu söylemiştir.³¹⁵

Yusuf Kemal Bey ayrıca iskan edilen mahallelerdeki ölümler için söz almış ve ölümlerle ilgili kesin rakamları veremeyeceğini söylemiştir. Konuşmasının devamında buraya gelen muhacirlerin bütün mal varlıklarını bırakarak geldiklerini, onları refaha erdirmek için beş milyonluk bir bütçenin yeterli olmayacağını ve bunun için yüzlerce milyon harcanması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca ayrılabilen bütçeyle yapılabilecek olanın yapıldığını, hükümetin bununla ilgili elinden geleni yaptığına da inandığını dile getirmiştir.³¹⁶

4.2.1.14. Hükümet Programı Münasebetiyle Konuşmaları

Yusuf Kemal Bey 13 Ocak 1924 tarihinde Hükümetin programıyla ilgili söz almıştır. Sözlerinde yeni hükümet programı lehinde konuşmuştur. Programın başında çocuk ölümlerinden bahsedilmesini beğendiğini belirtmiş ve hiçbir hükümet programında ve Meclis konuşmasında çocuk ölümlerinden bahsedilmediğini söylemiştir. Eşkıyalık faaliyetlerinde ölen yüz kadar kişiden bahdilmesi karşın, ondan kat kat fazla sayıdaki çocuklardan bahsedilmesini ve buna önlem almak için çalışılmasını desteklemiştir. Ayrıca konuşmada geçen ‘Halkçı’ ifadesine destek vermiş ve devlet iktisadından millet iktisadına geçilmesi ve milletin refahı için çalışılması lehinde cümleler kurmuştur. Bunlardan başka programda bulunan yetim sandıklarının ıslahı hakkındaki madde, konuşmasında üzerinde durduğu konulardan biridir.³¹⁷

4.2.1.15. İskan Vekaletinin Lağvı İle İlgili Kanun Teklifi Üzerine Konuşmaları

Yusuf Kemal Bey 10 Şubat 1924 tarihinde İmar ve İskan Vekaletinin lağvı ve Vekaletin teşkilatının Dahiliye Vekaletine bağlanmasına dair kanun teklifiyle ilgili söz almış ve İskan Bakanlığının lağvedilmesini teklif ettiklerini, bunun yerine bir müdürlüğün kurulmasını teklif ettiklerini söylemiştir. Bu müdüriyetin bakanlığın haklarına sahip olup olamayacağını sormuştur. Ahmet Saki Bey de söze girerek, Vekaletin bütün görevleri Dahiliye Vekaletinin kullanacağını söylemiştir. Yusuf Kemal Bey, demekki buna lüzüm görüldüğünü söylemiş ve cevaben Ahmet Saki Bey, evet diyerek cevaplamıştır. Yusuf Kemal Bey konuşmasının devamında 8 Kasım 1923 tarihli

³¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 10, İçtima Senesi: 2, 5.11.1340, (2. İçtima), s. 29-33.

³¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 10, İçtima Senesi: 2, 5.11.1340, (2. İçtima), s. 49.

³¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 10, İçtima Senesi: 2, 13.11.1340, (6. İçtima), s. 402-403.

kanunun İmar Bakanlığına verdiği hakkın devamı ve bundan sonra açılan müdüriyetin usulü muhasebei umumiye kanununun bazı maddelerinden ayrı olarak muamele yapacağını söylemiş ve bu hakların içinde olup olmayacağını sormuştur. Bu sözler üzerine Ahmet Saki Bey cevaben, İçişleri Bakanlığının açıklama yapacağını söylemiştir. Yusuf Kemal Bey, Meclis Başkanından söz hakkı istemiştir. Söz hakkı kendisine geldiğinde Yusuf Kemal Bey, işlerin tamamen valilere bırakıldığını ve Bakanlığın bütün hukuki işleriyle görevlerinin İçişleri Bakanlığına devredildiğini söylemiştir. Ayrıca yapılan değişikliğinin 8 Kasım 1923 tarihli kanuna da aykırı geldiğini ve kanunun baki kaldığından bahsederek eleştirilerini sürdürmüştür.³¹⁸

4.2.1.16. Milli Mücadeleye Katılmayan Ve Yurtdışında Bulunan Memurlarla İlgili Kanun Hakkında Konuşmaları

Yusuf Kemal Bey 27 Şubat 1924 tarihinde Milli Mücadeleye katılmayan Mülkiye Memurları hakkında çıkarılan kanunla ilgili söz almış ve bir şey soracağını söylemiş, soruya da Adliye Bakanı ya da Başbakanın cevap vermesini rica etmiştir. Bunun nedeninde söylemlerde ihtilaf olmasıyla açıklamıştır. Dahiliye Vekili Recep Bey, bunun bir soru olmadığını söylememiş ve Yusuf Kemal Bey sözlerine devamla; Türkiye'nin bir genel af ilan ettiğini, affın fiili cürüm sıfatından çıkardığını, bu affın bir Türk olarak kendisini yaraladığını söylemiş ve bunun nedenini ise Milli Mücadele aleyhinde faaliyet gösterenlerin aslında cürüm işlediği şeklinde açıklama yapmıştır. Bu affı Meclis'in yapmak zorunda kaldığını söylemiş ve kendi kendilerine kalsalar bunu yapıp yapmayacaklarını sormuştur. Recep Bey ise yapamayacaklarını söyleyerek cevap vermiştir. Yusuf Kemal Bey sözlerine devamla, meselenin hukuki bir boyutta olduğunu tekrar ederek, müstakil bir ceza verilemezse de fer'i cezalar verilebileceğini söylemiştir. Böylece rütbe ve memurluktan men edilmenin verilebileceğini dile getirmiştir.³¹⁹ Ayrıca bu konunun Memur Kanunuyla ilişkilendirerek, temiz memurların yanında diğer memurların bulundurulmamasının sağlanabileceğini söylemiştir.³²⁰

4.2.1.17. Patrik'in Kovulmasından Sonra Yunanların Tedbirlerine Karşı Alınacak Askeri Tedbirler Hakkındaki Konuşmaları

³¹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 11, İçtima Senesi: 2, 10.12.1340, (9. İçtima), s. 53-54.

³¹⁹ Fer'i: Esasa ait olmayan. Kollara ve şubelere ait ve müteallik.

³²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 11, İçtima Senesi: 2, 27.12.1340, (27. İçtima), s. 276.

Yusuf Kemal Bey 4 Şubat 1925 tarihinde yapılan gizli celsede söz alarak konuşma yapmıştır. Konuşmasında Edirne’de bir Patrik kavgası olduğunu ve bu kavganın asıl nedeninin İstanbul’un üzerinde hak iddiasının olduğunu vurgulamıştır. Bu yüzden bunun biran evvel kabul edilmesi gerektiğini söylemiş ve konuşmasını bu minvalde sürdürmüştür.³²¹

4.2.1.18. Elbistan’da Bir Cinayet Mahkemesi Hakkında Temenni Takriri İle İlgili Konuşmaları

Yusuf Kemal Bey 1 Nisan 1925 tarihinde Maraş Milletvekili Hacı Mehmet Bey ve Abdülkadir Bey’in Elbistan’da işlenen bir cinayet için kurulan Mahkeme ile ilgili verdikleri bir temenni takririyle ilgili söz almış ve Meclis’in her türlü soru sorma hakkının olduğunu söylemiştir. Fakat genel meselelerle ilgili Meclis’in hakkını bir şarta bağlanmaması gerektiğini söyleyerek tepki göstermiştir.³²²

4.2.1.19. 1341 (1925) Senesi Muvazenei Umumiye Kanunu Münasebetleriyle İlgili Konuşmaları

Yusuf Kemal Bey 12 Nisan 1925 tarihinde söz alarak konuşma yapmıştır. Konuşmasında ticaret üzerinde durmuştur. Ticaretin gerçek rakamlar üzerine kurulması gerektiğinden ve kaçakçılıkla gerçek rakamların olmadığından bahsetmiştir.³²³

Yusuf Kemal Bey 9 Mayıs 1925 tarihinde söz alarak, ‘Bendeniz bir noktayı vekil beyden soracağım. Mamafih doğrudan doğruya Sıhhiye Vekâletine ait değildir, Adliye Vekâletide soracağım sual ile alâkadardır. Onun için nazarı dikkatlerine arz edeceğim. Memlekette frengiyi bilerek başkalarına sirayet ettirenler hakkında - tabîî sıhhiye kordonlarından kaçanlar hakkında yapılan muamele gibi - ağır bir ceza vaz’ı mümkün değil midir? (Doğru sesleri)’ demiştir. Sıhhiye Ve Muaveneti İçtimaiye Vekili Refik Bey, ‘Mümkündür efendim. Esasen kanumuz var.’ demiş, Maliye Vekili Hasan Bey de,

³²¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 2, C. 4, İçtima Senesi: 2, 4.2.1925, s. 470.

³²² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 13/1, İçtima Senesi: 2, 1.2.1341, (44. İçtima), s. 29-30.

³²³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 13/1, İçtima Senesi: 2, 12.2.1341, (54. İçtima), s. 381.

‘Bu tarzda kanunlar geçmiştir.’ demiştir. Yusuf Kemal Bey bu sözler üzerine; ‘O halde bu maddeyi şiddetle takip buyurmanızı rica ederim.’ demiştir.³²⁴

9 Haziran 1925 tarihinde söz alan Yusuf Kemal Bey şu konuşmayı yapmıştır: ‘Efendim; Hasan Beyefendi bu mesele için Tütün Encümeni ile de görüştüm buyurdular. Onun için bir sual sormak istemiştım. Bilâhare söz söylemek mecburiyetinde kaldım. Malumu âliniz Tütün Encümenine sigara kâğıdı meselesi hiçbir şekil ve surette havale buyrulmamıştır.’ Maliye Vekili Hasan Bey söze girerek, ‘Ben de onun için görüştüm demiştım.’ demiş ve Yusuf Kemal Bey sözlerine Hasan Bey’i eleştirerek devam etmiştir. Tütün Encümeninin kendinde hak bularak Maliye Bakanıyla görüşemeyeceğini ve karar alamayacağını savunmuştur. Ayrıca Maliye Bakanının Meclis’e sadece tütünü arz ettiğini, sigara kağıdından hiç bahsetmediğini dile getirmiştir. Ayrıca bandrol konusunda da Hasan Bey’i eleştirmeye devam etmiştir.³²⁵

14 Haziran 1925 tarihinde Yusuf Kemal Beysöze girerek 53. maddenin son fıkrasında geçen sefaretlerle söylem hakkında; Ankara’da bulunanlar için mi yoksa Türkiye’nin her bölgesindeki sefaretlerle mi ilgili olduğunu sormuştur. Maliye Vekili Hasan Bey söze girerek, Türkiye’nin sefaretlerinden mi bahsettiğini sorması üzerine Yusuf Kemal Bey, Ankara’da kurulacak olanlardan bahsettiğini dile getirmiştir.³²⁶

4. 2. 1. 20. Tütün İle İlgili Konuşmaları

25 Nisan 1925 tarihinde Dersim Milletvekili Feridun Fikri Bey’in Tütün Encümeni Mahsusu Reisi Yusuf Kemal Bey’e, Hükümetçe teklif edilen layiha hakkındaki fikrini sorması üzerine Yusuf Kemal Bey; bunun Maliye Encümeni tarafından idare edilebileceğini söylemiş ve Maliye Encümeniyle anlaşılırsa madedeki son fıkraların değiştirilmesiyle maksadın hasıl olacağını söylemiştir. Malatya Milletvekili Reşit Ağa, Yusuf Kemal Bey’e kanunun kabul edilinceye kadar neye dayanarak idare edileceğini sormuş ve Yusuf Kemal Bey cevaben; ‘Şimdi malûmu âliniz idare var, tatbik olunacak kanun var. Maksadı âliniz idareye mi taallûk ediyor, yoksa tatbik olunacak kanun mu?’ demiştir. Reşit Ağa cevaben ‘Efendim! Tatbik olunacak kanuna dair arz ettim.’ demiştir. Yusuf Kemal Bey de Reşit Ağa’ya hitaben; ‘Efendim! Kavanin ve nizamâtı mahsusasına binaen diye söylendi ve bu meclisi âlice

³²⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 15, İçtima Senesi: 2, 9.3.1341, (73. İçtima), s. 308.

³²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 17, İçtima Senesi: 2, 9.4.1341, (98. İçtima), s. 210.

³²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 18, İçtima Senesi: 2, 14.4.1341, (102. İçtima), s. 11.

kabul olundu. Tütüne müteallik ne kadar kavanin varsa onlardır. Malûmu âliniz bunun bir tarihi, bir de mazisi vardır. O maziye ve o tarihi mevzuubahis ettirmek istiyorsanız, zannederim, uzun olur.’ demiştir.³²⁷

Kanunun maddeleri okunurken Dersim Milletvekili Feridun Fikri Bey söze girerek, ‘bilûmum memurini devlet’ ifadesini eleştirmiş ve bu tabirin orduyu da tütün kaçakçılığıyla uğraştıracağını belirtmiştir. Yusuf Kemal Bey söze girerek, Encümende bu maddenin ihtilaf yarattığını söylemiştir. İstanbul Milletvekili Rauf Bey deniz ve kara memurlarının hepsinin de dahil olup olmadığını sormuş ve Yusuf Kemal Bey; ‘Efendim! Hakikaten bir ordu kumandanı veyahut da bir fırka kumandanı kaçakçılığı takibedecek değildir. Yalnız kumandası altında bulunan efradının, kaçak tütün içmemesini temin edebilir. (O başka sesleri) Mesele bundan ibarettir. (İbare o değil sesleri)’³²⁸

15 Mayıs 1925 tarihinde Yusuf Kemal Bey, Tütün kullanımı idaresi ve tütün ve sigara kağıdının tekelerde idare olması hakkında münasebetiyle söz almış ve çok uzun bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında kadınların eskiden az sigara içtiğinden bugün çok daha fazla içtiklerinden, ayrıca nüfusun çoğaldığından bahsetmiştir. Ayrıca konuşmasının geri kalanını tütün ihracatı, tütün vergisi, bandrol, maliyet ve fabrikaların yeri ve durumu üzerine sürdürmüştür. Ayrıca Türkiye’de kaliteli tütün yetiştiğinden bahsetmiş ve köylünün kaliteli tütün yetiştirmesine rağmen kalitesiz tütün tükettiğini vurgulamıştır.³²⁹

Yusuf Kemal Bey 22 Mayıs 1925 tarihinde Rize Milletvekili Ekrem Bey’in tütün ile ilgili konuşmaları üzerine söz almış ve Ekrem Bey’in konuşmasını eleştirmiştir. Eleştirilerinde Encümen raporunu kaynak olarak göstermiştir. Ayrıca kendisine atfedilen bandrol varidat rakamının, kendisinin söylemediğini de vurgulamıştır.³³⁰

9 Haziran 1925 tarihinde verilen sigara kağıdı ve beyaz kopya kağıt ve defteri kaçakçılığıyla ilgili verilen tezkere hakkında, istenilen izahata binaen, Yusuf Kemal Bey 26 Şubat 1925 tarihli kanunda tütün, sigara kağıdı, beyaz kopya kağıdı ve defteri kaçakçılığının yasaklandığına karşı bir maddenin olduğunu söylemiştir. Konuşmasını

³²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 14, İctima Senesi: 2, 25.2.1341, (64. İctima), s. 314.

³²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 14, İctima Senesi: 2, 25.2.1341, (64. İctima), s. 317.

³²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 15, İctima Senesi: 2, 15.3.1341, (78. İctima), s. 486-497.

³³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 16, İctima Senesi: 2, 22.3.1341, (84. İctima), s. 115-116.

tütünle kaçakçılığı ihbarıyla ilgili maddenin, sigara kağıdını da kapsadığı üzerinde sürdürmüştür.³³¹

4.2.1.21. Ankara’da Bulunan Bir Arazinin Himayei Etfal Cemiyetine Bırakılma Kanunu Teklifine Dair Konuşmaları

1 Mart 1925 tarihinde Kırıkkale Milletvekili Fuat Bey ve 96 arkadaşının, Ankara’daki Şengül Hamamı Caddesinde bulunan 5.000 metrekare arazinin Himayei Etfal Cemiyetine bırakılmasıyla ilgili verdikleri kanun teklifi hakkında, kimsenin hayıflanacağını düşünmediğini ve o araziye yapılacak binanın parasının Amerikalılar tarafından verildiğini bildirmiştir. Amerikalıların verdiği bu paraya karşılık Türk hükümetinin bir şey vermeyeceğini düşünemediğini dile getirmiştir. Ayrıca yapılacak yerin bir idarehane değil, çocukların bakılacağı ve çocuklara süt verilecek bir yer olacağını söylemiştir. Bu konuda kimsenin hayıflanmamasını rica etmiştir.³³²

4.2.1.22. Donanma Cemiyetinin İлга Hakkında 6 Nisan 1335 Tarihli Kararnamenin Meclis Ruznamesine İthaliyle Karar Olunmasına Dair Takrir İle İlgili Konuşmaları

Yusuf Kemal Bey 5 Haziran 1925 tarihinde Kırşehir Milletvekili Yahya Galip Bey’in verdiği takrir üzerine söz almış ve bu konuda karar veren eski Kanun Esasinin bir maddesi olduğunu, Teşkilatı Esasiye’de bununla ilgili bir madde olmadığını belirtmiştir.³³³

4.2.1.23. Türkiye Cumhuriyeti ve İsveç Kraliyeti Arasındaki Dostluk Antlaşması Hakkındaki Kanın Münasebetiyle Konuşmaları

Yusuf Kemal Bey 12 Haziran 1925 tarihinde, Türkiye ve İsveç arasındaki Dostluk Antlaşmasına binaen, ‘Reis Bey Hariciye Vekili Beyden bir şey soracağım efendim.’ diyerek söz istemiş ve şu konuşmayı yapmıştır: ‘Efendim; malumuâliniz Teşkilâtı Esasiye Kanununun maddei mahsusasında (muahedelerin aktini bizzat Meclis ifa eder) diye bir kayıt vardır. Öteden beri Meclisin teamülü vardır. Ankara’da Millet Meclisi kurulalıdan beri Meclisin teamülü, muahedatın esasları hakkında evvelemirde Meclisi haberdar etmek icap eder. Bu Meclisin hakkıdır. Bunlar hakkında da gerek Meclis ve

³³¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 17, İçtima Senesi: 2, 9.4.1341, (98. İçtima), s. 194-195.

³³² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 15, İçtima Senesi: 2, 1.3.1341, (67. İçtima), s. 89.

³³³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 17, İçtima Senesi: 2, 5.4.1341, (94. İçtima), s. 96.

gerek Meclisin namına hareket eden Hariciye Encümeni evvelemirde Hükümetçe haberdar edilmiş midir, edilmemiş midir?’³³⁴

4.2.1.24. Ceza Kanunun Bazı Maddelerinin Değişikliğine Dair Kanun Tasarısı Hakkındaki Konuşmaları

Yusuf Kemal Bey 16 Haziran 1925 tarihinde Ceza Kanunu hakkındaki görüşmelerde söz alarak şu konuşmayı yapmıştır: ‘Maddenin mesvukunnehi buyurdukları gibi doğrudan doğruya ay ve yıldızdır ve Devleti düveli saireden tefrik eden ayyıldızdır. O ayyıldız malûm olan şekli alır, sancak olur. Zaman olur, o kırmızı bez üzerinde görünmez, başka yerde görünür. Gene devletin armasıdır, gene bu devletin alâmeti farikasıdır. Zaman olur, bahriyede bulunur. Bahriye bayraklarında da vardır. Bazen olurki diğer devletlerin arasında Türk Devletinin kendisine mahsus bir şekil beynelmilel olarak kabul edilmiştir. Bu devleti diğer devletlerden, müstakil olarak ve alâmeti hâkimiyet olarak, tefrik eder. Maddenin mesvukunlehi budur. Hatta para üzerinde ay ve yıldız bulunsa,- parayı tahkir makamında değil, ay ve yıldızı tahkir makamında o parayı tahkir etse bu madde mucibince mücazat olunur, mesele budur. Alâmeti hâkimiyette bu manaya gelir. Hatta bugün şekli hazırınıza göre Devletimizin arması nedir? Diye soracak olursak bir cevap veremeyiz. Devletin arması yoktur. Daima ay yıldız, daima bu devleti diğer devletlerden tefrik eden, müstakil olarak bu devletin alâmeti olan. ayyıldızdır. Başka bir şey yoktur.’ Bu konuşmadan sonra 17. Madde okunmuş ve Meclis Başkanının, ‘Mütalâa var mı efendim?’ demesi üzerine Yusuf Kemal Bey söze girerek; ‘Reis Beyefendi! Buradaki (alâmeti saire) kelimesi ilerde çok şeyler açabilir, çok mühimdir. (Düveli mütehabbe Sancağı veya alâmeti sairesini diyor). Şifahen.. (Düveli mütehabbe sancağı veya alâmeti sairesi) nden maksat nedir? (Arma sesleri) Alâmet olarak armalar vardır. Meselâ bir konsoloshanenin üzerinde sancağı olmaz, alâmet olarak arması olabilir.’ demiştir. Bunun üzerine Meclis Başkanı, ‘(Arması) kelimesinin maddeye ilâvesini teklif ediyor musunuz. (Hayır sesleri)’ demesi üzerine Yusuf Kemal Bey; ‘Bendeniz (Arması) kelimesinin ilâvesini teklif ediyorum.’ demiştir.³³⁵

19 Haziran 1925 tarihinde Ceza Kanunun bazı mevadını muadil kanunun 113. Fıkrasıyla ilgili söz alarak, ‘Asakirin ve hükümet tarafından aleliltlak zabıtaya ve idareye

³³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 17, İçtima Senesi: 2, 12.4.1341, (100. İçtima), s. 255-256.

³³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 18, İçtima Senesi: 2, 16.4.1341, (104. İçtima), s. 103-104.

ve umuru belediyeye memur bulunanların memuriyetlerini icrada iken ifadesindeki ‘hükümet tarafında’ tabirini eleştirmiş ve kaldırılmasını istemiştir. Çorum Milletvekili Münir Bey Yusuf Kemal Bey’e hitaben, ‘Yani hükümet kelimesinin kaldırılmasını istiyorsunuz değil mi efendim?’ diyerek soru sormuş ve Yusuf Kemal Bey, ‘(Hükümet tarafından) kaydının kaldırılmasını...’ diyerek cevap vermiştir. Meclis Başkanının maddeyi olduğu gibi oylamaya sunmasıyla Yusuf Kemal Bey söz alarak; ‘Reis Beyefendi, <<Hükümet tarafından>> kaydının kaldırılmasını Encümen de kabul etmişti.’ demiştir.³³⁶

183. maddesiyle ilgili Meclis Başkanının madde hakkında mütalaası olanı sorduğunda Yusuf Kemal Bey söz alarak ‘muarrer ceraimden mütevellit zarar ve ziyandan’ tabiri yerine ‘muarrer ceraimden mütevellit tazminatın’ tabirinin kullanılmasını önermiştir.³³⁷

34. Kanunun 196. Maddesi için Yusuf Kemal Bey söz almış ve maddede bulunan bazı tabirlerin değiştirilmesini önermiştir.³³⁸

4.2.1.25. Şûrayı Devlet Teşkilatı Hakkında Kanun Münasebetiyle İlgili Konuşmaları

16 Kasım 1925 tarihinde görüşülen Şûrayı Devlet Kanunun 23. Maddesiyle ilgili Yusuf Kemal Bey söz istemiş ve Meclis Başkanının daha önce söz isteyeninin olduğunu söylemesi üzerine, ‘Bendeniz Encümen namına söyleyeceğim efendim.’ demiş ve söz hakkı almıştır. Yusuf Kemal Bey konuşmasında bir idari mahkemenin kurulacağını söylemiş ve bu mahkemelerle Şûrayı Devlete ne gibi davaların geleceğini belirttiğini söylemiştir. İdarenin bir kişiyi zarara uğrattığında, kişinin gidecek mercinin kalmayacağı üzerinde durmuştur. Bu konuşma üzerine Bozok Milletvekili Süleyman Sırrı Bey söze girmiş ve meselenin devlet ve şahıslar arasında olamdığını dile getirmiştir. Yusuf Kemal Bey cevaben söylediğinin eskiden olduğunu ve kabul edilen maddelere bakıldığında böyle bir maddenin olmadığını söylemiştir. Bolu Milletvekili Şükrü Bey söze girerek, o durumda maddenin olmadığını söylemiştir. Yusuf Kemal Bey devamle; eski Şûrayı Devlet kanununda böyle bir maddenin olduğunu dile getirmiş ve her tehdite bir kanunun konulduğundan bahsederek, bu kanunlar dışında kalan şeylerin

³³⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 18, İctima Senesi: 2, 19.4.1341, (106. İctima), s. 196.

³³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 18, İctima Senesi: 2, 19.4.1341, (106. İctima), s. 208.

³³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 18, İctima Senesi: 2, 19.4.1341, (106. İctima), s. 209.

hak kaybı yaratacağını dile getirmiştir. Daha sonra Kars Milletvekili Ağaoğlu Ahmet Bey söze girerek, idari mahkemelerin istisnai mahkemeler olduğunu ve onlarla ilgili olanların tamamen anlaşılır olması gerektiğini belirtmiştir. Yusuf Kemal Bey de bunun üzerine, idari mahkemelerin istisnai mahkemeler olmadığını, bunu demekle diğer mahkemelerden ayrıldığını söylemiştir. Ayrıca ayrıldığı için her konuda bir kanun getirilmesinin doğal olduğunu dile getirmiştir. Fakat üzerine kanun konulmayan bir olay için, kişinin diğer mahkemeleri sevk edilmesinin ve o mahkemelerinde bu iş idari mahkemelere ait demesiyle bir hak kaybının yaşanacağını dile getirmiştir. Şükrü Bey söze girerek, bu halde ne yapılacağını sormuş ve Yusuf Kemal Bey; idari davalar için genel mahkemelerde görülmesine karar verilirse bir şey diyemeyeceğini dile getirmiştir. Malatya Milletvekili Reşit Bey söze girerek, meclis idarelerinde her şeyin bir kanununun olduğunu ve karar verecek olanların bir kanun maddesi olmasa bile kıyas edilecek kanunlara göre karar vereceğini dile getirmiş ve böyle bir şeyin kanuna girmesinin yanlış olacağını belirtmiştir. Cevaben Yusuf Kemal Bey; bu kanunun kabul olması durumunda idarenin bir hakim heyetine verileceğini dile getirmiştir. Dersim Milletvekili Feridun Bey söze girerek, maddenin gerekli olduğunu ve mercii kanununun tayin olunmasının konun koyucunun dalgınlıkla yaptığını belirtmiştir. Ayrıca Encümenin konuyu aydınlatmasını istemiştir. Bunun üzerine Yusuf Kemal Bey, Feridun Fikri Bey'in sözlerinin başlarına destek verebileceğini, fakat bu durumda kanunların tek tek konulması gerektiğini ve genel bir kanun konulamayacağını belirtmiştir. Ayrıca bu kanunun Fransız Şurayı Devlet kanununda da aynen olduğunu söylemiştir.³³⁹

Bu tartışma üzerine Ergani Milletvekili İhsan Hâmit Bey tartışmanın gereksiz olduğunu dile getirmiş ve 19. maddeyi okumuştur. Madde okunduktan hemen sonra Yusuf Kemal Bey söze girerek, madedeki yanlışları vurgulamış ve İhsan Hâmit Bey, Yusuf Kemal Bey'e düzeltmesini söylemiştir. Yusuf Kemal Bey; 'Encümen teklif edecektir.' diyerek cevaplamıştır. Saruhan Milletvekili Abidin Bey de maddenin değiştirilmesi durumunda maddenin lüzumunun kalmayacağını belirtmiştir. Yusuf Kemal Bey de cevaben, düzeltmeyle birlikte halka müracaat edecek makam gösterileceğini söylemiştir. Çorum Milletvekili İsmail Kemal Bey, 22. Maddenin C fıkrasının durumu güvenceye almaya yeteceğini belirtmiştir. Daha sonra da Şurayı Devletin bakacağını belirlemiştir. Yusuf Kemal Bey cevaben suretle bakacağını sormuş

³³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 19, İctima Senesi: 3, 16.11.1341, (9. İctima), s. 130-132.

ve temyiz suretinin mevzu olmadığını dile getirmiştir. İsmail Kemal Bey, ‘Karar verilmemişse yok demektir.’ diyerek tepki göstermiş ve karşılığında Yusuf Kemal Bey; ‘O halde o zavallıya bir merci göstermiyelim demek!’ demiştir. Giresun Milletvekili Hakkı Tarık Bey söze girerek, Şurayı Devleti merci olarak göstermek yerine adli mahkemelerin buna münasip olup olmadığını sormuştur. Yusuf Kemal Bey kendisinin mazbata muharriri olmadığını söylemiştir. Ayrıca Adliye ve İçişleri Encümenlerinin kök söktüğünü işin iyice birbirine karıştığını dile getirmiştir. Yusuf Kemal Bey bütün mahkemelerin adliyeye verilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Bu konuşma üzerine Gümüşhane Milletvekili Hasan Fehmi Bey, Ağaoğlu Ahmet Bey, Münir Bey, Antalya Milletvekili Rasih Bey ve Ebubekir Hâzım Bey söz almıştır. Yusuf Kemal Bey bu konuşmaları ve kendisine gelen eleştirileri dinledikten sonra söz alarak, gelen eleştirilere cevap mahiyetinde bir konuşma yapmıştır. Konuşmasını Teşkilatı Esasiye Kanunun gösterdiği yolda yürümeye mecbur olduklarını belirterek bitirmiştir.

4.2.1.26. İdam Cezası Alan İki Mahkumun Cezalarının Tasdikine Dair Konuşmaları

Cinayet cezası almış iki mahkumun cezalarının tasdikine dair 10 Şubat 1925 tarihinde Dersim Milletvekili Feridun Fikri Bey söz almış ve konuşmasında Adliye Encümenini bütün aşamaları dikkatle incelememekle eleştirmiştir. Bunun üzerine Adliye Encümeni adına Yusuf Kemal Bey söze girerek, Encümenin bütün aşamaları dikkatle incelediğini belirtmiştir. Verilen cezanın temyizden geçmesinden sonra Meclis’e gelmesinin de doğru bir usul olduğunu söylemiştir. Ayrıca vatanın bir evladının idam edilmesine karşı olduğunu dile getirerek, bir kadın ve çocuğunun öldürülmesinden dolayı bu cezanın verildiğini söylemiştir.³⁴⁰

4.2.1.27. Ankara Hukuk Mektebinde Öğretmen Olan Milletvekillerine Maaş Ödenip Ödenmeyeceği Münasebetiyle Yaptığı Konuşmalar

Yusuf Kemal Bey 13 Şubat 1926 tarihinde Meclis’te söz alarak, Ankara Hukuk Mektebinde görev yapan milletvekillerinin maaş alıp almayacağı hususunda bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında kendisinin de Ankara Hukuk Mektebinde göreve yapanlardan biri olduğunu söylemiştir. Fakat herhangi bir ücret istemediklerini, bunu para için yapmadıklarını dile getirmiştir. Bunun da hukuken değil, ahlaken olduğunu

³⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 20, İctima Senesi: 3, 10.12.1341, (22. İctima), s. 87.

dile getirmiştir. Hukuken ücret talep etseler de bunun hukuken bir yaptırımının olmadığını da söylemiştir.³⁴¹

4.2.1.28. Medeni Kanun ile İlgili Konuşmaları

Yusuf Kemal Bey 17 Şubat 1926 tarihinde Medeni Kanun ile ilgili söz almış ve Medeni Kanun'un Türk ırkına yeni bir hedef verdiğini söylemiştir. Ayrıca mecelle ile karşılaştırma yaparak konuşmasına devam etmiştir. Arapça bilmeyen Türklerin bile pek basitçe anlayabileceği bir kanun olduğunu söyleyerek, bundan kötülük değil iyiliğin doğacağını dile getirmiştir.³⁴²

4.2.1.29. Hakimler Kanunu ve Hakimlerin Muhakeme ve Tahkik Usulleri Hakkında Konuşmaları

22 Şubat 1926 tarihinde Yusuf Kemal Bey söz alarak, Hakimler Kanunu ve hakimlerin muhakeme ve tahkik usulleri görüşmelerinde söz almıştır. Konuşmasında Adliye Bakanlığındaki müdürlerin ve memurların emir altında robot olmadıkları ve serbest bir şekilde oy haklarının bulundukları, hakim sınıfında olanların Bakanlık tamamen bakanlık emri altında olmadıkları hususu üzerinde durmuştur. Ayrıca Hakkı Tarık Bey ve Mustafa Fevzi Bey'in eleştirilerine de cevaplar vermiştir.³⁴³

24 Şubat 1926 tarihinde Yusuf Kemal Bey, muhakeme ve tahkik usulleri hakkındaki kanun lahiyasının 16. Maddesine binaen söz almış ve şu cümleleri kurmuştur: 'İbarede ufak bir nokta vardır. İlk cümlenin nihayeti «Temyiz Mahkemesi azaları arasından en ziyade rey kazanan üç namzetten birinin Adliye Vekili tarafından seçilmesi sureliyle intihap olunur» şeklinde olacaktır.' Meclis Başkanının cümleyi düzelterek sorması üzerine Yusuf Kemal Bey, 'Evet efendim.' demiş ve Hakkı Tarık Bey söze girerek, maddenin bu şekilde geçmesi gerektiğini söylemiştir. Yusuf Kemal Bey Hakkı Tarık Bey'e hitaben, 'Mahkemei Temyiz azaları hakkında mı yoksa reisi sani hakkında mı?' sorusunu yöneltmiştir. Hakkı Tarık Bey cevaben, önceki madde kabul edildiği için reisi sanile hakkında olduğunu belirtmiştir. Yusuf Kemal Bey

³⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 22, İctima Senesi: 3, 13.2.1926, (55. İctima), s. 173.

³⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 22, İctima Senesi: 3, 17.2.1926, (57. İctima), s. 233-234.

³⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 22, İctima Senesi: 3, 22.2.1926, (59. İctima), s. 276-282.

cevaben; önceki madde kabul edildiğinden ve yeni maddenin önceki maddenin zorunlu sonucu olduğundan aynen kabul edilmesi gerektiğini söylemiştir.³⁴⁴

21. Maddenin görüşmelerinde İsmail Kemal Bey, maddeyle ilgili sonradan Memur Kanunuyla tezat teşkil edeceğini söylemiş ve Yusuf Kemal Bey söz almış ve konuşmasında; bu durumun gayet önemli olduğunu, hakimler hakkındaki kanunun Teşkilatı Esasiyenin gizli maddelerinde yapılabileceği ve hakimlerin maaşları hususunun sadece memurlar kanununa bırakmanın durumu mahvedeceği üzerinde durmuştur.³⁴⁵

4.2.1.30. Türk Ceza Kanunu Lahiyası Münasebetiyle Yaptığı Konuşmalar

Yusuf Kemal Bey 1 Mart 1926 tarihinde Türk Ceza Kanunun Lahiyası görüşülürken söz almış ve kabul edilen Ceza Kanunuyla birçok şeyin değiştiğinden bahsetmiştir. Eskiden Osmanlı'da ceza kanunun keyfi olduğundan bahsederek, cezaların ulülemre ait olduğunu söylemiştir. Şimdi ise Türk halkının hakimiyetini ele aldığını bildirerek, hakkın keyfiyetlikten çıktığını söylemiştir. Çıkan bu kanunun, yeni Türkiye'nin ihtiyaçlar doğrultusunda olduğunu söylemiş ve eski kanunla yeni kanunun kıyasını yapmıştır. Eskiden cezaların amacının acı çektirmek olduğu ve şimdi ise amacın ıslah olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca Adliye Bakanının cezaevlerinin ıslahı için bir layiha verdiğini belirten Yusuf Kemal Bey, Türk Milletinin inkılaptan inkılabı koştüğünü dile getirmiştir. Bu durumun bütçede büyük bir külfet getirmesine rağmen, Türk Milletinin bunu isteyerek sırtlayacağını bildirmiştir.³⁴⁶

Yusuf Kemal Bey aynı günün ikinci celsesinde, Feridun Fikri Bey'in itirazlarına karşı, söz almış ve on dokuzuncu maddenin son fıkrası, kırkuncı maddenin ilk fıkrası ve kırk dokuzuncu maddenin üçüncü fıkrasını açıklayarak itirazlara cevap vermiştir. Ayrıca Layihanın muhtelif maddelerini açıklayarak Feridun Fikri Bey'e cevap vermiştir.³⁴⁷

4.2.1.31. Petrol Kanunu Münasebetiyle İlgili Konuşmaları

Yusuf Kemal Bey 24 Mart 1926 tarihinde Petrol Kanunu ile ilgili konuşmalarda söze girerek; 'Efendim, uzun uzadıya hukuku esasiye nazariyatına girmek doğru

³⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 22, İçtima Senesi: 3, 24.2.1926, (60. İçtima), s. 298.

³⁴⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 22, İçtima Senesi: 3, 24.2.1926, (60. İçtima), s. 299.

³⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 23, İçtima Senesi: 3, 1.3.1926, (60. İçtima), s. 5-8.

³⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 23, İçtima Senesi: 3, 1.3.1926, (60. İçtima), s. 14-17.

değildir zannederim. Bir Türk cemaati vardır. Bir Türk Devleti vardır. O devletin bir de hükümeti vardır. Bir şey devletin ise, devletin olan şeyi hükümet idare eder. Yani hükümetin vazifesi devletin olan işlerini idare etmektir. Başka bir şey değildir. Devlet, hükümete bu hak senindir diyemez. Devletin kendinindir hak, başka bir şey değildir. Yalnız burada ne fark vardır. Muhtar Beyefendinin pekâlâ izah buyurdıkları üzere burada bir nevi inhisar hakkı vardır. Bu devletindir. Yani ferenk tabiriyle (Etatize) edilmiştir. Tabiri aharla millileştirilmiştir. Bu, budur, başka bir şey değildir.’ demiştir. İstanbul Milletvekili Akçoraoğlu Yusuf Bey, Yusuf Kemal Bey’e hitaben, ‘Tabii’ demiştir. Yusuf Kemal Bey, ‘Tabii olunca, hükümete verilmez, devlete verilir, devletindir.’ diyerek sözlerini tamamlamıştır.³⁴⁸

4.2.2. Takrirleri

Yusuf Kemal Bey 27 Ekim 1923 tarihinde arkadaşlarıyla birlikte, yeni Vekil Heyeti başkanı ve azalarının seçilmesine kadar önceki Heyetin görevde kalmasına dair bir takrir vermiştir. Oylama sonucu takrir kabul edilmiştir.³⁴⁹

26 Nisan 1925 tarihinde Yusuf Kemal Bey ve arkadaşları, tütün tekeli hakkındaki kanun layihasını aciliyetle müzakere edilmesine dair bir takrir sunmuş ve kabul edilmiştir.³⁵⁰

4.2.3. Teklifleri

13 Ocak 1924 tarihinde Yusuf Kemal Bey ve arkadaşları Boyabat’ta çıkan yangında zarara uğrayan mültezimlerin aşara olan borçlarının tescili hakkında kanun teklifi vermiş ve teklif Lâyiha Encümenine havale edilmiştir.³⁵¹

4.3. Kemalettin Sami Gökçen

Yapılan arşiv taramasında Kemalettin Sami Gökçen’in Meclis çalışmaları üzerine bir faaliyeti bulunamamıştır.

4.4. Recep Zühtü Soyak

4.4.1. Konuşmaları

³⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 23, İctima Senesi: 3, 24.3.1926, (76. İctima), s. 325.

³⁴⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 3, İctima Senesi: 1, 27.8.1339, (42. İctima), s. 76.

³⁵⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 14, İctima Senesi: 2, 26.2.1341, (65. İctima), s. 348-349.

³⁵¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 10, İctima Senesi: 2, 13.11.1340, (60. İctima), s. 202.

4.4.1.1. Kömür Yıkama Tesisleri İçin Bir Milyon Liralık Borçlanma Akti Hakkında Kanun Münasebetiyle Konuşmaları

Recep Zühtü Bey 10 Nisan 1926 yılında, Kilimli’de inşa edilecek lavvar hakkında söz istemiş ve faal olan sekiz on kadar ocağın olmasına rağmen dört yüz ruhsat verildiği, sekiz on ocağın birleşerek Kilimli ve Kozlı şirketlerini kurduğu ve bu şirketlerin bir buçuk milyon lira ödenek istediğini belirtmiştir. Bu şirketlerin kimlere ait olduğu, Ticaret Bakanlığının bu şirketlere ortak olup olmadığını ve Devletin ne kadar hisse sahibi olduğunu sormuş ve bu sorulara cevap almadan ödeneğin verilmesine muhalif olduğunu dile getirmiştir.³⁵²

4.4.1.2. Milli Mücadeleye Katılmayan Ve Yurtdışında Bulunan Memurlarla İlgili Kanun Hakkında Konuşmaları

Recep Zühtü Bey 26 Mayıs 1926 tarihinde Milli Mücadeleye katılmayan ve yurtdışında bulunan memurlar ile ilgili kanun görüşmelerinde söz almış ve ne gibi fiillerin Milli Mücadeleye aleyhinde cürüm özelliği taşıdığını sorarak konuşmasına başlamıştır. Konuşmasında maddede bulunan genel tabirlerin ileride karışıklık yaratacağını dile getirmiştir. Milli Mücadele aleyhinde fiiliyatta bulunanları saydıktan sonra bunların devlet memuru olup olamayacağını sormuştur. Bu konuda Encümenin açıklama yapmasını istemiştir.³⁵³

4.4.1.3. Ermeni Suikast Komiteleri Tarafından Şehit Edilen Devlet Adamlarının Ailelerine Tazminat verilmesi Hakkındaki Kanun Lahiyası Münasebetiyle Konuşmaları

Recep Zühtü Bey 29 Mayıs 1926 tarihinde Ermeni suikastçılar tarafından şehit edilen devlet adamlarının aileleri ve çocuklarına emlak, arazi ve nakdi tazminat ödenmesiyle ilgili kanun görüşmelerinde söz alarak; Ermeniler tarafından şehit edilenlerin ailelerine bıraktıkları mirasın, idaresiz ellerde eriyip gittiğini söylemiştir. Bu yüzden toplu bir para verilmesi halinde bu paranın bir süre sonra eriyip gideceğinden bahsetmiştir. Ayrıca Recep Zühtü Bey, bu ailelere milli emlak yerine firari Ermenilerin mallarının ve mülklerinin verilmesini teklif etmiştir. Böylece Ermenilere, siz suikast

³⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 24, İctima Senesi: 3, 10.4.1926, (85. İctima), s. 94.

³⁵³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 25, İctima Senesi: 3, 26.5.1926, (108. İctima), s. 535.

düzenlersiniz ama biz sizin mallarınızla onların çocuklarını yetiştiririz şeklinde bir cevap vermiş olacağını dile getirmiştir.³⁵⁴

4.4.2. Takrirler

Recep Zühtü Bey 1 Mayıs 1925 tarihinde ruznamenin 51. Maddesini teşkil eden 150 kişilik liste dolayısıyla Başvekalet tezkeresi Dahiliye ve Adliye mazbatalarının acilen müzakeresi hakkında takrir vermiştir. Takrir şu şekildedir: ‘Bugünkü ruznamemizde yüz elli kişilik listeye dahil bulunanların neşriyatı hakkında Dahiliye ve Adliye Encümenleri mazbataları mevcuttur. Halepte bir Kürt Taali Cemiyeti teşkil eden bazı matrat muharrirlerin taşra ve İstanbul matbuatında hatırat namı altında ifsadat ve telkinatı elyevm devam etmektedir. Binaenaleyh zaten kısa olan ve bu tefsir hakkında Meclisi Âlinin reyini izhar ettirmek gayesine matuf bulunan mezkûr mazbataların tercihan ve müstacelen müzakeresini arz ve teklif ederim..³⁵⁵

Recep Zühtü Bey 18 Mayıs 1925 tarihinde Avrupa’dan getirilen ayakkabıların tabanı ne olursa olsun gümrüklerde ayakkabı gibi muamele görmesine dair takrir vermiş ve takrir oylama sonucu kabul olmuştur.³⁵⁶

Recep Zühtü Bey 21 Haziran 1925 tarihinde Bursalı Tahir Bey’e vatan hizmetinden maaş verilmesi hakkındaki işlemlerin bir an önce sonuçlandırması hakkında takrir vermiş ve takrir Muvazenei Maliye Encümenine havale edilmiştir.³⁵⁷

Recep Zühtü Bey 25 Kasım 1925 tarihinde İstanbul Milletvekili Hakkı Şinasi Paşa’nın, Matbuatı Ecnebiye Hülâsaları adıyla çıkan mecmuaya harcanan masrafın faydasız olduğundan, bu paraların daha faydalı işlerde harcanması için mecmuanın basımının durdurulması üzerine bir takrir vermiş ve takrir Başvekalete gönderilmiştir.³⁵⁸

Recep Zühtü Bey 14 Şubat 1925 tarihinde Milli Mücadele’de Anadolu sınırları dışında kalan kişilerin askerlik mesleğinden uzak kalmış olanları, devletin teşkilat ve

³⁵⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 25, İctima Senesi: 3, 29.5.1926, (109. İctima), s. 602.

³⁵⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 15, İctima Senesi: 2, 1.3.1341, (67. İctima), s. 63.

³⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 15, İctima Senesi: 2, 18.3.1341, (81. İctima), s. 29.

³⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 18, İctima Senesi: 2, 21.4.1341, (108. İctima), s. 297.

³⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 19, İctima Senesi: 3, 25.9.1341, (14. İctima), s. 219.

dairelerinde çalıştıklarının, hükümetin dikkatini çekmesine dair tahrir vermiş ve tahrir ruznameye alınmıştır.³⁵⁹

Recep Zühtü Soyak Bey 4 Şubat 1926 tarihinde Milli Mücadeleye katılmayan memurlar hakkında bir seneden fazla zamandır encümenlerde bulunan kanun lahiyasının, ruznameye alınmasına dair bir tahrir vermiş ve tahrir kabul olmamıştır. Tahrir şu şekildedir: ‘Ordu mensubinden harekâtı milliyeye iştirak etmeyenlerle ihânetkâr harekâtta methaldar olanların terkinin kayıtları yapılmış ve muhtelif suretlerde tecziyeleri icra edilmiştir. Halbuki memurini mülkiyeden olan bu kabil kimseler hakkında bir muamele yapılamadığından elyevm devlet devair ve müessesatında muvazzaf ve müstahdem bulunuyorlar. Bundan maada ordu kadrosundan cezaen ihraç edilen bazı kimseler, devairi mülkiyede vazife alabilmişlerdir. Harekâtı milliyeye iştirak etmemiş olan memurlar hakkındaki hükümetin teklifi kanunisi bir seneden fazla bir zamandan beri encümenden çıkamamıştır ve çıkacak gibi de değildir. Binaenaleyh ordu gibi bilumum devlet müessesatının da tasfiyesinin biran evvel icrası için işbu kanun lâyihasının nizamnamei dahilinin müsaadesi mucibince doğrudan doğruya ruznameye alınmasını ve müstaceldi müzakeresini arz ve teklif eylerim.’³⁶⁰

Recep Zühtü Bey 13 Mart 1926 tarihinde Milli Mücadeleye katılmayan memurlar hakkındaki kanun layihasının Dahiliye ve Memur Encümenlerince müştereken bir haftada tetkikinin sonuçlandırılmasına dair tahrir vermiş ve tahrir Dahiliye ve Adliye Encümenlerine verilmiştir.³⁶¹

Recep Zühtü Bey 15 Mart 1926 tarihinde Şurayı Devlet adaylarının ayrılması için teklif listesinin Meclise gelmekte olmasından ayrılan adayların Milli Mücadeleye katılmayan memurlar hakkındaki kanun layihasına göre ayrılmasına dair tahrir vermiş ve tahrir müşterek encümene havale edilmiştir.³⁶²

Recep Zühtü Bey 25 Mart 1926 tarihinde Milli Mücadeleye katılmayan memurlar hakkındaki layihanın Heyeti Umumiyye biran önce sevki için bu hafta içinde müşterek encümence gönderilmesi hususuna dair tahrir vermiş ve tahrir Adliye ve Dahiliye Encümenlerine gönderilmiştir. Tahrir şu şekildedir: ‘Dahiliye ve Memurin

³⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 20, İctima Senesi: 3, 14.12.1341, (24. İctima), s. 134./ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 20, İctima Senesi: 3, 19.12.1341, (27. İctima), s. 191.

³⁶⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 22, İctima Senesi: 3, 4.2.1926, (50. İctima), s. 55.

³⁶¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 23, İctima Senesi: 3, 13.3.1926, (70. İctima), s. 156.

³⁶² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 23, İctima Senesi: 3, 15.3.1926, (71. İctima), s. 166.

Encümenlerinin müşterek müzakeresine tevdi edilmiş olan harekâtı milliyeye iştirak etmeyen memurun hakkındaki kanun lâyihası iki encümenin bir araya gelmemesinden henüz intaç edilememiştir. Çok büyük bir ehemmiyeti haiz olan bu lâyihanın biran evvel heyeti umumiye şevki için iki encümenin müştereken içtima ederek bu hafta zarfında lâyihanın tetkikatının ikmalî hususunu teklif ve rica eylerim.³⁶³

Recep Zühtü Bey 16 Mayıs 1926 yılında, din memurlarının sarıklarının kumaştan yapılacak bir serpuş üzerine sarılmasına ve fesin bütün bütün ortadan kaldırılmasına dair bir takrir vermiş ve takrir Başvekalet'e havale edilmiştir. Takrir şu şekildedir: 'Memurini diniyenin sarıklarını; kumaştan yapılacak münasip bir şekilde bir serpuşa sarmalarını ve bu suretle; ötede beride ara sıra velevki sarık altında olsun görülmekte olan feslerin bütün bütün ortadan kaldırılmasını arz ve teklif eylerim.'³⁶⁴

Recep Zühtü Bey 18 Mayıs 1926 tarihinde Milli Mücadeleye katılmayan ve yurtdışında bulunan memurların haklarında yapılacak işlemlere dair kanunun ruznameye alınması hakkında bir takrir vermiş ve layiha iki aydan fazla süredir encümende kaldığı için encümenden alınması hakkında oylama yapılmış ve kabul edilmiştir.³⁶⁵

Recep Zühtü Bey 24 Mayıs 1926 tarihinde Vakıflarca inşa edilecek binaların Anadolu şehirlerine mahsus olması hakkında bir takrir vermiş ve takrir Başvekalet'e gönderileceği, Meclis Başkanı tarafından bildirilmiştir. Takrir şu şekildedir: 'Evkaf Müdiriyeti Umumiyesince badema akar olarak yapılacak büyük inşaatın yalnız Anadolunun münasip ve müsait şehirlerine hasrını arz ve teklif eylerim.'³⁶⁶

Recep Zühtü Bey 24 Mayıs 1926 tarihinde Kilimli ve Kozlu'da kurulan kömür şirketleri hisselerinin suretinin sahiplerine dağıtılmasına ve Karamürsel civarındaki parafin madenlerine dair bir takrir vermiş ve takrir Başvekalet'e gönderilmiştir.³⁶⁷

Recep Zühtü Bey 26 Mayıs 1926 tarihinde Milli Mücadeleye katılmayan memurlar hakkında kanun icabınca kurulacak olan heyetin yirmi gün içinde kurulmasıyla ilgili bir takrir vermiş ve takrir kabul edilmiştir. Takrir şu şekildedir:

³⁶³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 23, İçtima Senesi: 3, 25.3.1926, (77. İçtima), s. 344.

³⁶⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 25, İçtima Senesi: 3, 16.5.1926, (100. İçtima), s. 172.

³⁶⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 25, İçtima Senesi: 3, 18.5.1926, (102. İçtima), s. 249-250.

³⁶⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 25, İçtima Senesi: 3, 24.5.1926, (107. İçtima), s. 493.

³⁶⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 25, İçtima Senesi: 3, 24.5.1926, (107. İçtima), s. 474.

‘Şimdi kabul edilen kanuna göre heyeti mahsusanın tarihi neşrinden itibaren azami yirmi gün zarfında teşkilini tasviben tahririnin Hükûmete havalesini teklif eylerim.’³⁶⁸

Recep Zühtü Bey 12 Nisan 1927 tarihinde resimli haftalık mecmualar üzerine hükümetin nazarı dikkatinin celp edilmesine dair bir tahrir vermiş ve tahrir Başvekaletle verilmiştir. Tahrir şu şekildedir: ‘Maarif Vekili Beyefendinin buyurdıkları muzır neşriyat dolayısıyla İstanbul’da intişar eden ve münhasıran fazla sürüm temin edebilmek için bilhassa çocuk efkâr ve nazarlarına katilane tesirler yapan baştan nihayete kadar uydurma resimler ve makaleler derç ve neşreden resimli haftalık mecmualar üzerine hükümetin nazarı dikkatini celp ederim.’³⁶⁹

Recep Zühtü Bey 16 Nisan 1927 tarihinde Rusya ile imzalanan Ticaret antlaşmasından yalnız Milli Mücadele esasında zarara uğrayan tüccarların istifade ettirilmesine dair tahrir vermiş ve tahrir temenni mahiyetinde olduğu için oylamaya sunulmamıştır. Tahrir şu şekildedir: ‘Rus Sovyet Cumhuriyeti ile akdedilen son ticaret mukavelenamesi mucibince Rusyaya müsaadenamei mahsusa ile Türkiye’den ithal edilecek eşya ve mevaddı ticariyenin ithali müsadenameleri tevzi edilirken, bilhassa harekâtı milliye esnasında, harekâtı milliyeye müzaharet ve taraftarlığından dolayı zarara duçar olan tüccarların nazarı dikkate alınmasını ve mehmaemken zararlarının aledderecat telafisine ehemmiyet verilmesini ve ticaretle alakası olmadığı halde ellerine geçen permileri bu gibi vaziyetlere müterakkip muhtekir bezirgânlara kaptırmaktan başka bir kabiliyeti olmayan kimselerin bundan istifadelerine meydan verilmemesini rica ederim efendim.’³⁷⁰

Recep Zühtü Bey 17 Nisan 1927 tarihinde din memurlarının yetkinliklerinin tespitine ve sanat icraları ve ticaretle uğraşanları hakkında hükümetin dikkatini çekmek için bir tahrir vermiş ve tahrir şu şekildedir: ‘1-Memurini diniyenin kifayetleri her birerlerinin kendi arzu ve zevklerine göredir. Yeknesak değildir. Birçokları bir şalvar üzerine bir askeri ceketi giyiyor, başınada bozuk bir sarık takıyor. Binaenaleyh yapılacak bir nizamname ile memurini diniyenin kifayetlerinin ve kumaşlarının renklerinin tespiti. 2-Memurini diniyeden birçokları yarım yamalak kıyafeti diniyeleri ile bakkallık ve bu gibi bir çok suretlerle icrayı ticaret ve sanat ediyorlar ve bu itibarla

³⁶⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 25, İctima Senesi: 3, 26.5.1926, (108. İctima), s. 557.

³⁶⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 31, İctima Senesi: 4, 12.4.1927, (108. İctima), s. 94.

³⁷⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 31, İctima Senesi: 4, 16.4.1927, (54. İctima), s. 176.

da şeref ve itibarlarını ihlal ediyorlar. Bu iki madde hakkında hükümetin nazarı dikkatini celbi için takririmin Başvekâleti Celileye havalesini rica ederim.’³⁷¹

Recep Zühtü Bey 19 Nisan 1927 tarihinde Şurayı Devlet adaylarının Milli Mücadeleye katılmışlar arasından seçilmesi hakkında bir takrir vermiş ve takrir Dahiliye ve Adliye Encümenlerine havale edilmiştir.³⁷²

Recep Zühtü Bey 30 Nisan 1927 tarihinde zabıta memurlarının sert muamelesine karşı bir takrir vermiş ve takrir idare memurlarına her daim söylenebileceği için oylamaya sunulmamıştır. Takrir şu şekildedir: ‘Bu madde münasebetiyle samiine karşı teşrifat ve zabıta memurları tarafından gösterilen haşin muamele hakkında İdare heyetinin nazarı dikkatini celp ederim. Her zair veya samiinin Meclis Azalarının davetiye veya duhuliyelerini hamil misafirleri olduğunu ce azami nezaketin ibrazı lazımgeldiğini hatırlatmak isterim.’³⁷³

Recep Zühtü Bey 18 Haziran 1927 tarihinde Milli Mücadeleye aleyhtar kişilerin Heyeti Mahsusaca verilen kararları bozarak Arzuhal Encümenince verilen kararların Heyeti Umumiyyede inceleme ve görüşmesine dair bir takrir vermiş ve takrir İstida Encümenine havale edilmiştir.³⁷⁴

4.4.3. Teklifler

Recep Zühtü Bey 9 Mayıs 1927 tarihinde Milli Mücadeleye katılmayan memurlar hakkındaki kanun hükmünün bir sene daha uzatılmasına dair kanun teklifi vermiştir.³⁷⁵

4.4.4. Sualler İstihzalar ve Bunlara Verilen Cevaplar

Recep Zühtü Bey 23 Nisan 1925 tarihinde 150 kişilik listeye dahil kişiler tarafından memleketin gazetelerinde vuku bulan neşriyat hakkında Dahiliye Vekaletine şifahi soru takriri vermiş ve Meclis Başkanı Dahiliye Vekaletine havale etmiştir.³⁷⁶ Recep Zühtü Bey 1 Mayıs 1925 tarihinde sorusunu geriye almıştır.³⁷⁷

³⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 31, İctima Senesi: 4, 17.4.1927, (55. İctima), s. 201.

³⁷² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 31, İctima Senesi: 4, 19.4.1927, (57. İctima), s. 212.

³⁷³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 31, İctima Senesi: 4, 30.4.1927, (61. İctima), s. 212.

³⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 33, İctima Senesi: 4, 18.6.1927, (76. İctima), s. 107.

³⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 32, İctima Senesi: 4, 9.5.1927, (65. İctima), s. 77.

³⁷⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 14, İctima Senesi: 2, 23.2.1341, (62. İctima), s. 238.

³⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 15, İctima Senesi: 2, 1.3.1341, (67. İctima), s. 64.

Recep Zühtü Bey 1 Aralık 1926 tarihinde Yıldız Kumarhanesi hakkında hükümetçe tedbirlerin gerekliliklerinin neden ibaret olduğuna dair şifahi soru takriri vermiştir. Soru takriri Dahiliye Vekaletine havale edilmiştir.³⁷⁸

Recep Zühtü Bey 5 Mayıs 1927 tarihinde Milli Mücadeleye katılmayan memurlar için teşekkül eden heyetin bir senelik faaliyetine dair şifahi soru takriri vermiş ve soru takriri Dahiliye Vekaletine gönderilmiştir.³⁷⁹

Recep Zühtü Bey 7 Mayıs 1927 tarihinde Milli Mücadeleye katılmamış memurlar için şekillendirilen heyetin bir senelik faaliyeti hakkında Dahiliye Vekaletine bir şifahi soru vermiş ve soru şu şekilde okunmuştur: ‘Harekatı Milliye iştirak etmemiş olan memurini mülkiyenin kanunu mahsusuna nazaran tasfiyesi için teşekkül eden heyeti mahsusanın müddeti bitmek üzeredir. Geçen bir sene zarfında heyeti mahsusanın vereceği faaliyet hakkında şifahen malumat vermesini Dahiliye Vekili Beyefendiden rica ederim efendim.’³⁸⁰

SONUÇ

TBMM kurulduğunda ülkenin içinde bulunduğu savaş ve işgal koşulları nedeniyle amacını Milli Mücadeleyi sürdürmek ve ülkeyi içinde bulunduğu sıkıntılardan kurtarmak olarak belirlemiştir. Bu yönde hareket eden Meclis, savaşı zaferle noktalamıştır fakat bu sefer kendisini diplomatik bir savaşın içinde bulmuştur. Önce Mudanya’da sonra Lozan’da büyük mücadele vermiş, daha sonra da karşılıklı elçilikler açarak dünyayla diyalog kurma yoluna gitmiştir. Fakat savaş koşulları ortadan kalktığı için, Meclis içinde bulunan ikinci grup muhalefetini artırmıştır. Bu durum Meclis çalışmalarının önünü tıkamıştır. Ayrıca ilk mecliste bulunan milletvekillerinin eğitim durumu da yapılmak isten devrimler için yeterli düzeyde değildir. Bu yüzden ilk meclis seçime giderek o dönemi noktalamış ve en büyük amacı devrim olan İkinci Meclis’i

³⁷⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 28, İctima Senesi: 4, 1.12.1926, (11. İctima), s. 3.

³⁷⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 32, İctima Senesi: 4, 5.5.1927, (63. İctima), s. 34.

³⁸⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C. 32, İctima Senesi: 4, 7.5.1927, (64. İctima), s. 67.

hayata geçirmiştir. Seçimlerden sonra 11 Ağustos 1923 tarihinde başlayan ikinci dönem, muhalif grubun içinde yer almadığı ve eğitim oranının yüksek olduğu bir yapıya sahiptir. Bu durum devrimlerin daha rahat yapılacağı düşüncesini doğursa da, devrimlerin keskin bir şekilde yapılması Meclis içinde bir rahatsızlık oluşturmıştır. Özellikle 3 Mart 1924 tarihinde Hilafetin kaldırılması bir muhalif grubunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu grup siyasal bir hareket oluştursada, devrimlere muhalif olan kitlelerin, istemese de sığınak noktası haline gelmiştir. Özellikle Şeyh Said İsyanı, bölgedeki fırka teşkilatlarıyla ilişkilendirildiği için hem partinin sonunu hazırlamış, hem de Türkiye'nin çok partili düzene geçmesini geciktirmiştir.

Türkiye'nin çok partili siyasal alana geçmesi devrimlerinin önünü kesmemiş ve ortaya diktatoryal bir yapı da doğurmamıştır. Aksine ilan edilen 1924 anayasası oldukça yumuşak bir anayasadır. Bu anayasa çerçevesinde Türk Medeni Kanunu kabul edilmiş ve insan hakları açısından önemli bir adım atılmıştır. Ayrıca bu dönemde yapılan iktisadi hareketler de ikinci meclisin bir devrim meclisi olduğunu ortaya koymaktadır. Devrimci yapıya sahip Meclis, Türk gelişiminin en önemli dönemini yaşamış ve Atatürk devrimlerinin ilk adımlarını atmıştır. Yurtdışına gönderilen elçiler ve temsilciler sayesinde dünya takip edilmiş ve kurulan ilişkiler neticesinde Türkiye'nin gelişimi sağlanmıştır. Bu temsilcilerin en önemlilerinden ikisi ise ikinci dönemin Sinop milletvekilleri Kemalettin Sami Gökçen, Yusuf Kemal Tengirşenk'tir.

Kemalettin Sami Gökçen'in Meclis faaliyetinin olmamasına karşın, gerek asker gerekse de politik kimliğiyle çok önemli hizmetlerde bulunmuştur. Milli Mücadele öncesinde Balkan ve Çanakkale Savaşlarında hizmet veren Kemalettin Sami Paşa, Milli Mücadele sırasında savaşlarda fiziki muharebeden kaçmamıştır. 30 Ağustos'taki Büyük Zafer'e gelindiğinde vücudunda 22 tane yara izi mevcuttur. Ayrıca politik olarak da Berlin Büyükelçisi olarak Türk-Alman ilişkisini en iyi derecede kurmuş ve TOMTAŞ'ın açılmasını, Almanya'daki fabrikaları gözlemleyerek yazdığı raporlar sayesinde sağlamıştır. Ayrıca Almanya'da Türk Talebe Cemiyeti'ne de yakından ilgi göstererek, Almanya'da Türk gençlerinin eğitiminde önemli bir yer edinmiştir.

Yusuf Kemal Tengirşenk Meclis'in birinci döneminde Moskova ve Fransa ile Türkiye'nin yaptığı antlaşmalara katılmasıyla birlikte ikinci dönemde de uluslararası ilişkilerde faaliyet göstermiştir. 2 Ocak 1924 tarihinde Londra Temsilciğine atanmış ve

16 Mayıs'ta istifa edene kadar Türk-İngiliz ilişkisini yürütmüştür. Bu süre boyunca Meclis'te faaliyet gösteren Yusuf Kemal Bey 31 ayrı konuda söz alarak Meclis konuşması yapmıştır. Ayrıca 2 tahrir ve 1 kanun teklifi vermiştir. Meclis konuşmalarında Sinop'un sorunlarına çok fazla değinmeyen Yusuf Kemal Bey, yerel olarak sadece Boyabat'ta çıkan yangın neticesinde zarar gören mültezimler için bir kanun teklifi vermiştir.

Rıza Nur Bey Meclis'in birinci döneminde uluslararası ilişkilerde önemli işlere imza atmıştır. Gerek Moskova'da gerekse de Lozan'da önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Ayrıca ilk dönem yürüttüğü Sıhhiye Vekilliği görevini de ikinci dönemde sürdürmüştür. 27 Ekim'de Vekaletten istifa etmesiyle üzerinde sadece milletvekilliği sıfatı bulunmuştur. Bu dönemde Rıza Nur Bey'in toplam toplam 8 konuda Meclis'te konuşma yapmış ve Dolmabahçe ile Topkapı Saraylarının müze olması konusunda tahrir vermiştir. 1924-1926 yıllarını Sinop'ta Türk Tarihi isimli eserini yazarak ve tütün ticaretiyle geçirdiği için Meclis'te çok fazla faaliyeti olmamıştır. Ayrıca yaptığı konuşmalarda Sinop'un yerel meselelerine çok fazla değinmemiş, sadece bir konuşmasında Boyabat yangınından kısa bir bahsi olmuş ve mübadele konusunda Sinop'ta bulunan muhacirlerin durumundan bahsetmiştir.

Recep Zühtü Soyak Meclis'te herhangi bir vekalet görevi yürütmemiş ve Kemalettin Sami Paşa'nın istifası sonucu ara seçimle seçilerek ikinci dönem Sinop Milletvekili olmuştur. Meclis faaliyetlerinde toplam 3 konuda söz alarak konuşma yapmış, 20 tahrir vermiş, 1 kanun teklifi vermiş ve Meclis'e 4 tane soru vermiştir. Recep Zühtü Bey'in yaptığı Meclis faaliyetlerinin hiçbiri Sinop'un yerel durumuyla ilgili değildir. Ayrıca siyasi yaşamı boyunca Mustafa Kemal Paşa'nın yanında durmuş ve çıktığı yurt gezilerinde kendisine eşlik etmiştir.

Sonuç olarak ikinci dönemi kapsayan Devrimci Meclis, zaferlerle dolu mücadelesini bitirdikten sonra, Türk halkını ileriye taşımak ve modernleştirmek açısından, laik düzeni teşkil etmek için adımlar atmıştır. Meclis bu adımları, içerisine aldığı Türkiye'nin eğitim seviyesi yüksek insanlarıyla birlikte atmış ve milletin refahını sağlamak için gelişme göstermeye çalışmıştır. Sinop Milletvekillerinin çalışmamızda da görüldüğü üzere bunda katkısı büyüktür. Daha Milli Mücadele'nin başladığı günden itibaren Mustafa Kemal Paşa'ya destek vermiş ve Türkiye'nin önemli mevkilerinde

görev almışlardır. Mücadelenin hem askeri hem de siyasi safhalarında yer alan milletvekilleri, milletin bağımsızlığı uğruna çalışmışlardır. Meclis kurulduktan sonra I. TBMM’de Rıza Nur ve Yusuf Kemal Tengirşenk görev almıştır. Hem bakanlık görevi, hem de antlaşmalarda temsilci olarak görev yapmışlardır. İkinci dönem geldiğinde TBMM’nin amacı değişmiş ve devrimleri kendine amaç edinmiştir. İşte bu dönemde de Yusuf Kemal Tengirşenk ve Kemalettin Sami Gökçen, Türkiye’nin uluslararası ilişkilerinin gelişmesi yolunda önemli başarılar göstermişler ve iktisadi alanda ilerlemesini sağlamışlardır. Ayrıca Rıza Nur Bey ve Recep Zühtü Soyak da devrimlere destek vermiş ve Meclis faaliyetleriyle ülke adına çalışmalar yapmıştır. Rıza Nur Bey’in Takrir-i Sükun Kanunu’na eleştirisi dışında Sinop Milletvekilleri devrimler aleyhinde bir duruş sergilememiştir. Bu durumda gelişmeye ne kadar açık insanlar olduklarını ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

İnternet Kaynakları

- Güneş İhsan, ‘Dokuz Umde’, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/dokuz-umde/>, (06.12.2021)
- Saylan Kemal, ‘‘Recep Zühtü Soyak (1893-1963/1966 (?)’’, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/recep-zuhtu-soyak-1893-1963-1966/> , Erişim Tarihi: 10.11.2021
- <http://www.sinop.gov.tr/tarih> , Sinop Valiliği Resmi İnternet Sitesi. Erişim Tarihi: 1.12.2021.
- <https://www.anayasa.gen.tr/1876ke.htm> Erişim Tarihi: 10.9.2021.
- <https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/mazbatalar.sonuc> Erişim Tarihi: 11.12.2021.

Arşiv Materyali

- BOA, BEO, 410/308972
- BCA, 30-18-1-1/8-40-8
- BCA, 30-10-0-0/193-325-13
- BCA, 30-18-1-1/10-41-4
- BCA, 30-10-0-0/166-153-4
- BCA, 30-10-0-0/198-352-2
- BCA, 30-10-0-0/129-926-9
- BCA, 30-10-0-0/231-556-2
- Kemalettin Sami Gökçen, Seçim Mazbatası, D. 2, TBMM Arşivi.
- Recep Zühtü Soyak, Seçim Mazbatası, D. 2, TBMM Arşivi.
- Rıza Nur, Seçim Mazbatası, D. 2, TBMM Arşivi.
- Yusuf Kemal Tengirşenk, Seçim Mazbatası, D. 2, TBMM Arşivi.

- TBMM Z.C. D. 1, C. 18, İ. S. 2, 29.09.1337.
- TBMM Z.C. D. 1, C. 16, İ. S. 2, 04.02.1338.
- TBMM Z.C. D. 1, C. 24, İ. S. 3, 30.10.1338.
- TBMM G.Z.C. D. 1, C. 4, İ. S. 2, 04.12.1338.
- TBMM Z.C. D. 1, C. 28, İ. S. 4, 01.04.1339
- TBMM Z.C. D. 2, C. 2, İ. S. 1, 10.08.1339.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 2, İ. S. 1, 13.08.1339.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 3, İ. S. 1, 27.08.1339.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 3, İ. S. 1, 29.08.1339.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 1, İ. S. 1, 08.09.1339.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 2, İ. S. 1, 09.09.1339.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 4, İ. S. 1, 15.10.1339.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 7, İ. S. 1, 03.03.1340.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 7, İ. S. 1, 09.03.1940.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 9, İ. S. 2, 30.10.1340.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 10, İ. S. 2, 05.11.1340.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 10, İ. S. 2, 08.11.1340.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 10., İ. S. 2, 13.11.1340.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 11, İ. S. 2, 08.12.1340.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 11, İ. S. 2, 10.12.1340.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 11, İ. S. 2, 27. 12.1340.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 13/1, İ. S. 2, 01.02.1341.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 13/1, İ. S. 2, 12.02.1341.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 14. İ. S. 2, 23.02.1341.

- TBMM Z.C. D. 2, C. 14, İ. S. 2, 25.02.1341.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 14, İ. S. 2, 26.02.1341.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 15, İ. S. 2, 01.03.1341.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 15, İ. S. 2, 09.03.1341.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 15, İ. S. 2, 15.03.1341.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 15, İ. S. 2, 18.03.1341.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 16, İ. S. 2, 22.03.1341.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 17, İ. S. 2, 05.04.1341.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 17, İ. S. 2, 09.04.1341.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 17, İ. S. 2, 12.04.1341.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 18, İ. S. 2, 14.04.1341.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 19, İ. S. 2, 16.04.1341.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 19, İ. S. 2, 19.04.1341.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 18, İ. S. 2, 21.04.1341.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 19, İ. S. 3, 25.09.1341.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 19, İ. S. 3, 16.11.1341.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 20, İ. S. 3, 10.12.1341.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 20, İ. S. 3, 14.12.1341.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 20, İ. S. 3, 19.12.1341.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 20, İ. S. 3, 26.12.1341.
- TBMM G.C.Z. D. 2, C.4, İ. S. 2, 04.02.1925.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 22, İ. S. 3, 04.02.1926.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 22, İ. S. 3, 13.02.1926.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 22, İ. S. 3, 17.02.1926.

- TBMM Z.C. D. 2, C. 22, İ. S. 3, 22.02.1926.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 22, İ. S. 3, 24.02.1926.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 23, İ. S. 3, 01.03.1926.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 23, İ. S. 3, 13.03.1926.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 23, İ. S. 3, 15.03.1926.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 23, İ. S. 3, 18.03.1926.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 23, İ. S. 3, 24.03.1926.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 23, İ. S. 3, 25.03.1926.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 24, İ. S. 3, 10.04.1926.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 25, İ. S. 3, 16.05.1926.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 25, İ. S. 3, 18.05.1926.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 25, İ. S. 2, 24.05.1926.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 25, İ. S. 3, 26.05.1926.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 25, İ. S. 3, 29.05.1926.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 28, İ. S. 4, 01.12.1926.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 31, İ. S. 4, 12.04.1927.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 31, İ. S. 4, 16.04.1927.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 31, İ. S. 4, 17.04.1927.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 31, İ. S. 4, 18.04.1927.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 31, İ. S. 4, 30.04.1927.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 32, İ. S. 4, 05.05.1927.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 32, İ. S. 4, 07.05.1927.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 32, İ. S. 4, 09.05.1927.
- TBMM Z.C. D. 2, C. 33, İ. S. 4, 18.06.1927.

Sürelî Yayınlar

- Akis Dergisi, 09.01.1967.
- Atsız, H. Nihal, ‘Büyük Türkçü Doktor Rıza Nur 1879-1942’ *Orkun (Dr. Rıza Nur Özel Sayısı)*, Y. 1951, S. 49.
- Atsız, H. Nihal, ‘Büyük Türkçü Rıza Nur Geçen Sayının Devamı’, *Orkun*, Y. 1951, S. 50.
- Dün ve Bugün, S. 9, 09.12.1955.
- Hakimiyeti Milliye, 21.10.1930.
- Uluğ, Naşit Hakkı, ‘Vatan Hizmetinde’, *Cumhuriyet*, 22.09.1968.
- Vakit, 28.09.1930.

Kitaplar

- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2016*, Pegem Akademi, Ankara 2016.
- Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2018.
- Atay, Falih Rıfki, *Çankaya*, Pozitif Yayıncılık, İstanbul.
- Avşar, Zakir, *Her Daim Muhalif Bir Türkçü Rıza Nur*, Çolpan Kitap, Ankara 2021.
- Coşkun, Alev, *Samsun’dan Sonra En Zor 19 Ay İşgal-İç Savaş-Diriliş*, C. 1, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2021.
- Demirel, Ahmet, *Tek Partinin İktidarı Türkiye’de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018.
- Demirel, Ahmet, *Tek Partinin Yükselişi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.
- Efe, İsmail, *Sinop Tarihi Türk Hakimiyetine Girişten Cumhuriyetin İlanına 1214-1913*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2018.
- Goloğlu, Mahmut, *Milli Mücadele Tarihi-IV 1921-1922 Cumhuriyete Doğru*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021.

- Güneş, İhsan, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 2008.
- Gürer, Cevat Abbas, *Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl*, Der. Turgut Gürer, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021.
- Hacıbrahimoğlu, Işıl Çakan, *Devrimci Meclis II. TBMM (1923-1927)*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul 2021.
- Kanbur, Ercan, *Sinop'tan Haberler*, Sinop Ajans-Matbaacılık-Dijital Baskı Hizmetleri, Sinop 2012.
- Kılıç Ali, *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, Der. Hulusi Turgut, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020.
- Nur, Rıza, *Cemiyet-i Hafiye*, Şehir Yayınları, İstanbul 2005.
- Nur, Rıza, *Dr. Rıza Nur'un Lozan Hatıraları*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1991.
- Nur, Rıza, *Hayatım ve Hatıratım*, C. 1, Altındağ Yayınevi, İstanbul 1967.
- Nur, Rıza, *Hayatım ve Hatıratım*, C. 2, Altındağ Yayınevi, İstanbul 1967.
- Nur, Rıza, *Hayatım ve Hatıratım*, C. 3, Altındağ Yayınevi, İstanbul 1967.
- Nur, Rıza, *Hayatım ve Hatıratım*, C. 4, Altındağ Yayınevi, İstanbul 1967.
- Nur, Rıza, *Siyasi Risaleler*, Şehir Yayınları, Ankara 2005.
- Nur, Rıza, *Türk Tarihi*, C. 1-2, Toker Yayınları, İstanbul 1994.
- Özakman, Turgut, *Dr. Rıza Nur Dosyası*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2013.
- Öztürk, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem 1923-1927*, C. 3, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara 1995.
- Soyak, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018.
- Tengirşek, Yusuf Kemal, *Vatan Hizmetinde*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1981.
- Türk İstiklal harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1989.

- Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2016.
- Uluğ, Hüseyin Hilmi, *İstiklal Savaşında Sinop*, Dr. Rıza Nur İl Halk Kütüphanesi, Demirbaş No: 59, El Yazması Eser.
- Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Devrinde Sinop*, TTK, Ankara 2014
- Yavuz, Yılmaz, *Sinopeli (Sinobeli) Sinova-Sinopeli-Sinop*, Tunç Yayıncılık, İstanbul 2021.

Tezler

- Akdağ, Ömer, ‘Yusuf Kemal Tengirşenk’in Hayatı Faaliyetleri ve Eserleri’, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), T.C. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1997.
- Altun, Mehmet, ‘II-IV Dönem Cebelibereket (Osmaniye) Milletvekilleri ve Meclis Çalışmaları, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batman 2019.
- Arslan, Kemal, ‘I ve II Dönem TBMM’de Samsun (Canık) Milletvekilleri ve Faaliyetleri (1920-1927), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum 2018.
- Efe, İsmail, ‘Milli Mücadele Yıllarında Sinop’, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2004.
- Samur, Mustafa, ‘İkinci Dönem Bolu Milletvekilleri ve Meclis Faaliyetleri’, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2010.
- Sarı, Derya, ‘DR. Rıza Nur’un Hatıralarının Bir Değerlendirilmesi’, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996.
- Özdemir, Coşkun, ‘Sinop’un Toplumsal Yapısı’, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 2007.

- Özkan, Kaşif Özkan, 'I. TBMM'DE Sinop Milletvekilleri ve Faaliyetleri', (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Sinop Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sinop 2021.
- Ünal, Suzan, '1923 ve 1927 Seçimleri', (Yayınlanmamış Doktora Tezi), T.C. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012.
- Yüzgeç, Ayşegül Demirden, 'Birinci Büyük Millet Meclisinin Yapısı ve Faaliyetleri (1920-1923)', (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), T.C Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2006.

Makaleler

- Akdağ, Ömer, 'Büyük Taarruzdan Önce Yusuf Kemal Bey'in Padişahla Görüşmesi ve Avrupa Seyahati', *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 14, S. 41, Y. 1998, Ss. 488-512.
- Akdağ, Ömer, 'Milli Mücadele Şahsiyetlerinden Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk)', *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 14, S. 40, Y. 1998, Ss. 116-132.
- Akandere, Osman, 'Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı (16-17 Ocak 1923) Ve Bu Basın Toplantısında Verilen Önemli Mesajlar', *Selçuk İletişim*, C. 2, S. 1, Y. 2001, Ss. 124-136.
- Aydoğan, Erdal, 'Mustafa Kemal'in Erzurum'a İlk Yolculuğu', *Atatürk Dergisi*, C. 2, S. 1, Y. 1997, Ss. 1-22.
- Bolat Bengül- Ahmet Nizamoğlu, 'Kemalettin Sami Paşa ve Berlin Büyükelçiliğindeki Faaliyetleri (1924-1934)', *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, C. 8, S. 2, Y. 2019, Ss. 117-151.
- Dağlı, Erkan, 'Osmanlı'dan Cumhuriyete Asker ve Diplomat: Kemalettin Sami (Gökçen)', *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 14, S. 77, Y. 2021, Ss. 244-255.
- Demir, Cenk, '19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Sinop Varoş Mahallesi Yangınları ve Yapılan Sosyal Yardımlar', *Belgi Dergisi*, C. 2, S. 19, Y. 2020, Ss. 2038-2067.

- Efe, İsmail, ‘Milli Mücadele Yıllarında Sinop’ta Güvenlik ve Lojistik Faaliyetler’, *Karadeniz Araştırmaları Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi*, C. 15, S. 60, Ss. 54-70.
- Ekici, Yunus, ‘Türk Demokratik Hayatında Cumhuriyet Halk Fırkası’, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 27, S. 2, Ss.349-359.
- Erdoğan S. Samet, M. Nazım Taşçı, Hümeysra Yıldız, ‘1923-1950 Yılları Arası Cumhuriyet Halk Partisi Politikalarının Demokrasi ve Diktatörlük İlişkisi İçerisinde Değerlendirilmesi’, *Avrasya Sosyal ve Ekonomik Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, C. 6, S. 2, Y. 2019, Ss. 299-312.
- Evsile, Mehmet, ‘Gizli Celse Zabıtlarına Göre Türkiye Büyük Millet Meclisinde Lozan Barış Antlaşmasıyla İlgili Tartışmalar’, *History Studies*, C. 2, S. 1, Y. 2010, Ss. 363-377.
- Karabulut, Umut, ‘Ankara’nın Başkent İlan Edilmesine İstanbul Basınının Tepkisi’, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 27, S. 1, Y. 2012, Ss. 131-148.
- Koloğlu, Mahmut, ‘Profesör Yusuf Kemal Tengirşenk’, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 26, S. 3, Y. 1969, Ss. 1-4.
- Önder, Mehmet, ‘Milli Mücadele’nin Gazetesi Hakimiyet-i Milliye Nasıl Çıkarıldı?’, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 7, S. 20, Y. 1991, Ss. 285-302.
- Özkaya, Yücel, ‘Atatürk’ün Hukuk Alanında Getirdikleri’, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 7, S. 21, Y. 1991, Ss. 499-505.
- Özlü, Hüseyin, ‘Kastamonu Milletvekili Yusuf Kemal Bey’in Milli Mücadele Döneminde Avrupa Eksenli Dış Politika Çalışmaları’, *Karadeniz Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C. 6, S. 10 (Milli Mücadele’den Milli Egemenliğe Karadeniz Özel Sayısı), Ss. 141-167.
- Şimşir, Bilal, ‘Cumhuriyetin İlk Çeyrek Yüzyılında Türk Diplomatik temsilcilikleri ve Temsilcileri (1920-1950)’, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 22, S. 64-65-66, Y. 2006, Ss. 15-90.

- Turan, Ömer, '1926 Hukuk İnkılabının Fikri Temelleri', *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 11, S. 32, Y. 1995, Ss. 477-492.
- Ulusoy Melek, 'Türkiye Büyük Millet Meclisinde Birinci ve İkinci Dönem Sinop Milletvekilleri', *Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 33, T. 2014, Ss. 123-135.

Bildiriler

- Taştekin, Serap, 'Türk-Alman İlişkilerinde Teni Bir Başlangıç: İlk Berlin Büyükelçisi Kemalettin Sami Paşa ve İktisadi Görüşleri', *Uluslararası III. Türk-Alman İlişkileri Sempozyumu*, 8-11 Kasım 2018, Almanya, Ss. 77-90.
- Yanardağ, Ayşe, 'Tarikat, Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kaldırılmasına Dair Devrim Kanunu ve Uygulamaları', *I. Uluslararası Tarih ve Kültür Kongresi*, 19-22 Ağustos 2017, Gaziantep, Ss. 145-166.

EKLER

EK 1: Rıza Nur'un fotoğrafı.



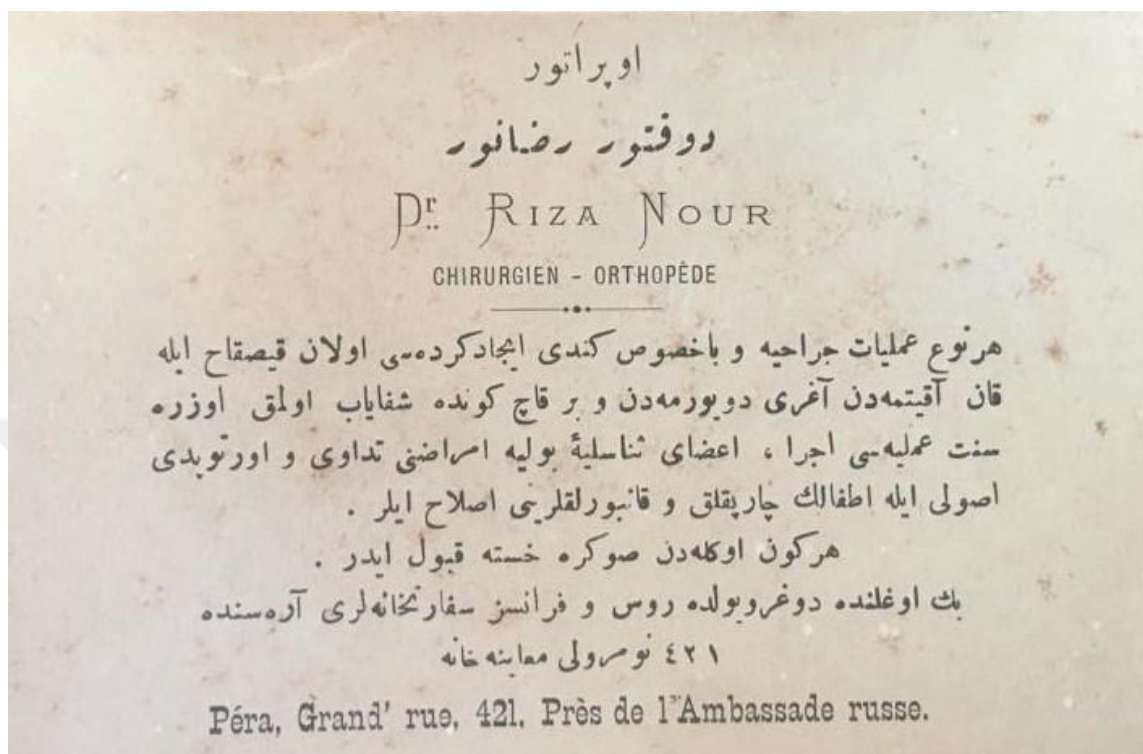
Kaynak: <https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/mazbatalar.sonuc> Erişim Tarihi: 11.12.2021.

Ek 2: Rıza Nur'a Paris Üniversitesinin verdiği Bakteriyolog diploması.



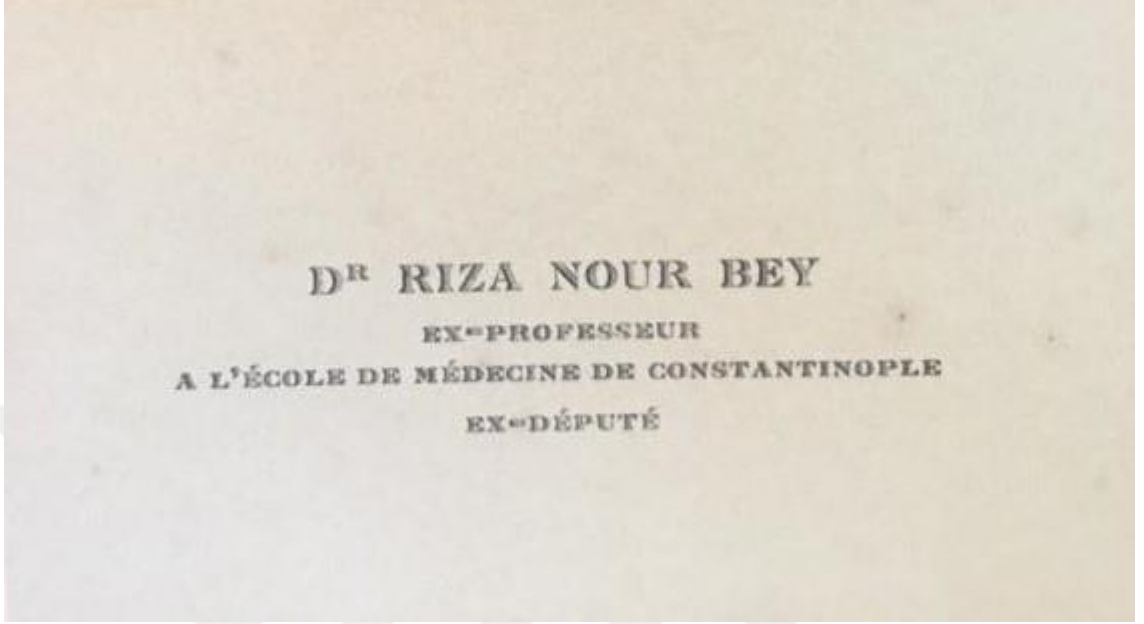
Kaynak: Sinop Dr. Rıza Nur İl Halk Kütüphanesi Rıza Nur Özel Arşivi

Ek 3: Rıza Nur'un doktor kartviziti.



Kaynak: Sinop Dr. Rıza Nur İl Halk Kütüphanesi Rıza Nur Özel Arşivi

Ek 4: Rıza Nur'un Fransızca kartviziti



Kaynak: Sinop Dr. Rıza Nur İl Halk Kütüphanesi Rıza Nur Özel Arşivi

Ek 6: Rıza Nur'un TBMM'de Milletvekili olarak kullandığı kuponlar.



Kaynak: Sinop Dr. Rıza Nur İl Halk Kütüphanesi Rıza Nur Özel Arşivi

Ek 7: Rıza Nur'un cenazesinde Mezarlıklar Müdürlüğünce kullanılan 238 liranın tahsilat edilemediğine dair belge.

T.C.
İSTANBUL
VALİ ve BELEDİYE REİSLİĞİ
Husnet
250

23.II.942

Sayın Cemal Yeşil
Başvekalet Müsteşarı

Ankara

I - Akseray bomba hadisesinde yaralanup 3.7.942 tarihinde vefat eden bayan Nazirenin cenazesi Hükümet namına birinci sınıf üzerinden kaldırılmış ve bu suretle Belediye Mezarlıklar Müdür lüğünce (200) lira sarf olunmuştur.

2 - Merhum Dr. Rıza Nur için de keza mezarlıklar Müdürlüğünce (238)lira sarf edilmiş olup burada varislerinden bir kimse de bulunmamış olduğundan bu para da mezarlıklar müdürlüğü hesabında açık kalmıştır.

İcabinın tetkik buyurularak her iki paranın da gönderilmesine müsaade ve delaletlerini rica eder, saygılarımı sunarım

Vali ve Belediye Reisi
Dr.Lütfi Kırdar

B. Lutfi Kırdar

030	10			193	325	13
-----	----	--	--	-----	-----	----

Ek 8: Yusuf Kemal Tengirşenk'in fotoğrafı.

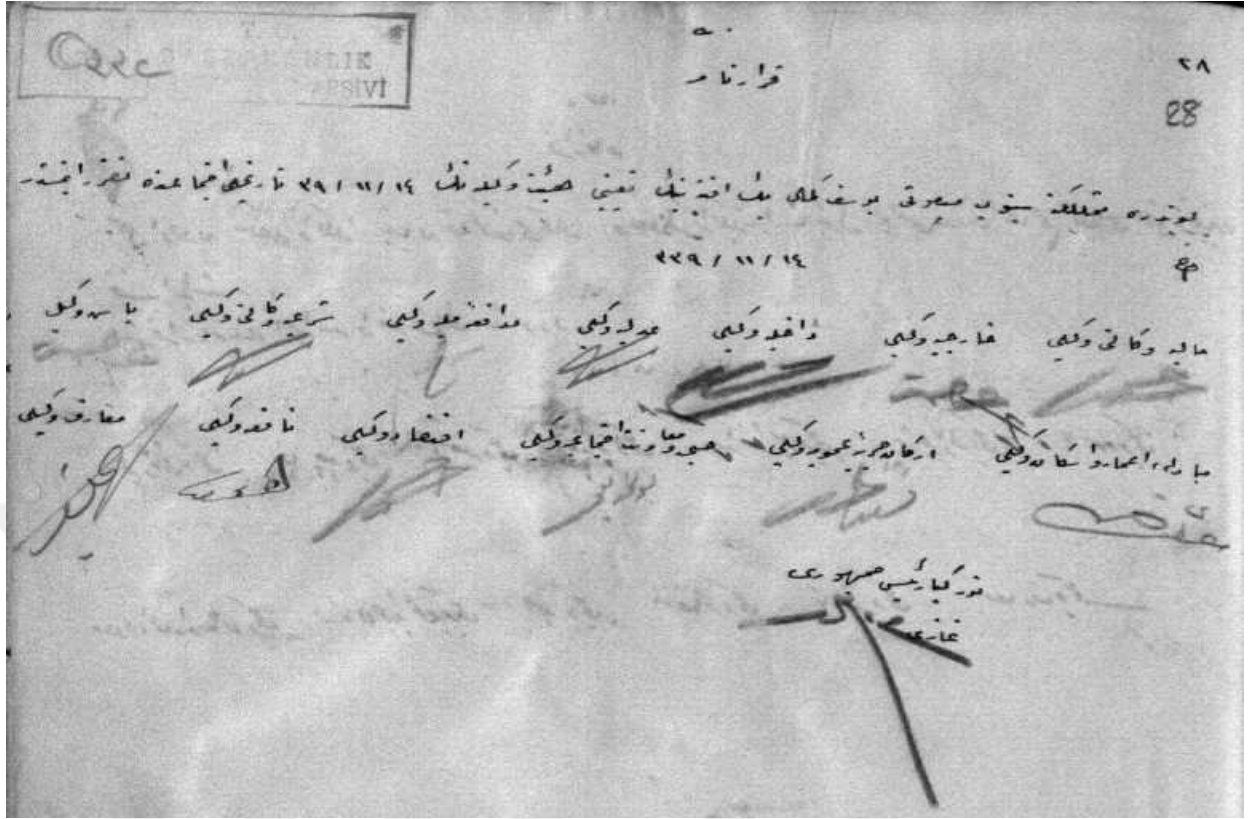


Kaynak: <https://www5.tbmm.gov.tr//develop/owa/mazbatalar.sonuc> Erişim Tarihi: 11.12.2021.

Ek 9: Yusuf Kemal Tengirşenk'in ikinci dönem seçim mazbatası.

[illegible]

Ek 10: Yusuf Kemal Tengirşenk'in Londra Mümessilliğine atanması.



Kaynak: BCA 30-18-1-1/8-40-8.

Ek 11: Kemalettin Sami Gökçen'in fotoğrafı.



Kaynak: <https://www5.tbmm.gov.tr//develop/owa/mazbatalar.sonuc> Erişim Tarihi: 11.12.2021.

Ek 14: Haftalık tatilin Pazar gününe alınmasına dair Kemalettin Sami Paşa'nın isteği.

259
01.08.1900

T. C.
M. V. K. A. N. L. İ.
M. V. K. A. N. L. İ.
M. V. K. A. N. L. İ.

Berlin Büyük Elçiliğinin 6 teğrimievvel 1900 tarihli
ve 1068 / 346 numaralı tahriratı suretidir .

Bütün dünyada iktisadi buhran varken ve memleketimizde de bunun tesiri aşikâr ve buna karşı mücadele başlamışken her zaman güzümüz içinde bulunan ve cidden iktisadi faaliyetimize büyük nakiseler veren HAFTA TADİLİ meselosini tanzim edememek şayanı dikkattir . Bendeniz berveghiatı fikriarz ve teklif ediyorum .

Istirahat gününü Pazara tahvil ile hafta günlerini berveghiatı zikretmek :

Pazar
Pazartesi
Salı
Salıertesi
Çarşamba
Çarşambaertesi
Perşembe

Bu fikrin takviyesi için delaleti alilerini rica ve bura iktisat aleminin buşibi bir tanzimi ehemmiyetle beklemekte olduklarını arz ederim efendim .

Berlin Büyük Elçisi

2

030	10			198	352	2
-----	----	--	--	-----	-----	---

Kaynak: BCA 30-10-0-0/198-352-2

Ek 15: Kemalettin Sami Paşa'nın Hitlerle görüşmesi.

Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti nci Daire Umum Müdürlüğü nci Şube	Ankara 193 Hulâsa
--	--

Berlin Büyük Elçiliğinin 8 Temmuz 1933 tarih
ve 2218/10 numaralı tahrirâtı sureti.

Mezunen Türkiye'ye hareketimden evvel Başvekil Hitler ile görüştüm. Bir gün evvel Hariciye Nazırı (Neurath) ile bu mülâkâtâ dair görüşürken, Başvekil ile görüşmek istediğim bazı esaslar hakkında fikrimi söylemiştim. Hariciye Nazırı (Neurath): "her düşündüğünüzü serbestçe söyleyiniz, bu bizim için de faideli olur" demişti.

Başvekil dairesine müthiş bir inzibat ve merasimle girdim. Harp esnasında İmparatoru da bilmünasebe ziyaret etmiştim; fakat bu defaki şekli merasim daha kuvvetli idi. Hariciye Nazırı beni Başvekilin kapısı önünde bekliyordu; intizar odasında pek az kaldıktan sonra bizzat Hitler gelerek kendi odasına gelmemizi rica etti. Biraz remsî görüştükten sonra, sizinle bir Sefir gibi değil, bir arkadaş gibi görüşmek istiyorum dedim. Cevaben: "çok memnun olurum." dedi.

Esasen Başvekil olmadan yani mücadele devrinde kendisini tanıdığım için, o zamanlardan ve geçirdiğim otomobil kazasından bahsedilerek esasa geçti.

Bendeniz söze başladım:

Ben mezunen Türkiye'ye gidiyorum. Reiscümhurumuz, Başvekilimiz ve diğer Vekillerimiz sizin fikir, maksat ve görüşlerinize tabîi alâkader olacaklardır. Bunun için ben de zatî âlinizle bazı şeyler konuşacağım dedim.

Evvelâ, yeni rejimde Rusya siyasetini sakat görüyorum. Çünkü tıpkı Türkiye'deki gibi memleketinizde de Komünistlik yasak olduğu halde Rusya ile dostane geçinebilirdiniz. Sizin en mühim hareket cihetiniz Şark'tır. Garp'te

./.

030	10			231	556	2
-----	----	--	--	-----	-----	---

Cenabi muharrefata hangi daire ve şube ifadesile yazıldığıнын ve umumî ve hususî numaralarının derci mevcuttur.

Kaynak: BCA 30-10-0-0/231-556-2

Ek 16: Kemalettin Sami Paşa'nın Hitlerle görüşme tutanağının devamı.

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
nci Daire Umum Müdürlüğü
nci Şube

Ankara 193
Hulâsa

-II-

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Fransa, Belçika gibi hudut ve mintakası belli milletler vardır. Burada siyasî bir şey yapmak çok zordur. Halbuki Şark böyle değildir. Burada iki mühim unsur vardır. Biri Slav, diğeri Cermendir. Bunların birisi başında Rusya, diğerrinin başında da Almanya vardır. Slavlar henüz toplu halde ve hatta başlarına bağlı bile değildirler. Halbuki Cermen anasırı daha ziyade inzibat altındadır. Almanya Rusya ile iyi geçinerek ve bu Slav tehlikesine hakim olarak Avrupa siyasetinde daha müessir olamaz mı idi? dedim.

Hitler cevaben:

"Fikrinize tamamen iştirak ederim. Yakında Litvinof Berlin'den geçecek, buna dair kendisile görüşeceğim ve Moskova Elçimize de bu yolda talimat vereceğim." dedi ve Hariciye Nazırı (Neurath)a da bakarak başını salladı.

İkincisi, Avusturya gibi kardeş bir millete karşı aldığınız vaziyet düşmanlarınıza aleyhinizde söylenmek için yol açıyor ve bilhassa itilâfı müsellesin mevkiini takviye ediyor ve Balkanlara kadar uzanan bazı arzuları da kuvvetleştiriyor. Ben kısa yoldan Avusturya ile anlaşmak imkânını arasanız dedim.

Hitler cevaben:

"Haklısınız, fakat Avusturya'da bilhassa Hükümeti hazırı ricalî bana küfür ediyorlar. Ben sanırım ki eğer orada halk serbest bırakılsa, bize dost olan taraf derhal iktidar mevkiine gelir. Bugün Almanya'da yeni bir intihap yapılsa %75 benim kazanacağıma eminim. Avusturya ricaline karşı katıyen gülmiyecek ve mücadeleme devam edeceğim. Esasen bu ricalin daha çok zaman iktidar mevkiinde kalacaklarını tahmin etmiyorum." dedi. Ben de bu meselede İtalya'yı rüyorsunuz dedim.

030 10 231 556 2

Cevabî muharrerata hangi daire ve şube ifadesiyle yazıldığıнын ve umumî ve hususî numaralarının derci mevcuttur.

Ek 17: Kemalettin Sami Paşa'nın Hitlerle görüşme tutanağının devamı.

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
nci Daire Umum Müdürlüğü
nci Şube

Ankara 193

Hulâsa

-III-

Hitler cevaben:

"İtalya bu ihtilâftan memnudur. İtalya deîma (Anschluss) aleyhinde söz söyler; fakat Mussolini zeki adamdır." dedi.

Ben, Alman muhalifi olan mahafil, Almanya'nın mücerret kaldığından ve iktisadî bir tecerrüdün Almanya için bir harpten daha vahim olacağından ve bugün Almanya'nın tamamen bu hale düştüğünden bahsediyorlar dedim.

Hitler cevaben:

"Bunda görüyorum ki Almanya'yı mücerret bir hale sokmağa ve iktisaden perişan etmeğe çalışıyorlar. Fakat çok alışkan ve inzibatlı olan alman milleti ve çok sağlam ve esalî olan Alman sanayi bu hale gelmeyecektir. Şayet bu husus için daha fazla mücadele edilirse Almanya bu vaziyete yalnız düşmeyecektir." dedi.

Ben, Almanya'da pek mühim bir inkılâba başlandı. Yeni rejimin türk-lere karşı olan vaziyetini biliyorum; fakat Zetî âlinizden de bunu işitmek istiyorum dedim.

Hitler cevaben:

"Türkiye ile olan münasebatımız, eski silâh arkadaşlığının ve yeni türk inkılâbının verdiği kuvvetle gayet iyidir. İktisadî münasebata gelince, Hariciye Nazırı vaziyeti daha iyi bilir, o ahlatsın. Ben ise bunun iyi olduğunu bilir ve daha da iyi olmasını temenni ederim." dedi.

Hariciye Nazırı Mr. (Neurath):

"Türkiye ile iktisadî münasebetlerimiz iyidir. Bilhassa son yapılan şimendifer işlerle daha iyi olmuştur. Fakat biz bunun daha esaslı ve kuvvetli olmasını isteriz. Türkiye'den çok mal almak ve bu suretle Türkiye'ye çok

./.

030	10			2315562
-----	----	--	--	---------

"Cevabi muharrerata hangi daire ve şube ifadesile yazıldığıнын ve umumî ve hususî numaralarının derci mevcuttur.

4

Ek 18: Kemalettin Sami Paşa'nın Hitlerle görüşme tutanağının devamı.

Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekaleti nci Daire Umum Müdürlüğü nci Şube	Ankara 193 Hulâsa							
-IV-								
mal satmak ve Türkiye'ye yeni krediler vermek isteriz. Türkiye ile yeni Ticaret Makavelenamesi için Londra'ya bir heyet gönderdik. İktisat Vekili Celâl Bey Berlin'i teğrif ederlerse çok iyi olur. Bu suretle kendisile daha etraflı görüşmek imkânı hasıl olur." dedi ve Hitler de Hariciye Nazırının sözlerini tasdik ederek "çok iyi olur" dedi.								
Esas mülâkat burada bitti.								
Kendisine teğekkür ederek ve bazı talî meseleler etrafında da görüşerek ayrıldım. Ayrılırken, Hitler, Gezi Hazretlerine selâm ve hürmetlerini götürmemi rica etti ve Türk inkılâbından da sitayişle bahsetti.								
Hariciye Nazırı M. (Neurath) da ayrılırken, İsmet Paşaya, Tefvik Rüştü Beye selâmlarının söylenmesini rica etti.								
Arzolumur Efendim.								
Berlin Büyük Elçisi Kemalettin Sami								
ASLI GİBİDİR. <i>Hasip</i>								
<table border="1" style="margin: 10px auto;"> <tr> <td>030</td> <td>10</td> <td></td> <td></td> <td>231</td> <td>556</td> <td>2</td> </tr> </table>		030	10			231	556	2
030	10			231	556	2		
Cevabı muharrerata hangi daire ve şube ifadesile yazıldığına ve umumî ve hususî numaralarının derci mevcuttur.								
M.N. 5								

Kaynak: BCA 30-10-0-0/231-556-2

Ek 19: Kemalettin Sami Paşa'nın geçirdiği kaza ve sağlık durumu hakkında rapor.

	T. C. BAŞBAKANLIK DİŞİŞLERİ BAKANLIĞI							
Berlin Büyük Elçiliğinin 14/5/1932 tarih ve 623/208 numaralı tahrirâtı sureti.								
11 ve 12 Mayıs 1932 tarihli açık telgrafnamelere zeyldir: Büyük Elçi Kemalettin Sami Paşa Hazretleri "Wütrzburg" Darülfunununun 350-inci senei devriyesi münasebetile icra g kılınacak merasimde hazır bulunmak üzere fahrî Konsolos Herr Metzing ile beraber ve mumaileyhin otomobiline rakiben 11 Mayıs sabahı Berlin'den müfarakat etmiş ve Weimar'dan Frau Metjing ve kızını beraberine alarak yola koyulduğu sırada şehrin takriben yedi kilometre ilerisinde şoförün zamanında müşahade edemediği bir demiryolunun üzerinden son süratle geçerken arkadan bir tekerleğin çıkması ve yanlış bir manevre neticesinde otomobil devrilmek suretile vahim bir kazaya uğramıştır. Otomobilin devrilmesi esnasında sademe tesirile Paşa Hazretleriyle fahrî Konsolos Metzing dışarı fırlamışlar, şoför kendini yere atmağa muvaffak olmuş ve Frau Metjing ile kızı ise altta kalmışlardır. Aynı zamanda dışarı fırlatılan fahrî Konsolos Metzing'in yarası ehemmiyetsiz olduğu halde Büyük Elçi Paşa Hazretleri aglabi ihtimal sağ kolunun malûliyeti dolayısıyla başını şiddetle yere çarpmaktan sakınamamış ve alın ve yüzünün sağ cihetinden gayet vahim bir yara alıp derhal şuurunu kaybetmiştir. Herr Metzing otomobil altında kalanları çıkardıktan ve Paşa Hazretlerine elinden gelen ilk ihtimamı yaptıktan sonra civarda bulunan küçük bir istasyondan muavenet talep etmiş ve bu suretile yaralılar Weimar'da Sophienhaus nam hastaneye nakl olunmuştur. Müessif hadise Büyük Elçilik kaçırlaryasına								
<table border="1" style="margin: auto;"> <tr> <td style="padding: 2px 10px;">030</td> <td style="padding: 2px 10px;">10</td> <td style="padding: 2px 10px;"></td> <td style="padding: 2px 10px;"></td> <td style="padding: 2px 10px;">129</td> <td style="padding: 2px 10px;">926</td> <td style="padding: 2px 10px;">9</td> </tr> </table> 3		030	10			129	926	9
030	10			129	926	9		

Kaynak: BCA 30-10-0-0/129-926-9

Ek 20: Kemalettin Sami Paşa'nın geçirdiği kaza ve sağlık durumu hakkında raporun devamı.

-II-

evvelen Berliner Tageblatt gazetesini idaresinden aynı gün saat dörtte haber verilmiş ve akabinde Weimar'daki hastane ile tesis olunan telefon muhaveresi ile teyit ve tesbit olunmuştur.

Vaka haber alınır alınmaz üçüncü kâtip Tefvîk Kâzım Bey ilk trenle Weimar'a izam kılınmış gibi Paşa Hazretlerinin refikası Hanımefendinin talebi üzerine profesör Dr. Sauerbruch ve Paşanın şahsî hademesi de mahallî mezkûre gitmişlerdir.

Derin bir baygınlık içerisinde müşkül bir geceden sonra Büyük Elçi Paşa Hazretlerinin vaziyetlerinde ümitbahş bir salah görülmüş ve bu halin ilerlemekte olduğu şükranla müğahede olunmuştur. Gerek ceriha ve gerek ahvali sıhhiyei umumiye hakkında Profesör Dr. Sauebuch'tan alınan rapor suretile tercümesi leffen takdim edilmiştir. Mumaileyhten daha mufassal bir rapor talep edilmiştir, vürudunda ayrıca takdim kılınacağı tabiidir.

Kazayı haber alan alman makamatı resmiyesile alman matbuatının ve bir çok müessesatı hususiye ve mühim eşhasın Kemalettin Sami Paşa Hazretlerinin şahsı ve sıhhati hakkında gösterdikleri cidden samimî ve yüksek alâka müşarünileyhin muhitinde hasıl etmiş olduğu derin hürmet ve sevgiye bariz bir delildir. Bu münasebetle makamatı resmiyeye lâzımgeldiği şekilde ve yegân yegân cevap verilmesi mümkün olamıyan eşhas ve müessesata da matbuat vasıtası ile mukabeleten Büyük Elçilik namına beyanı teşekkür olunmuştur.

Otomobil altında kalanlardan Frau Metzing ertesi günü aldığı vahim yaralar ve dahilî seylanı dem neticesinde maalesef vefat etmiş ve Konsolos Metzing'e Elçilik namına beyanı

030	10			129	926	9	4./.
-----	----	--	--	-----	-----	---	------

Kaynak: BCA 30-10-0-0/129-926-9

Ek 21: Kemalettin Sami Paşa'nın geçirdiği kaza ve sağlık durumu hakkında raporun devamı.

T. C. BAŞBAKANLIK M. N. 5					
taziyet olunduğu gibi kendisi bilâhare çekilen telgrafnamei devletlerinden de malûmattar edilmiştir. Mumaileyhin Büyük Elçiliğe zatî devletlerine mukabeleten çekilen telgrafname- de bilhassa arzı teşekkür olunmaktadır. Kaza hakkında tafsilâttan ve Profesör Sauerbruch'un raporundan anlaşılacağı veçhile Büyük Elçi Paşa Hazretleri iki, üç ay müddetle tedaviye ve bundan sonra da üç dört ay istirahati mutlakaya muhtaç bulunmaktadır. Binaenaleyh Kemalettin Sami Paşa Hazretlerinin bizzat tedvirine muvaffak olamayacakları Büyük Elçilik umurunu hemen ilk günden itibaren bubapta lâhik olacak emri devletlerine intizaren tedvire başladığımı ve hadise dolayısıyla bizzarure taahhur eden carî ve siyasî işleri bir iki gün zarfında tasfiyeye çalışacağımı arzeylerim Efendim. Berlin Büyük Elçilik işlerini tedvire memur Z. Celâl Aslı gibidir. <i>R. Hacıy</i>					
030	10			129	926 9
					M.N. 5

Kaynak: BCA 30-10-0-0/129-926-9

Ek 22: Recep Zühtü Soyak'ın fotoğrafı.



Kaynak: <https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/mazbatalar.sonuc> Erişim Tarihi: 11.12.2021.

ÖZGEÇMİŞ

